

# POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 5,00 zł | NR 9 (556) | WRZESIEŃ 2021



## STEGNA

BEZPŁATNY DODATEK KASZUBSKOJĘZyczny

GMINA SULECZYNO  
NA 94,5 PROCENT!

ŚLADAMI  
ZAGINIONYCH ŻOŁNIERZY



XXII ŚWIATOWY  
ZJAZD KASZUBÓW W PUCKU



1.04. - 30.09.2021 ROKU



**JO!/TAK!**

Jestem Pomorzanie

Narodowy Spis Powszechny

**Przyszłość Pomorza** zależy od Ciebie!

**Pamiętaj zaznaczyć przynależność do wspólnoty etnicznej:**

- BOROWIACKIEJ
- KASZUBSKIEJ
- KOCIEWSKIEJ
- KRAJNIACKIEJ

**Spisz się!**

[www.spis.gov.pl](http://www.spis.gov.pl)



Narodowy Spis Powszechny  
Ludności i Mieszkań 2021



ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE  
KASZUBSKO-POMORSKIE ZRZESZENIE



- 3 Mój pierwszy Zjôzd Kaszëbów
- 4 XXII Światowy Zjazd Kaszubów w Pucku
- 7 Rozmowa ze Zbigniewem Pietrzakiem, rzecznikiem prasowym Urzędu Statystycznego w Gdańsku
- 9 Młodi dzejają – czas pògadac ò trudnoscach
- 10 Filmòwi Grif za „Drogã do mòrza”
- 12 Kòzdi mòże mùzykòwac
- 14 Kaszëbszczé wieselé z kòpicã tobaczi ôrtu Sampantarã
- 16 Nawetka Chińczicë ùczą sã kaszëbszczégò jãzëka
- 18 Matura na 100!
- 20 Regionalizm trzeba pokochać. Tego nie można narzucić. Rozmowa z Bogumiłą Milewską
- 24 Śladami zaginionych żołnierzy
- 28 Szkoła w Smażynie w raportach pastora Wilhelma Fischera
- 30 Jerzy Bandrowski na Wybrzeżu
- 32 Narodziny gryfa i jego wędrówka na Kaszuby
- 34 Gdańsk mniej znany

## NAJÓ ÛCZBA. Edukacyjny dodòwk nr 7 (149)

- 35 Smaki i aromaty Pomorza
- 39 Spływ Śladami Remusa
- 42 Romuald Łukowicz (1939–2021). Z kaszubskim sercem ku piękniejszemu światu...
- 44 Górz. Part I
- 46 Z mòrza a z kraju. Nònowsze platë z kaszëbską mùzyką AD 2021
- 48 Kaszëbszczé nótë. Dzél 6
- 50 Swójjszi chléb ze swòji mączci i tradycyjnégo pieca
- 52 Wrócenié tuńcownégò karna
- 53 Z Kociewia
- 54 Słomka z kapelusza
- 55 Lektury
- 60 Robòta dlò Linneùsza
- 61 Klëka
- 67 Sëchim pãkã ùszlé
- 68 Z bùtna

# POMERANIA



MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

## ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23 / 80–837 Gdańsk  
tel. 58 301 90 16 / 58 301 27 31  
e-mail: red.pomerania@wp.pl

## REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

## ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)  
Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch  
(sekretarz redakcji, *Najô Úczba*)  
Krystyna Sulicka  
Bogumiła Cirocka  
Ludmiła Kucharska  
Ka Leszczyńska (redaktorka techniczna)

## KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)  
Andrzej Busler  
Roman Drzeżdżon  
Ewa Górską  
Stanisław Janke  
Piotr Lessnau  
Wiktor Pepliński  
Danuta Pioch  
Edmund Szczesiak  
Bogdan Wiśniewski

## TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

## ZDJĘCIA NA OKŁADCE

Puck, 21 sierpnia 2021 r.  
XXII Światowy Zjazd Kaszubów w Pucku  
Fot. Konrad Kędzior

## WYDAWCA

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego  
ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk

## DRUK

Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o.  
ul. Biskupa Dominika 11, 83-130 Pelplin

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania  
i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.  
Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść  
ogłoszeń i reklam.

## OD REDAKTORA



*A wszystko zaczęło się tak pięknie! 10 lutego 2020 roku zjechaliśmy tłumnie do Pucka z całego Pomorza, aby świętować wyjątkowy jubileusz 100-lecia zaślubin Polski z morzem [...]. Mieliśmy powrócić do Pucka latem na XXII Zjazd Kaszubów, gdyż trudno było w jubileuszowym roku wyobra-*

*zić sobie inne miejsce na nasze tradycyjne spotkanie – to słowa prezesa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Jana Wyrowińskiego, które opublikowaliśmy na łamach lipcowej „Pomeranii”. Zapraszając wszystkich na tegoroczny Zjazd Kaszubów, nie mogliśmy bowiem zapomnieć, że do Pucka mieliśmy przyjechać nieco wcześniej, dokładnie o cały rok wcześniej. Powody opóźnienia zna każdy i nie ma potrzeby przypomnienia o pandemii, która zapewne jeszcze długo będzie kształtowała nasze codzienne życie. Najważniejsze, że XXII Światowy Zjazd Kaszubów doszedł do skutku i dla wielu jego uczestników był niezapomnianym przeżyciem. Oprócz setek, a najpewniej tysięcy zdjęć w aparatach fotograficznych i smartfonach, w głowach i sercach pozostały także piękne wspomnienia tego, czego brakowało nam wszystkim w ostatnich miesiącach najbardziej... Możliwość spotkania się w większym gronie, integracji, wspólnych rozmów, śpiewów, po prostu wspólnej zabawy.*

*Dla wielu uczestników był to kolejny już Zjazd Kaszubów, w tej grupie są pewnie tacy, którzy nie opuścili żadnego z dwudziestu jeden wcześniejszych spotkań. Do Pucka przyjechali jednak także ci, dla których był to pierwszy zjazd i od niego zacząć liczyć następne. O jednych i drugich piszemy na łamach wrześniowej „Pomeranii”, wspominając sierpniowy XXII Światowy Zjazd Kaszubów w Pucku.*

*Sławomir Lewandowski*

## PRENUMERATA

Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 55 zł. W przypadku prenumeraty zagranicznej: 150 zł. Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

### • dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego  
ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk,  
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki  
zamawiającej) oraz dokładny adres

### • złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,

tel. 500 183 832

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

# MÓJ PIERSZI ZJÓZD KASZĘBÓW

Dzysò wstówóm kàsk chùdzy, wnetka jak òbczas sztuderowaniò. Ale nié ò ùczbè jidze – przede mnà mój pierszi Swiatowi Zjòzd Kaszëbów. Jesz róz sà ùgwësniwóm, czè wszètkò móm: mòbilkà, klucze, brifaszà i, je wiedzec, fanà. Nèkóm na banà, cobè z Pruszcza dojachac do Gdini, gdzie wsadnà w Transscassubià.

Na gdińszcim banowiszczu pòtikóm Kaszëbów z tegò miasta. Jak sà dowiedzelè, skądka jem, to wskòzelè, gdzie sà pruszczańszci zrzeszińcè. W kùncu jò jich pòznò! Na zòczàtk znajomòscè dostówóm do trzimanio pòkròwc ze sztandarà pruszczańszégò partu.

Przèjèdzò Transscassubia. W òknach kaszëbszczè fanè, z bèna czèc instrumentè a spièwè. Zapòwiòdò sà bëlno. Je widzec, że lèdzóm bëlò brèkòwnè to pòtkanié. Bana bèła tak wèfùlowónò, że dràgò bëlò w ni chòdzèc. Tedè z nowò pòznónyma drèchama mè sedlè na trapach. I to nie bèła za bëlno ùdba. Co sztèrk mùszimè wstajac, cobè przepùscèc równak wanozàcèch lèdzy.

Jesmè w Pùckù. Z gòsników dochòdò gòs spike-ra, chtèren pòzdròwiò wszelejaczè wse i miasta. Zaczinò sà pòchòd. Słunce swiècy. Bùdinczi sà wèfùlowónè kaszëbszczima a pòlsczima fanama. Gòdajà, że Kaszëbskò-Pòmòrszczè Zrzeszenié jesz nigdè nie sprzedało tèli biletów na banà. Zatrzymiwóm sà na òtemkniàcè pamiàtkòwi fòntanè. A pòd kùnc marszu czàstèjajà naju sledzama!

Terò jesmè na mszè. Kòzanié je baro pòrèszajàcè. Nòbarzi òstalè mie w pamiàcè słowa ò inkùlturacji. Czedès, jak jò gòdòł z drèszką, to mie pòwiedzała, że „nibè Kaszëbi taczì bògòbójny, a wiele jich tradycjów je pògańszkich”. Ksàdz prawie tòmaczì, jak i dlòcze elementè przedchrzescèjańszczè przeszlè na chrzescèjaństwò. Mszò kùnczi sà ò 1 pò pòłnim.

Jidzemè na rènk. Delè mie do nieseniò tòflà z pòzwà mòjégò gardu. Wèzdrzała na lèszà, ale je za wiele białków wkòł mie, cobè pòkazac, że niesenié mie màczy. Na rènkù witajà naju z binè. Wszàdze pòznóm nen gòs. Zresztà nié blòs jò. W kaszëbszczim swiece dràgò nie wiedzec, kim je Paùlena Wàserskò. Na binie warajà przemówienia wòznèch personów: bùrmésterczy Pùcka, pùcczégò starostè, marszòłka i przèdnika Zrzeszeniò. Przekòz je prosti: Kaszëbi to skòrb Pòlsczi i ji pòwòd do bùsznotè.

Wanozà nad Bòłt. Widzà symbòl zdènkù Pòlsczi z mòrzà. Idealno pasèje to do wèpòwiesców lèdzy z rènkòwi binè. Czej jidà dali (je wiedzec z waùjajàcà fanà), pòdchòdò do mie dwùch Pòlòchów. Pitajà, z jaczi reprezentacji jem. Jò na to, że z pòlsczi. A òni: „A co to za fana?”. Jò: „Kaszëbskò!”. Òni: „Aaa, Miemcè”.

Wiodro dèrch robi mie szpòrtè. Jak òblòkóm bluzà, to wèchòdò słunce. Jak jem w kòszlè, to robi sà kòmùdno a tèz wieje mòlomòrskò briza.

Czilèjac [słowò, mészlà, pòchòdzy òd ang. *chill out* i òznòczò „òdpòcziwajàcè” – dop. red.] na kòlsz-



Sz. Pièrz z kaszëbską fanà

tràdowim deptakù, dostówóm sms òd nowi drèszczy z mòjégò partu Zrzeszeniò. Mò dlò mnie przèpinkà. Nèkóm do kawiarni. Naprocèm widzà chłopa òbloklègò w bluzà hòkejewégò klubù z Kanadè, Cassubia Griffins. Òd dówna mie sà widzy ta bluza, równak w szukaniu nie pòmògl mie nawetka internet. Mariòn Jelińszci, bò tak sà pòzewò nen chłop, rzekł mie, że dobèł jà dzàka przèdnikòwi kanadijszczich Kaszëbów Davidowi Shulistowi. Za sztót ju jem w kawiarni. Na pòwitanié pruszczańszci zrzeszińcè dajà mie przèpinkà-pamiàtkà z wiadłà ò latosym zjezdze. Pòtemù dostówóm menu. Mògà wèbrac to, na co móm lègòtkà. Baro miło z jich stronè, równak kàsk sà wstidzà cos wzac. Kùnc kùnców wèbiéróm lodowà kawà z bità smiotanà.

Kòl szòsti pò pòłnim jedzemè àutobùsà na nazòtnà banà. Wiesolim àutobùsà. Òbczas ti trzèminutowi rèzè mè zdàżèlè wèslèchac kòncert kapelè, co zagrała „Mój tata kùpił kòzà”. Spièwòł całi àutobùs.

W banie na trapach jò pòtkòł lèdzy w mòjich lach.

Tómk: – Jesmè Kaszëbama pò starszich. Jeżdżà na zjazdè òd szesc lat. Ùwidzało mie sà. Nòbarzi – miłò atmòsfera, to, że lèdze sà ùsmiechniàti, kòrbià z sobà. Kò negò dnia jesmè jednoscà.

Wiktorio: – To mój pierszi róz, równak ju mògà pòcwièrdzèc słowa mòjégò mùlka!

Jak jò òpòwiedzòł ò ti rozegracji mòjim drèchóm z Wislany Mierzeji, to tèz chcà doparlàczèc. Tej wiedzimè sà za rok!

SZÈMÓN PIÈRZ, SZTUDÈRA KASZÈBSZCI ETNOFILOLOGIE



Jan Wyrowiński, prezes ZKP, oraz Mieczysław Struk, marszałek województwa pomorskiego, na peronie puckiego dworca

## XXII ŚWIATOWY ZJAZD KASZUBÓW W PUCKU

Nie w lipcu, a w sierpniu. Nie w 2020 roku, a w 2021. Nie zmieniło się tylko miejsce. Po ponad dwuletnim oczekiwaniu Puck po raz drugi był gospodarzem Światowego Zjazdu Kaszubów.

Legendarny kaszubski pociąg Transcassubia dotarł na pucki dworzec w sobotę 21 sierpnia punktualnie o godz. 10.21, skąd kolorowy pochód Kaszubów pod przewodnictwem motocyklistów z Klubu Turystycznego „Wanożnik” przemieścił się ulicami

Pucka w kierunku głównego rynku miasta – placu Wolności.

Po drodze czarno-żółty korowód zatrzymał się w parku przy Urzędzie Miasta, odbyło się tam uroczyste oddanie do użytku nowej fontanny. Fon-



Transcassubia dotarła na pucki dworzec punktualnie o godz. 10.21



W ramach akcji „Ogrody Literatury” miłośnicy książek mieli okazję spotkać się z autorami najnowszych kaszubskich publikacji



Główna scena stanęła na puckim rynku

tanna Kaszubska, bo tak została nazwana, ma odtąd przypominać o tegorocznym zjeździe, tak jak znajdujący się obok obelisk z roku 2010, który odsłonięto przy okazji XII Światowego Zjazdu Kaszubów w Pucku.

Po oficjalnym otwarciu kaszubskiego święta na ustawionej na puckim rynku estradzie pojawił się Józef Roszman – znany i ceniony gawędziarz, animator kultury, znawca regionu i popularyzator Kaszub. Z okazji swojego jubileuszu 50-lecia pracy artystycznej otrzymał od prezesa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Jana Wyrowińskiego oraz marszałka województwa Mieczysława Struka serdeczne gratulacje oraz podziękowania za wkład w rozwój Kaszub. Artysta otrzymał nagrodę spe-

cialną marszałka województwa pomorskiego za wybitne zasługi w dziedzinie twórczości artystycznej oraz upowszechniania i ochrony kultury na rzecz mieszkańców województwa pomorskiego.

Podczas Światowego Zjazdu Kaszubów nie mogło zabraknąć również akcentów muzycznych. Na estradzie przez cały dzień występowały zespoły ludowe (m.in. Gdynia, Tuchlińskie Skrzaty, Rzdanie, Kościerzyna, Bazuny), była wspólna gra na akordeonach pod batutą Pawła Nowaka oraz bicie rekordu we wspólnym kaszubskim tańcu *wóltók*. W części muzycznej wystąpił ponadto Tomasz Fopke, który wraz z publicznością intonował kaszubskie śpiewy, oraz zespoły Bliza i Colored, a rozśmieszał zebranych kabaret Pürtcë.



Czarno-żółty korowód w drodze na pucki rynek



Fontanna Kaszubska ma odtąd przypominać o tegorocznym zjeździe



Józef Roszman z nagrodą specjalną marszałka województwa pomorskiego za wybitne zasługi w dziedzinie twórczości artystycznej oraz upowszechniania i ochrony kultury na rzecz mieszkańców województwa pomorskiego

Podsumowaniem części artystycznej zjazdu były występy gwiazd: Weroniki Korthals oraz Natalii Szroeder.

W ramach akcji „Ogrody Literatury” miłośnicy książek mieli okazję spotkać się i porozmawiać z autorami najnowszych kaszubskich publikacji. W Pucku obecni byli m.in. Dariusz i Aleksandra Majkowscy, Tomasz Słomczyński oraz Adam Hebel.

W hali MOKSiR w Pucku odbył się tradycyjnie turniej kaszubskiej baśki, na Zatoce Puckiej zorganizowano tego dnia regaty rangi mistrzostw Polski w klasach Omega i Puck, a Muzeum Ziemi Puckiej z okazji zjazdu udostępniło bezpłatnie swoje wnętrza zwiedzającym.

W Pucku nie mogło zabraknąć także artystów ludowych. Liczne stoiska, na których prezentowali swoje wyroby – tabakierki, wiklinowe koszyki, liczne obrusy oraz garderobę z kaszubskimi wzorami – stanęły na Zielonej Plaży w sąsiedztwie puckiego mola.

Długo wyczekiwany XXII Światowy Zjazd Kaszubów przeszedł już do historii. Następny odbędzie się w Brusach, co zostało przypieczętowane symbolicznym przekazaniem zjazdowej Klęki przez burmistrz Pucka Hannę Pruchniewską w ręce burmistrza Brus Witolda Ossowskiego.

RED.

Fot. Konrad Kędzior oraz Jakub Groenwald (zdjęcia z drona)



Podczas Światowego Zjazdu Kaszubów nie mogło zabraknąć akcentów muzycznych



Weronika Korthals, jedna z gwiazd muzycznej odsłony Zjazdu Kaszubów





Zbigniew Pietrzak, rzecznik prasowy Urzędu Statystycznego w Gdańsku. Fot. Sławomir Lewandowski

## W GMINIE SULECZYNO SPISANYCH JEST 94,5 PROCENT! W ŁEBIE I WE WŁADYSŁAWOWIE PONIŻEJ ŚREDNIEJ

Ze Zbigniewem Pietrzakiem, rzecznikiem prasowym Urzędu Statystycznego w Gdańsku, rozmawia Sławomir Lewandowski.

**Na temat przebiegu Narodowego Spisu Powszechnego rozmawialiśmy pod koniec maja, wówczas według danych na koniec miesiąca spis przeprowadzono w nieco ponad 23,5 procent mieszkań ujętych w wykazie adresowo-mieszkaniowym. W województwie pomorskim było to również 23,5 procent mieszkań na 930 tysięcy ujętych w wykazie do spisu. Jak wygląda ta statystyka na koniec sierpnia?**

Tym razem będę operował odsetkiem spisanych osób. Otóż według stanu na koniec sierpnia w województwie pomorskim spisanych zostało nieco ponad 60 procent mieszkańców, to jest o prawie cztery punkty procentowe mniej niż średnio w kraju.

**Czy tę liczbę, zważywszy na to, że spis trwa już od pięciu miesięcy, można uznać za satysfakcjonującą?**

Wynik ten nie jest dla nas zadowalający. Powinien być zbliżony do poziomu wskaźnika upływu czasu przeznaczonego na spis. Choć są takie miejsca w naszym województwie, gdzie ten odsetek jest znacznie wyższy, na przykład w gminie Sulęczyno spisanych jest 94,5 procent osób, co plasuje tę gminę na dwunastym miejscu wśród gmin w kraju. Ze względu na wielkość tego od-

setka można jeszcze wyróżnić inne gminy, takie jak Konarzyny – 90,5 procent spisanych osób, Czarna Woda – 86,0 procent czy Liniewo – 83,8 procent. Są też miejsca, w których odsetek spisanych osób znacznie odbiega od średniej w województwie, oscylując w granicach od 43 do 45 procent. Zaliczamy do nich między innymi gminę Krokowa czy miejscowości nadmorskie, takie jak Krynica Morska, Łeba i Władysławowo.

**Jak wyglądała aktywność mieszkańców w okresie wakacyjnym? Konieczna była wzmożona praca rachmistrzów spisowych czy też mieszkańcy sami się chętnie spisywali, na przykład przez Internet?**

Okres wakacyjny i jednocześnie urlopowy nie sprzyjał aktywności udziału w spisie. W ostatnim czasie, po przeanalizowaniu stanu realizacji spisu powszechnego – zwłaszcza metodą samopisu internetowego – oraz w związku z koniecznością zapewnienia kompletności spisu, jego kierownictwo zaleciło maksymalne zaangażowanie rachmistrzów spisowych do realizacji wywiadów bezpośrednich z respondentami. Obecnie cały ciężar zbierania danych spoczywa przede wszystkim na barkach rachmistrzów spisowych.

**Dużo było osób, które w rozmowie z rachmistrzem stanowczo odmawiały podania informacji?**

Takie sytuacje oczywiście zdarzają się, ale z relacji rachmistrzów wynika, że są raczej sporadyczne. Do tej pory z powodu stanowczej odmowy udzielenia informacji w spisie powszechnym do policji skierowaliśmy kilka zawiadomień o popełnieniu czynu zabronionego.

**Zostało już tylko kilka tygodni na dokonanie samospisu. Czy na ostatniej prostej planowana jest kampania mobilizująca społeczeństwo do realizacji obowiązku uczestnictwa w NSP?**

Osobom, które do tej pory nie wywiązały się z obowiązku samospisu internetowego, pozostało niewiele czasu. W dalszym ciągu istnieje też możliwość spisania się w drodze wywiadu telefonicznego, wystarczy zadzwonić na infolinię spisową pod numer 22 279 99 99. Jednakże należy liczyć się z tym, że w każdej chwili może zadzwonić lub odwiedzić nas rachmistrz spisowy. Przeprowadzenie wywiadu telefonicznego lub bezpośredniego przez rachmistrza spisowego czyni zadość wywiązaniu się z obowiązku spisowego. Pamiętajmy jednak, że z chwilą, gdy nawiąże z nami kontakt rachmistrz spisowy, nie możemy odmówić udzielenia mu informacji. W celu jeszcze większego zmobilizowania społeczeństwa do udziału w spisie Urząd Statystyczny w Gdańsku podejmuje szereg dodatkowych działań o charakterze informacyjno-promocyjnym. Między innymi od czerwca na terenie całego województwa we współpracy z gminnymi biurami spisowymi organizujemy mobilne punkty

spisowe. Ich lokalizację można znaleźć na naszej stronie internetowej [gdansk.stat.gov.pl](http://gdansk.stat.gov.pl). Warto też wspomnieć o konkursach wiedzy o spisie, przeprowadzanych przez lokalne rozgłośnie radiowe, czy o konkursie fotograficznym „Spis to fotografia społeczeństwa” ogłoszonym w prasie regionalnej. Z inicjatywy naszej i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego powstał spot filmowy z udziałem aktorki Danuty Stenki, która zachęca do udziału w spisie, zwracając się szczególnie do społeczności kaszubskiej. Rozpowszechniany jest on w Internecie, głównie w mediach społecznościowych. Ponadto w połowie lipca wystartował konkurs Prezesa GUS na najbardziej cyfrową gminę w każdym województwie, który potrwa do końca spisu. Podstawą wyłonienia takiej gminy będzie wskaźnik samospisu internetowego. Najbardziej cyfrowa gmina otrzyma atrakcyjne nagrody rzeczowe.

**Kiedy możemy spodziewać się pierwszych wyników Narodowego Spisu Powszechnego 2021?**

Zgodnie z zapisami Ustawy o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2021 roku Prezes GUS na stronie internetowej urzędu zamieści harmonogram publikowania wyników informacji statystycznych ze spisu powszechnego. Przewiduje się, że udostępnienie ostatecznych informacji wynikowych, między innymi w systemie bazodanowym w podstawowych zakresach tematycznych spisu, nastąpi na przełomie 2022 i 2023 roku.

**Dziękuję za rozmowę.**





Zarząd i Bióro YEN. Éwelina Stefańskò trzecò òd lewi. Ódj. Youth of European Nationalities

# MŁODI DZEJAJĄ – CZAS PÓGADAC Ò TRUDNOSCACH

Latné miesące parłaczą sã w mészlach z bëlnym wiodrã, z ùrlopã a rózama. Równak dlò sztuderów lato przede wszëtczim je cządã, czedë robiã (mni abò barzi) warkówò, bò prawie tedë, bez ùczbów, mają wiãcy na to czasu. Ale latos, nimò wszëtkò, nen cząd roku parłãczy sã tãż z rëchtowanim sã na dziejanié òb jesén i pòstãpné miesące.

Karno do sprawów młodzëznowi pòlityczni dziejò przë Przędny Radzëznie Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò i robi regularno òd zòczãtkù lëpińca 2020 roku, to je ju wiãcy jak rok. Karno òbczas pòtkãñ (na zdalny òrt) doszłò do swiadë, że nówòznieszã sprawã je òdkrëc wszëtczë jiwrë, jaczë sprzikrzają młòdim robòtã dlò kaszëbszczégò strzodowiszcza. Przed òczma mómë w tim tãż kwestia białków, chtërné nimò wiòldzi aktywnoscë òbczas sztudiów, midzë jinszi- ma w Karnie Sztuderów „Pòmòraniò”, pò latach nie parłaczã sã za czãsto z Kaszëbskò-Pòmòrszczim Zrzeszenim. Òkróm mészłë ò założenim rodzëznë, chtërna gwësno pòjawiła sã w głowach najich czëtińców, nie je to jedurny przëczink – doch chłopi tãż ne dziec mają! Kłòpòtë zacinają sã chùdzy.

Na włòsny skòrze nie róz jakò młòdi lëdze z òkòlégò Zrzeszeniò më bëlë w sytuacjach, co zachãcałë leno do òprzestaniò robòtë. Równak mómë starã gadac ò nëch lëchëch doswiòdczeniach tãż z młodzëznã bütën najégò karna – z ùszlima pòmòrańcama czë jinszi- ma młòdima dziejòrzama. Dlòtë rëchtëjemë zëndzenia z coròz szerszim gronã lëdzy, cobë na zòczãtkù jeseni (mómë nòdzëjã) pòkazac efektë nëch kòrbióńków przed Przędną Radzëznã. Pò pròwdze gòdajãcë – cos w ti sprawie napròwdã zmienic!

Móm nã przëjemnosc (a wiòldzi òbrzëszk) bëc tãż w zarządze Youth of European Nationalities –

europejszi òrganizacje zrzeszajãcy karna młòdëch z rozmajitëch mniészëznów. Karno Sztuderów „Pòmòraniò” je ji nòležnikã òd 2007 roku. Drëdзи róz nòležniczka „Pòmòranie” je w zarządze YEN – pierszò bëła Pia Šlogar, chtërna terò reprezentëje nã òrganizacjã bütën. Òkróm czãstëch zëndzeniów bez internet kùreszce ùdałò sã pòtkac na placu. Midzë 29 lëpińca a 1 zëlnika zarząd YEN zetkòł sã w Berlënie.

Òbczas pòtkaniò rëchtowónò bëła strategiò YEN na lata 2022–2023, a tãż plan robòtë na przinidny rok. Czi- le dni drãdzi robòtë, rozpròwianiò, pisanio wniosków a robieniò zbiërnëch pòstanowieniów. Mómë nòdzëjã, że pòstãpné seminaria nie leno sã òdbãdã, ale tãż da- dã młòdim nòrzãdza do zmieniãniò swòjich karnów w nym drãdzim czasu a radzeniò so z dyskryminacjã.

W Berlënie pòjawiłë sã kaszëbsczë trãpczi, ale przede wszëtczim pòzdratk kaszëbszczich młòdëch dziejòrzów, ò jaczim rozpròwiómë tuwò, na pla- cu, w karnie do sprawów młodzëznowi pòlityczni a w „Pòmòranie”. Ždò na naju jesz barzi robòcy czas – w Zrzeszenim a w YEN. Cél je równak pòspólny – pò pròwdze dac młòdim głos a òtrzëmac jich w brzadny robòce dlò spòlëznë. Czas stanãc procëm bòlãczków najégò strzodowiszcza.

Ò pòstãpnëch rezultatach mdzemë dawac do wië- dzë!

ÉWELINA STEFAŃSKÒ



W òrganizacje Festiwalu pòmòglë m.jin. bialczy z KGW Miszewò. Òdj. z arch. EP

## FILMÒWI GRIF ZA „DROGĄ DO MÓRZA”

Na przelómanim czerwińca i lëpińca w czile placach na westrzédnëch Kaszëbach warół Festiwal Kaszëbsczi Filmów. Ju jednòsti rôz bëła leżnosc òbezdrzeniò nowëch i përzna starszich dokazów, jaczé tikają naji zemi, kùlturë i lëdzy.

Pierszé zéńdzenié z X mùzã bëło 20 czerwińca w Żukòwie w restoracje Gryf. Przędną témã pòtkaniò bëł ks. bp Kònstantin Dominik, chtëren je patronã rokù na Kaszëbach. Bëła promòcjò òratorium „Kaszëbsczi biskùp swiãti” zrëchtowónégò przez młodëch dzejarzów z klubù „Cassubia” (mòże je nalëcz na karnòlu YouTube – <https://www.youtube.com/watch?v=bjAQihcPack>) i mógł òbezdrzec novi dokùmentalny film „Życie w opinii swiętości. Ks. bp Kònstantyn Dominik” (real. Eùgeniusz Prëczkòwsczi). Titel je cytatã z wëpòwiescë jednegò z bòhatérów dokùmentu, ks. Piotra Tislera, pòstulatora beatifikacjowégò procesu Kaszëbë z Gniëżdżewa.



Przędnik KPZ Jón Wërowińsczi wrãcziwò nòdgradã Michãłowi Szëmanowiczowi. Òdj. z arch. EP

24 czerwińca Festiwal przecygnął czileset métrów dali, do żukòwsczégò Centrum Kùlturë Spikrz (pòl. Spichlerz). Tegò dnia òrganizatorzë pòkòzelë film „Kaszubi w Kanadzie” Eùgeniusza Prëczkòwsczégò i dwa òbrazë zrzeszoné z sobótkòwima zwëkama na Kaszëbach – nie je to dzywné, kò zéńdzenié bëło krótkò pò swiętojańsczi nocë. Bëtnicë mòglë téż òbezdrzec nònowszi film Piotra Zatonia „Swiętojańczi” zrobiony na prosbã Gminowégò Òstrzódka Kùlturë w Serakòjcach i „Noc swiętojańską na Kaszëbach” zrëchtowónã przez Wejrowszczé Centrum Kùlturë w zrekòstruòwónym strzédnowiecznym sedlëszczu w Sławùtowie (pòl. Osada Słowiańska Sławutowo). Prowadnikã w tim drëdzim dokazu je gdińsczi zrëszic Andrzej Bùsler, chtëren òpòwiòdò ò kaszëbsczi zwëkach i òbrzãdach.



Przemówió Elżbiéta Pręczkówsko. Ōdj. z arch. EP

Trzeci pòkòzk (1 lëpińca) òdbél sã w nowim bùdinkù Spòdlecny Szkolë w Tëchómiu. Jeden z prezentowónëch filmów tikòl sã prawie negò mòla: „Szkoła naszych marzeń” to krótczi òbròzk namieniony bùdowie nowi szkolë. Ōrganizatorzë pòkòzëlë téz „Lekcję historii po kaszubsku” Krësztofa Kalukina i Barbarë Baliccczi – to dokòz ò zòczãtkach kaszëbsczi edukacje. Slëdnym filmã tegò dnia bël repòrtòz Tomasza Miegònia „Okiem furmana”. Ōpòwiòdò òn ò pòwstòwanim Gdinie, ale dzël òdjimków do niégò pòwstòl prawie w Tëchómiu. Bòhatérã repòrtażu je m.jin. zasłëżony dlò „miasta z mòrza”, niezëjący ju Kaszëba Sztefòn Brechelke, chtërnégò wspominiòl Tomòsz Miegòń, dzysdniowi direktòr Mùzeùm Wòjnowi Marinarczci.

XI Festiwal Kaszëbsczich Filmów bël ùroczešto zakùnczony w Miszewkù w restoracji Mùlk (8 lëpińca). Na zòczãtkù slëdnégò filmòwégò zéńdzeniò jesz ròz pòkòzëlë „Życie w opinii świętości. Ks. bp Konstantyn Dominik”. Pòzni òbzërnice mòglë pòznac dokòz „Droga do morza” – fabularizowóny dokùment, jaczégò akcjò dzeje sã w midzëwòjnowim dwadzescelecym. Herojama filmù sã Tóna Ōbram, ks. Jó-

zef Wrëcza i gen. Józef Haller. Jegò reżisérã je Michòl Szëmanowicz. Pòchòdzã z *Gduńska*. *Kaszëbë sã mie blëszcë. Dlòte jò chcòl zrobic film, jaczi pòkazywò dramaticznë kawle Kaszëbów w I pòłowie XX wiekù. To tu sã zaczãła wòjna* – gòdòl Szëmanowicz, chtërn òstòl dobiwcã Filmòwégò Grifa, to je przëdny nòdgradë Festiwalu Kaszëbsczich Filmów. Zdecydowãła ò tim kapituła, jaczi przëdnikã bël Mariusz Szmidka, a Grifa wrãczëlë: przëdnik Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò Jón Wërowińszci i ùszloroczny laureat ti nòdgradë Mirosłòw Piepka. Ōdbierajãcë nòdgradã, reżiséra rzekł, że rëchtëje pòsobny film – tim razã ò ùdzëlu Kaszëbów w drodze do cawny samòstójnotë w 70. i 80. latach XX wiekù. Mòże ju za rok bãdã mòglë gò widzec òbzërnice XII Festiwalu?

Ōrganizatorama tegò wëdarzeniò bëlë latos: banińszci part KPZ z pòmòcã Ōstrzòdka Kùlturë i Spòrtu w Żukòwie i restoracje Mùlk w Miszewkù. Ō kùlinarny dzël miałë starã, jak wiedno, Kòła Wieszczich Gòspòdëniów z Pãpòwa, Tëchómia i Miszewa. Patronat nad festiwalã mò m.jin. miesãcznik „Pomerania”.

AM



Jak rok w rok, nie felëje chãtnëch do òbzëranio kaszëbsczich filmów. Ōdj. z arch. EP



Michòl Szëmanowicz przëjimò gratulacje òd Elżbiëtã Pręczkówszci. Ōdj. z arch. EP

Òd 7 do 8 zélnika òdbiwòł sã 44. Wielewsczi Turniér Gadëszów. Lëstã wszëtczich dobiwców mòżeta nalezc w „Klëce” na stronie 61–62, w „Stegnie”, jakò je dodòwkã do tegò numra „Pòmëranii”, pùblikùjemë dokòz Òldzi Kùklińsczi „Jak na fronce” (I plac w kategòrii m. Hieronima Dërdowszczégò), a niżi mòżeta przeczëtac gòdkã, jakò dobëła latos Przędną Nòdgròdã.

## KÒZDI MÒZE MÙZYKÒWAC

„Spiewac kòzdi mòze, kãsynk lepi czë kãsynk gòrzi, ale nié ò to chòdzy, jak co kòmù wëchòdzy. Czasama człowiek mùszi, jinaczi sã ùdëszì... uuu...”



W pierszi rëdze sztëré bëlné kaszëbsczë gadëszczì: Ana Gliszczìńskò, Aleksandra Dzacëlskò-Jasnoch, Òlga Kùklińskò i Joana Jester. Òdj. Dodòm Kùlturë m. H. Dërdowszczégò we Wielu

Znajeta to wa, jo? Në gwësno, że jo. Wszëtcë znają, bò kòzdi z nas mòze sã identifikòwac z tã spiewkã na swój òrt – jeden spiewò kãsynk lepi, a drëdżi kãsynk gòrzi... Mëszlã, że niejeden z nas ùczul ju w swòjim żëcym, że „słón cë nadepnãł na ùchò” abò „të sã nie nadòwòsz do spiewaniò”. Jò jem to czëła téż, tej rozmiëjã.

Pròwda je takò, że ògłowò lëdze lubiã mùzykã. Z mùzykã je tak redosno w żëcym. Jeden lubi leno ji slëchac, dlò drëdżich mùzyka òznòczò tańcowanié czë granié na instrumentach, jesz jinszi chãtno spiewają – w karnach, chùrach abò leno pòd przisnicã.

Jò wcyg pamiãtóm nòpis ze szkòłowi salë: „Gdzie czëjesz spiew, tam wchadòj, tam dobré serce mają. Zli lëdze, wierzë mie, òni nigdë nie spiewają”.

Le mùzyka w szkòle to nie bëła mòja ùlubionò ùczba i dopiërze jakno dozdrzeniałò bialka jò zaczãła sã interesowac mùzykã. Nòpierwi zaczãła jem grac na bãbnie. Jem gò dzysò nie przëniosła, kò òn

je baro cãzczi. Niechtërny gòdają: „Wej, bialczkò, të jes takò drobnò, a nen bãben zarò cã przecygnie na drëgã stronã”! Ale wiéta, mòłë bialczì to sã mòcné bialczì, co wiémë téż dzãka naszi Òldze [Kùklińsczi], jakò ju ròz nama òpòwiòda ò mòłëch bialkach.

A granié na rozmajitëch bãbnach nie je taczë prostë, jak bë sã mògło wëdawac, bò na przikłòd jak jaczi dirigent je znerwòwòny na ritm, to gòdò: „Jak chtos je lëchim mùzykantã, to dówò mù sã dwa czijòszczì i sòdzò za bãbnama!”, ale to je téż tak: jak chtos i tegò nie rozmiëje robic, to zabiérò mù sã jeden czijòszk i nen człowiek òstòwò dirigentã...

Kãsk pòzni mie wzało cos jesz, do czegò chcã sã wama przëznac. Jò wiedno, òd dzecnëch lat, jem kòchała skrzëpice. Czëdë jò bëła ju trzëdzescë plus lat stòrò, jem sã zaczãła ùczëc graniò na skrzëpicach, i to je pò pròwdze mój nòmilszi instrument.

Nògòrszë równak bëłë pòczãtczi. Jak wiedno ze wszëtczim. Më z chłòpã w tim czasie mieszkëlë w taczim bùdinkù, gdzie bëło czile mieszkaniów. Sã

sôd z prawi, sãsôd z lewi, le szczescé, że nie bëło sãsadów na dole a na górze, bò tedë leno lédze cerpieł z dwùch, a nie ze wszëtczich strón. I bëła jem gwës, że zachôwióm sã baro cëchò z tima skrzëpicama – jem ôprzestôwa grac, czej jem leno ùczëła kroczi na kôrëtarzu abò òdmikanié dwiërzów ù sãsadów. I jò w to wierzëła do czasu, jaż më wëcygelë. Tedë sãsadzë gòdelë: „A chto terò bądze nama na skrzëpicach gról?”, co w tamtim czasie w mòjim tlómaczenim òznôczało: „A nìcht terò nie bądze nama rzãpòlił”...

Bò krëjamnota z mùzykòwanim nie jistnieje, czej sã mò sãsadów za scanã. To je tak: sãsadzë wiedzą, co je czëc za miedzã. Le jak jò rzekła, nôwòzniészë, że sãsadzë bëłë leno z dwùch strón, bò mòja cotka òpòwiôda mie rôz, że gòdała ze swòjim gòspòdarzã ò jinszych mieszkãncach bûdinkù: „Òni szmërgają wszëtczim w scanë jaż do dwanòsti w nocë!”, a gòspòdòrz sã ji pitò: „A Wóm to przeskòdzò?” I cotka òdpòwiôdò: „Ale nie, kò jò w tim czasie i tak wiedno czwiczã na trãbce”.

Pòzni jem so pòmësla: bãben fejn instrument, kò je ritm i czekawé brzmienié, a skrzëpice to nôpiãkniészzi zwãk z całi mùzycki swiata, le jesz brëkujã czasu, żebë lepi brzmiec, kò nie je to letczy instrument, a bë sã przëdòł jesz taczi, do chtërnégò dobrze sã spiëwò.

I tak jem òdkùpia òd mòji drëszczy ùkùlelé. Taczi fejn malinczi instrument, bë razã pòspiewac. Drëszka lubi mùzykã téż, i òna sã zapisa do kòscelnégò chùru. Tak ji sã to widzało, że spiëwała wszãdze a wiedno – w kãpnice, w kùchni, kòl robòtë... Le wiedno w tim czasie ji chłòp wëchòdòł bûten. Ji sã ju zrobiło przikro, tej sã gò pitò: „Të nie lubisz, jak jò spiëwóm?”, a òn ji òdrzekł: „Ale jo, mùlkù, leno jidã bûten, cobë sãsadzë bëłë gwës, że cã nie bijã”.

Na szczescé mój chłòp je mùzykalny i nie je taczi jak na przikłòd chłòp mòji pòlsostrë. Òna rôz mù wzdicha: „Të mie ju nie kòchòsz, kò czedës jes wiedno wieczorama mie trzimòł za rãce!”, a òn tak: „Czej më sprzedelë nen klawir, ju nie je to wiãcy brëkòwné...”

Le mùszã rzeknãc wama drist – téż gróm a spiëwóm w kòscele, i baro to lubiã, bò na gwës Pón Bóg lubi mùzykã, kò mómë tak wiele parafialnëch karnów na zemi, a anielskich chùrów w niebie!

I móm dzysò ze sobã mòje ùkùlelé, bò so mësłã tak: móm wama gadac ò mùzyce, le co to je za gòdka, jak niżòdny mùzycki nie bądze? I nen instrument baro mie sã dzysò przëdòwò, bò przënòmni w tim rokù jò wiém, co móm zrobic z rãkama na binie.

Jò wiém, że më na Kaszëbach mómë akòrdioné, bürczibasë, diòbelszczë skrzëpice, basë a skrzëpczi, a to nie sã ani basë, ani skrzëpczi, le pewno mòżna ùkùlelé zarechòwac do „instrumenta wszelczë”? Doch do czegòs w kùncu to je w ti spiëwce!

Mòże niechtërny terò mësłã: cëż za głupò baba, gòdò pò kaszëbskù, wëzdzi pò kaszëbskù, a instrument mò hawajsczi. A chtos jinszi mòże pòmëśli: mòże nie ti kanadijsczi Kaszëbi, le jaczi hawajsczi Kaszëbi przëjachalë dzysò do Wielégò? Ale kò kòzdi instrument mòże bëc nasz – czë to je kaszëbsczy instrument, czë hawajsczi abò czësto jinszi – jeżlë leno nen, co spiëwò, spiëwò pò naszemù.

Tej jò wama na kùnc zaspiewóm. Mùzyka nie je mòja, ale tekst jo. To spiëwka ò mòji żëcowi biòtce z tim, że nen slón mie nadepnął na ùchò i do kùncu nie rozmiejã spiewac ani grac, le jakòs so radzã z tim. Niech spiëwka bądze mòtiwacją dlò wszëtczich, co kòchają mùzykã, a czëją, że je za pòzno, bë zaczãlë mùzykòwac.

Watã do ùszów mòżna òdebrac kòl dwiërzy do salë.

Mòże pòwiedzã cë,  
të jes za stòri  
ju na mùzykã, bò òna  
dlò młòdszych, dlò dzeczy, a nie ju dlò ce.  
I chòc baro chcesz  
spiewac, tańcowac, grac,  
tej gòdają „sromòta”,  
wiek ju nie ten, i talent téż.  
A mùzyka to jãzëk,  
co rozmiejã gò wszëtcë.  
Òna wòłò do dëszë,  
wëpłiwò z serca i parłãczy nas.  
Żëcé bez ni je pùsté,  
to jak ògród bez kwiatów,  
je jak niebò bez gwizdów,  
jak milczący ptòch, jak mòrze bez wałów.

Terò nie lãkòj sã,  
wez nótë, spiëwòj,  
kò mùzyka je serca  
ritmã, bò wej tak Bóg stwòrzył nas.  
Nawetka Trãba gról,  
abë òdnëkac zlé,  
bò bëłno wiész, że mùzyka  
ròczy piãkno i dobroc na swiat.  
A mùzyka to jãzëk,  
co rozmiejã gò wszëtcë.  
Òna wòłò do dëszë,  
wëpłiwò z serca i parłãczy nas.  
Żëcé bez ni je pùsté,  
to jak ògród bez kwiatów,  
je jak niebò bez gwizdów,  
jak milczący ptòch, jak mòrze bez wałów.  
A mùzyka to jãzëk...

ALEKSANDRA DZĄCELSKÒ-JASNOCH

# KASZĘBSCZÉ WIESELÉ Z KÒPICAŃ TOBACZI ÔRTU SAMPANTARŁ

Copnac są w času i ùdrzec, jak wëdrzało kaszëbsczé wieselé przódë. W Chmielnie rok w rok Karno Piesnie i Tuńca „Chmielanie” razã z môlowim Gminowim Ôstrzôdkã Kùlturë, Spòrtu i Rekreacje (GÒKSiR) òrganizëje fòlkowé widzawiszczé pt. „Wesele Kaszubskie”. Pòkòzk je wiedno wëstawiony dëbelt. Midzë jednym a drëdżim przedstawieniem bëłë latos XVIII Mésterstwa Pòlszczi w Zażiwanim Tobaczi. Ôbczas nich – jistno jak ôbczas wieselnégò widzawiszczã – przëdnã rolã ôdgriwòł Tadeùsz Makòwsczi.

*Tadeùsz Makòwsczi je ju ikónã dzejaniégò dlò kaszëbszczi kùlturë w Chmielnie – pòdsztrichiwò direktórka GÒKSiR w Chmielnie Edita Klasa. Dodòwò, że pòkòzk „Wesele Kaszubskie” mò mët baro wiòldzi znaczeni dlò młodëch Kaszëbów, chtërnych GÒKSiR chce wspierac dëtkama: To wëdarzenié je téz zaròbkã dlò nôleżników Karno Piesnie i Tuńca „Chmielanie”, w tim dzecy. Jima są téz nôlezi jakòs nôdgròda. Za te dëtczi, co są z bilietów, òni mògã so jachac na jaczé warkòwnie abò na wanogã. Bez to mògã kãsk pòznac swiata. Kò mùszi bëc jakòs mòtiwacjò dlò nich. Czims trzeba młodëch przëcygnãc do kùltiwòwaniégò naju kùlturë – dopòwiòdò Edita Klasa.*

Chcemë wrócëc do Tadeùsza Makòwsczégò. Ùrodzyl są w Kartuzach w 1950 roku. Tam są wëchòwiwòł i skùncził szkòłë. To, że rozmiejë gadac pò kaszëbskù, zawdãcziwò przede wszëtczim swòjémù starëszkòwi. Jak wspòminò: *W miesce kaszëbszczi dżinãł ju 60 lat temu. Z mòjégò rodzeniãstwa ju nicht pò kaszëbskù nie gòdò. Òni blòs pò pòlskù. Jò rozmiejã pò kaszëbskù, bò jò wiele bëł kòl dżadeka, a tej jò jezdził na wczasë do cotków, na wies.*

Swòje dzejanié dlò tãczëznë rozpòczãł 54 lata dowsladë. W 1967 roku, jakno 17-latny bëniel, wstãpił do Karno Piesnie i Tuńca „Kaszëbë” z Kartuz. Tańcowòł tam 9 lat. Pòzni wszëtckò nabrało ju szwùngù. Tadeùsz wżenił są do Chmielna. Rozpòczãł robòtã w Mùzeùm Kaszëbsczim w Kartuzach, dze robił dëbelt – jakno prowadnik, ale téz jakno kònservatòr. Co cekawé, wiele lat zaròbiòł dëtczi jakno czerowca kòparczi. Nimò to w wòlnym czasie dërch zajimòł są kaszëbskã kùlturã i rozbòwiòł lëdzy bez gòdkã i mùzykã. Ôkróm tegò bez lata budowòł instrumantë do òkòlnëch karnów piesnie a tuńca. Pierszé mùzyczne statczi tãczich karnów jak Sierakowice abò Chmielanie są zrëchtowónë dëcht prawie bez Tadeùsza Makòwsczégò. Znóny je jesz – razã z Rómanã Drzëdzonã – z twòrzeniégò nowëch òrtów „Kaszëbszczich nótów”. Makòwsczi je téz, a przede wszëtczim, méstrã w robiënim tobaczi – òd wnetka 20 lat wespółòrganizëje Mésterstwa Pòlszczi w Zażiwanim Tobaczi.

Ôbczas latosy prezentacje kaszëbsczégò wieselégò w Chmielnie zrobił jem krótkã rozmòwã z Tadeùszã Makòwsczim.

Hewò le òna:

**Gracjón Fópka: Mòzna rzec, że Chmielno to je stolëca kaszëbsczégò wieselégò?**

Tadeùsz Makòwsczi: Kò jak nôbarzi. Tuwò doch wieselé miòł znóny aktor Zbigniew Cëbùlszczi. Ôd te są zacząłò, mòze rzec, promòwanié tëch wiesolów w Chmielnie. Nastòł pòzni ten nasz téater. Blòs më na Kaszëbach tak cos robimë. To bëła inicjatiwa Marilë Leszczińsczi. Ôd ni to są zacząłò. Ale to téz wiedno wspiéròł chòcbë le Henio Kòstuch abò jegò brat Andrzej Kòstuch. Në i dzysdnia i jeden, i drëdżi mają tuwò swòje sale wieselné – Henio mò U Chłopa, a Andrzej – Wichrowe Wzgòrze. Wiele lëdzy chce miec prawie tu wieselé, bò Chmielno to je jeden z nôpiãkniëszich placów do te na Kaszëbach.

**Czedë Wë brulé pierszi rôz ùdzél w widzawiszczu „Wesele Kaszubskie”?**

Jò jem òd samégò pòczãtkù. Latos to je 25. sezon „Wesela Kaszubskiego” w Chmielnie. To je na pòdstawie dramatu Bernata Sëchtë „Hanka są żeni”, le że më są nie trzimimë jãz tak mòcno tekstu i wpròwòdzómë wiele swòjégò. Më to grajemë naturalno. Tak, jakbë to richtich wieselé bëłò. Më to robimë barzi na dzyszészë czasë. Ale rok w rok to czësto jinaczi wëchòdò. Mòze rzec, że to je naje, tãczégò drëdżégò nigdze na Kaszëbach ni ma. W tim przedstawieniu je wszëtckò – są wrëje, pòlterabendt, błògòsławieniãstwo mëmczci a tatka, sklòdanié zëczbów, wieselé z rozmajitima tuńcama, zòbawë, baba z dżadã, òczepinë, a nawetka je gòdka ò pòslëbny nocë. Gòsce wieselny – to je pùblika – mògã są integrowac. Zatańcowac, zjesc z nama kùcha, a jesz zażëc tobaczi. A do te mómë tãczi dodòwk, że spiëwómë razã frantówczi „Nasza zemia”, „Kaszëbsczé jezora” i „Kaszëbsczé nótë”. Razã kòl 40 sztëk lëdzy tu graje w tim. Le jò tam na próbë mało co jidã. Jò to ju znają òd przódë.



### Młodi jidą ród szlachama swòjich pòprzédców?

Kò dërch. Nòležnicë Karnia Piesnie i Tuńca „Chmielanie” sã dërch mieniują. Jò jem 50. rocznik i latos jem nòstarszi. Jò jem pò pòrà zawałach serca i ta pògòda mie trochã mączci. Tu je baro parno. Ale jakòs to jidze. A nòmłodszi knòpiczk, co dzys wëstąpił, jesz do szkòłë nawetka nie chòdzy. Tu lédze wëstàpùją familiama. Wiele je młodèch, chtërny wëstàpùją z nama dlòte, że na przikłòd przòdë jich dzadek tu wëstàpòwòł. Chcą dali cygnąc tradycją. Je nawetka taczci przëpòdk, że wëstàpùje babcza, mëmka i wnuczka – trzë pòkòlenia.

### Jakã Wë rolã òdgriwòce?

To rozmajice bëło. Nòczãscy grają starka i mùzykùją na diòbelskich skrzëpicach. Jò téz zapòwiòdóm wszëtkò i ùczã wszëtczych spiewac „Kaszëbszczë nótë”. Ale czasã chtos nie przinidze, bò ni mòże – tej gò trzeba zastàpic. Në i ròz doszło do te, że jò za babã bëł nawetka przebróny.

### Òbczas widzawiszcza „Wesele Kaszubskie” téz je dzël sparlãczony z zażiwaniem tobaczi. Wë dzys wëszlë do lédzy z taczim wiòldżim rogã...

Doma jò móm jesz wiãkszi róg [śmieje sã]. Jò tã tobakã òbczas pòkòzku téz symbòliczno na binie mielã. A doma jò ju òd lat jã robiã, to dzadek mie nauczył, bò mój tatk ùmarł młodo, czej jò miòł szternòsce lat. Jò móm jesz òd dzadekã dënicã. Ta tobaczelnica je wnet tak stòrò jak jò. Móm téz swòje nowë i mùszã sã pòchwalëc, że jò móm nòwiãkszą dënicã na Kaszëbach! Nicht wiãkszi ni mò, ani mészlã wiãkszi nicht nie mdze miòł! Òna mò 90 cm w przék. Do ji zrobieniò trzeba bëło 50 kilo glënë wżac.

### Wë jesce wierã na Kaszëbach nòwiãkszym mésztrã òd tobaczi.

Kò z tëch zëjãcëch jesz je Andrzej Òlszewski. Bò tak ju ni ma lédzy, cobë rozmielë zademónstrowac, jak tobakã sã robi. A jò to tak pòkòzã – jak sã lëstë krãcy, jak sã to przëpròwiò itd. Móm nòdzejã w mòjim wnukù. Òn tak do mie nòbarzi cygnie, przinidze czasã na dól do mòji pròcownie – kò mòże pùdze szlachã dzadeka. Bò ta reszta sã nie interesérëje. Wszëtcë blòs w tëch telefonach i kòmpùtrach sedzą. Zabòwczci sã wszëtczë elektronicznë. A biòjta mie z tim! Kùńc swiata.

### Chcemë le rzec, czim ta richtich kaszëbskò tobaka sã apartni òd ti ze składu.

Ta ze składu to je pùlwer. To je robioné mechaniczno. Nie wiadomò, czim to je przëpròwioné, z czegò to je robioné. Jò móm pòdezdrzenié, że tegò samégò *tytoniu* tam mòże nie bëc tak wiele. To je téz za mialczë. To je ùceróné nie wiém jak – w młénach pewno, jak mąka.

### Tej jaczi je przepis na richtich kaszëbską tobakã?

Kòzdi mò swòj przepis. Chòcbë nie wiém co, dëcht



T. Makòwsczi. Òdj. [chmielno.naszgok.pl](http://chmielno.naszgok.pl)

taczci sami tobaczi jak robił mój stark i jò robiã – nicht nie zrobi. Mòja sã zwie Sampantarł, to je (pò pòlskù) „Sam pan tarł”. Gòdają, że òna mò dichlich kopa. Jak jò jã mielã, tej sãsòd mùszci sã trzëmac płotu, bò czej òn òd te czichnie, tej nawetka dwie sztachëtë wëlcã [śmieje sã]. Kò to są czëstë lëstë *tytoniowe*. Tam le 2–3 procent je czegò jinszégò – përzinczkã lëstu pòkrzëwë, jaczi lëst kaszëbsczci malënë abò lëpa – chòcbële latos baro fejn kwitła. Do te jesz miãtë lëst. Wszëtkò wësészóné. Tej to trzeba zaprawic i tedë to mò ten aromat całi. Kò richtich Kaszëba tegò pùlwru nie zażiwò.

### Je to pròwda, że Kaszëbã sã dò pòznac pò tim, jak człowiek zażiwò tobakã?

Joo. Kaszëba sã w tim nie spieszi, òn pòmalinkù róg wëcygnie, klepnie w ten róg, pògòdò përznã, tej jesz cos pògòdò i tej jesz ròz klepnie, przëzdrzi sã na drëdzégò człowieka. Fejn so wsëpie, ùgarnie takã malinkã kòpiczkã tim rogã. A tej jak òn wsëpie, tej òn tak tã tobakã wcygnie, że to le w kózer jidze. To ni mòże jic w gòrdzel. Czë mòłò, czë wiòlgò kòpica – to trzeba tak fòlgòwac, zëbë wszëtkò sã w kózer zmieszcò. A tej sã ni mòże za baro ùwalëc. Taczci, co nie je nòłóžen – je ùtobaczony òd wàsów jaż pò ùszë. To zarò je widzec, chto je Kaszëba, a chto nié.

### Je wiedzec, dlòcze Kaszëbi zażiwają tobakã i òd czej?

Czemù Kaszëbi zażiwają tobakã – to je cãzkò pòwiedzec. Ale òd czej, to jo ciebie rzekã – òd wiedno!

*Łòńszégò rokù w òbrëmim dzejaniégò GÒKSiR w Chmielnie pòwstòł dokùmanitowi film biograficzny ò zëcym Tadeùsza Makòwsczégò „Mistrz Tradycji”. Za darmòka mòzna gò dërch òbzerac na YouTube.*

GRACJÓN FÓPKA

# NA WETKA CHIŃCZICĚ ÛCZĄ SĄ KASZĚBSCZĚGÒ JÄZĚKA

Latowò Szkoła Kaszëbsczégò Jäzëka kòzdégò rokù przëcygò wiele czekawëch lëdzy z rozmajitëch strón swiata. W ji latosy, ju sòdmi edicje wżälä ùdzël profesór Wu Lan, Chinka òd wiele lat zrzeszonò z Gduńszim Ùniwersytetã. Òna je badérkã, szkòlnã chińszcégò jäzëka, a téz tłomaczi polskã lëteraturã i pòezjã na chińszci jäzëk.



Prof. Wu Lan

## **Adóm Lubòcczi: Skądka sã wżälä ùdba na nõukã kaszëbsczégò jäzëka?**

Wu Lan: Przez wicy jak 7 lat bëlam na Gduńszim Pòmòrzu i jò robiła na Gduńszim Ùniwersytece. Jò czãsto czëła rozmajitë pòzdrzatzci ò kaszëbsczim jäzëkù, fòlklorze i samëch Kaszëbach. Òkróm tego Ìonczégò rokù òbczas Latowi Szkòlë Kaszëbsczégò Jäzëka jò pòtkala sã z prof. Henrikã Dudã, jäzëkòznajòrzã z Katolëcczégò Lubelszczégò Ùniwersytetu i prof. Tomaszã Lisowszicm, jäzëkòznajòrzã z Ùniwersytetu miona Adama Mickewicza w Pòznaniu. Òni baro chwòlëlë nen kùrs, tedë tim barzi jò sã tim zaczekawiła. Na kùncu mòjégò bëcégò w Pòlsce jò ùmëslëła, zëbë zbògacëc mòjã wiedzã na tã nieznonã mie témã. Tej czekawòsc i chãc pòznaniò czegòs wicy, czegòs, co nie je òglowò znóné, i czim mògã sã wëapartnic westrzòd mòjich drëszków i drëchów – znajòrzów

pòlaszëznë w Chinach. Mòze téz wòznë bëło, że jò jem Chinkã mòngòlszczégò pòchòdzeniégò i – trzymającë pasownë propòrcje – interesëjã sã kawlã mòlëch spòlëznów we wiòldzich.

## **Wiele lat swòjégò zëcégò jesce spãdzëlë w Trzëgardze. Jesce sparlãczonò z Gduńszim Ùniwersytetã, mòlã, w jaczim mòzna czëc kaszëbsczim jäzëk. Jesce mielë rëchli jaczis kòntakt z nim?**

Czasã jò czëła lëdzy, chtërny gòdajã jinaczi. Rëchli, nim jò przëjachała do Gduńska, jò robiła na Szlãszczim Ùniwersytece, tej na zòczãtkù jò mësłala, że niechtërny mieszkãncë Pòmòrza gòdajã gwarã szlachùjącã za szlãskã, ale jò sã chùtkò pòstrzegła, że sã to apartnë jäzëczci. Mòje kòntaktë z kaszëbsczim jäzëkã bëłë rzòdczë, le jegò brzëmienié i to, że òglowò jistnieje, wcyg përnã mie czekawilë. Jò sã zapisała na nen kùrs [Latowã Szkołã Kaszëbsczégò Jäzëka, Kùlturë i Historii Kaszëb], jak leno pòzwòlëlë mie na to mòje òbrzëszczim na GÛ.

## **Nòuka kaszëbsczégò òbczas tëch dwùch tidzeni bëła dlò Was drãgò?**

Bëło to dlò mie – cëzynczci – na gwës wiòldzë wëzwanié, le jò bëła fùl dobri wòlë i nastawionò na jak nõbëlniejszë skòrzëstanie z òferowóny nõuczim kaszëbsczégò jäzëka, kùlturë i zwëków, a téz jesz lepszë pòznanié snòzotë kaszëbsczim zemie. Wiele jò czëła ò pòmòrszich jezorach. Jeżdzenié pò Wdzydzczim Jezorze bëło pësznë i òstónie w mòji pamiãcë. Wiele jinszich mòlów bëło téz baro czekawëch i piãknëch, na przëmiar pòbrzëg Bòltu w òkòlim Ùstczim, czë téz kaszëbsczë lasë w òkòlim Szimbarkù.

## **Znajece bëlno pòlszci jäzëk, ale nie jesce Pòlòszkã. Dlò wiele Pòlòchów nimajęcëch zwiãzkù z kaszëbsczim jäzëkã jegò nõuka je wiòldzim wëzwaniem. Jak bëło ù Was?**

Drãgò mie bëło zrozmic niechtërnë wëklãdë. Jò mùsza bëc na nich do czësta skòncëtrówónò. Czasã mùsza jem prosëc ò dodòwkówë infòrmacje i wëjasnieniã. Szkòlny i bëtnicë kùrsu mielë dlò mie wërozmienié i mielë starã mie pòmòc. Dlòte jem jima baro wdzãcznò. Mòzlwëwë, że jò përnã nie zrozmiãla niechtërnëch wëklãdów i gòdków, le to sã wëdòwò

nieuniknioné. Jem przékónónó (mòže nieskrómno), że mòja wiedzò wëniosłò z kùrsu nie òdbiegò òd tegò, co dowiedzèlè sã jinsi bĕtnicĕ. Tej jem baro ròd.

### Jakno jãzĕkòznajòrka widzyce wiele szlachòtów midzĕ pòlsczim a kaszĕbsczim jãzĕkã?

Dłò mie jakno cĕzyńcczi ta szlachòta je gwĕsnò, chòc tĕż sã wiòldzĕ apartnosć. Je tĕż wĕrazno widzec zaòstałoscĕ z jin-szych jãzĕków, co je zrzeszonĕ z bürzlĕwą historiã Kaszĕb i Kaszĕbów. Mùsza òna wpłĕnãc na sztòltowaniĕ sã kaszĕbsczĕgò jãzĕka, tak jak wpłĕnãła – chòc kãsk jinaczi – na szlãskã gwarã.

### Ksãżka, chtĕrnã jesse mielĕ wzãtĕ na kùrs, wzbùdzĕla wiòldzĕ zainteresowaniĕ westrzòd bĕtników i kaszĕbszczich dzejòrzów. Mòżece ò ni rzec kãsk wiãcy?

Pò pròwdze, jò miała ze sobã kaszĕbskò-chińszci słowòrz [Krĕsztof S. Achinger, *Kaszĕbskò-chińszci i chińskò-kaszĕbsczci słowòrz*, Kĕty 2015 – dop. A.L.]. Ten słowòrz jò miała ju w lĕzkwiace, czedĕ jò sã dowiedzã, że ten kùrs sã òdbãdze, i zapisała sã na niego. Baro sã ceszã, że je taczci słowòrz. To je widzec, że Krĕsztof S. Achinger – chtĕren sòm redagòwòł ten słowòrz – je personã, chtĕrna chce baro promòwãc kaszĕbsczci



jãzĕk. Dzãka niemù Chińczicĕ mòglĕ sã dowiedzec, że jistnieje kaszĕbsczci jãzĕk. Baro doceniwòm jegò robòtã. Zadzĕwòwòł mie brak swiãdĕ westrzòd Kaszĕbów ò tim dokazu. Dłòte jò przekòzãła mój egzemplòrz jakno darĕnk dlò Mùzeum Kaszĕbskò-Pòmòrszci Pismieniznĕ i Mùzyczi we Wejrowie. Móm nòdzejã, że dzãka temù wiãcy lĕdzy zainteresĕje sã tim nietipòwim dokazã.

### Nieòficialno jesse mie rzekłĕ, że chcece wzãc ùdzĕł w pòstãpny edicji kùrsu. Mòżece to pòcwiãrdzĕc?

Jò ju mówiła ò mòji wĕsoczy òcenie Latowi Szkòłĕ pòd wszelejaczim wzglãdã. Dzãka ni jò pòznała lepi lĕdzy i òbĕndã, w chtĕrny jem długò robiła. Pòznała zachĕ, ò jaczich jò nie czĕła, abò ò chtĕrnĕch dowiedzã sã przĕtròfkã, i jò bĕ ni miała mòzłĕwòtĕ na jich pòznaniĕ. Ùmòzłĕwił mie to nen kùrs, z chtĕrnĕgò jem ròd i wdzãcznò za bĕlnã, meritoricznã niwiznã i dobrã, drĕsznã atmòsferã. Z wiòldzim zainteresowanim weznã ùdzĕł w pòstãpnym kùrsu, chòc wierã bãdze òn brĕkòwał òd mie przĕleceniĕgò tuwò z Pekinu, le czegò sã nie robi dlò snòzĕgò Pòmòrza.

GÒDÒŁ ADÓM LUBÒCCZI,  
SKASZĕBILĕ JULIÒ DOMARUS I ADÓM LUBÒCCZI

## Z profesorsczci pòlĕcĕ

KSãŻCZI ZE ZBIORÓW GERATA LABUDĕ



**Gerard Labuda, *Pierwsze państwo polskie*, Kraków 1989, seria: Dzieje Narodu i Państwa Polskiego, ss. 80.**

Ta niewiòlgò ksãżka w prosti sposób òpisĕje historiã pòlsczĕgò państwa òbczas tak pòzwòny pierszi piastowsczi mònarchii – òd zòczãtków panowaniò Mieszka I do krizysu pò smierć Mieszka II i pògańszci reakcji (k. 960–1038). Biòtcsi Piastów ò panowaniĕ nad Pòmòrzã majã w ni wòżny mòł. Wedle prof. Gerata Labudĕ midzĕ Pòmòrzanama a Kaszĕbama nót je pòstawic znak równoscĕ, co je widzec m.jin. na kartach.



**Marek Smoliński, *Polityka zachodnia księcia gdańsko-pomorskiego Świętopółka*, Gdańsk 2000, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 323.**

Je to nòbarzi kòmpletny nòukòwi dokòz, chtĕren ùkazĕje pòlitikã ksãżĕca Swiãtopòłka wedle państw Zòpadny Eùropĕ, òsoblĕwie tĕch leżãcĕch nad Bòttã (Daniò, Meklembùrgiò, Zòpadnĕ Pòmòrzĕ, Brandenbùrgiò). Wiele wòrtne z kaszĕbsczĕgò pòzdratkù sã òpisĕ kòntaktów midzĕ dwùma dzĕłama strzĕdnowiekòwĕgò Pòmòrzò (Pòrĕnkòwĕgò i Zòpadnĕgò). Czilenòsce lat pòzni na ksãżka bĕła spòdlim do wĕdaniò całowny biografii ksãżĕca Swiãtopòłka.

ADÓM LUBÒCCZI



Jakub Luboński

## MATURA NA 100!

Wędrowiedź z Jakubã Lubońskim, absolwentã Salezjańszcégò Òglowòstòłcącégò Liceùm miona sw. Jana Bòskò w Rëmi, nôlepszim latosym maturańtã, kaszëbsczim pòetã.

**Jakubie, më sã znajemë ju czile lat, jò wiém, że kaszëbizna i miłota do ni bëła dlò ce òdkrëcym. Dlòte jò mëszlã, że twój dokòz mòże bëc bëlnym wëwzòrkã dlò jinëch młodëch lëdzy, jaczi mają szëkbã za tim, kògùm są. Jak to sã stało, że të sã dól na maturã z kaszëbszcégò i òstòł jes latos nôbëlniejszì kaszëbsczim maturańtã?**

Chcemë zaczić òd te, że czejbë rok dowsladë chto mie pòwiedzòł, że jò mdã pisòł maturã z kaszëbszcégò i jesz napiszã jã na wzglãdnã notã, jò bë sã gwësno z niego wëszczerzòł. W mòjim domòctwie gòdało sã i wcyg gòdò le w Piastów mòwie. Kaszëbiznã znòł blòs mój kòchóny swiãti pamiãcë Stark, ò czim jò sã wëwiedzòł wiele lat pò jegò smiercë, czej jem zaczął sã tim zajimac. Mój stosënk do kaszëbskòscë bez wikszì dzël mòjégò donëhczańnegò zëcégò bëł ambiwalentny. Jo, wiedzòł jem, co mieszkóm na Kaszëbach, kòchòł jem kaszëbszczé pòla, lasë, jezora i naj ùlédóny Bòłt, krëjamné królestwò Juratë, a kaszëbszczi jãzëk i fòlklor to bëłë prosto swòjszczëznã, le na tim mòje parłacza z kaszëbiznã sã kùnëczëlë. Przelòmanie nastãpiło, czej jò zaczął ùczbã w Salezjańszczim Liceùm. Hewò pòznòł jem ciebie – mòjégò serdecznégò drëcha. Dzeń, w jaczim të mie dól pòlskã wersjã *Żëcégò i przigòdów Remùsa*, bëł kùlminacjomim pònk-tã te przelòmieniò i gwësny zòczãtkã drodzi do Królewionczì. Pòd cëskã tegò pò pròwdze snòzégò dokazu w mòji dëszë dokóna sã gwësno metano-ja, chtërna òstateczno przebùdza we mie damiãcy kaszëbszczi dëch, dëch stolemów, Sobieslawiców, Grifitów i Remùsa. Nie mieniało to równak faktu,

że mòja znajemnota pësny mòwë najich przòdków bëła i wcyg je czësto słabò. Czej rozebrzmioł pierszi zwònk w maturalnì klase, pisanie maturë z kaszëbszcégò bëło dlò mie jesz abstrakcjã. Mësła, że jò bë mógł do ni pòdënc, nawetka nie przëchòdza mie do głowë. To, że jem to równak zrobił, zawdzãcziwóm przëdno tobie. Czej na mòji òsmënòstce të mie zabédowòł nen krok, zdòwało mie sã, że je to lelekòwò ùdba. Ùdostałë mie równak Twòje argumentë. [...]. Równak nôwòzniejszã przëczënë, dlò jaczi jò sã dól na kaszëbskã maturã, je mòja pròwdzëwò miłota do mòji nôdrogszi Kaszëbszczi i swiãda, że robiãcë to, jem wespółòmòznikã kaszëbszczi kùlturë.

**Bóg zapłac wiele razy za twòje słowa, to równak blòs twòja stegna i zwënëdzi. Terò jò bë sã chcòł zapëtac – miòł të w szkòle kaszëbszczi?**

Nie, bez cawny mòj edukacjomì czãd, nie zdarzëło sã, cobë chòdzył jem na kaszëbszczi, chòcle w spòdleczny szkòle i gimnazjum bëło to możëbnë. Wëchòdò to z te, co kaszëbiznã zainteresowòł jem sã dosc pòzno.

**Tej tim barzi mòżesz bëc ze se bùszny, kò twòja wiada je brzadã le gwòsny ùczbë. Jak të sã rëchtowòł do maturë? Jaczi je klucz do sukcesu?**

Baro wiele dalë mie prowadzonë bez ce maturalnë zajmë w rëmsczim Dodomie Kùlturë, na chtërne łoni jem chòdzył. Òkróm tëch warkòwniów jò nie dówòł wiele bòczeniò na szëkòwanië sã do maturë z kaszëbszcégò, kòncetrëjãcë sã przëdno na matematice, jakò bëła mòjã nôwikszã bòlëznã. Rów-

nak mój stoprocentowi cédel z kaszëbszczégò nie je mòją zaslëgã, le Pana Bòga i Swiõnowsczi Matinczi. Bez slédné miesãce przed maturã codzénno jò miõł klãczbã ò bëlné ji zdanié, a w slédny wieczór przed naczãcym maturë nawiedzyl jem swiõnowszcë sanktuarium, dze jò zawierziwól swòjã maturã Kaszëbszczi Matince. Dzén chùtctzi jò bëł na Mszë dlò maturantów z indywidualnym przëzegnanim Nõswiãtszim Sakramentã, zõs w dzén egzamù z kaszëbszczégò ks. Krësztõf Tusk òdprõwiól za mie i pòdstałã szternõstkã Mszã w mòwie òjców. Czejbë nié pòmòc z Nieba, jò bë ni miõł dzysò nawetka wëjimka z te, co jem zwënëgòwól. Mògã tej z czëstim sëmienim pòwiedzec za Janã III Sobieszczim: Veni, vidi, Deus vicit!

**Chcemë le terò trochã zmienic témã. Të jes téz pòetã, pierszëznã të miõł czile miesãcy dowsladë w „Stegnie”. Rzeczë kãsk ò tim, co je dlò ce natchnienim, ò mòtiwach twòjégò ùtwòrstwa.**

Cëz, pierszë „wiërtctzi” twòrzil jem ju jakno dzecò, równak pròwdzëwim zòczãtkã mòji pòetny stegnë bëło liceum. Pierszò mòją pòwòzniészò wiërtza pt. „Dom”, òpùblikòwòno w „Stegnie” w twòjim tlòmaczënkù jakno „Mòje dodóm”, ùsadzyl jem w 2018 rokù (bëł to pòetny wstãp do semestralny robòtë z historii). Témiznë pòdjmóné w mòji pòezji jinaczã sã midzë sobã. Wiele z mòjih wiërtzów bierze sã z natchnieniò òrtu wieji. [...] Òsoblëwã i baro òsobistã wiërtkã je „Kaszëbizna”, chtërna je gwësnym wëznaniem miłotë kaszëbszczi tãtczëznie personë, jakò nie gòdò sobieslawickò-grifickã mòwã, równak je sparlãczonò z ùkòchónymã Kaszëbãma i wszëtczim, co kaszëbszczé. Wëznanié òsobë, w chtërny damiãcò kaszëbskòsc przebùdza sã dopiërkù z czasã. Za swòj nõlepszi dokòz ùznówóm równak „Trianon”. Nen jedenòszezwtokòwi dokòzk pòwstòł z leznoscë 100. roczëznë haniëbnégò rozbiòru Kròlestwa Wãgrów dokònónégò bez ententã w parisczim palacu Grand Trianon jakno mòj hòłd dlò madzarszczich bracyków, jaczi jistno jak më òstelë òkrutno skrzywdzony bez mòcarstwa, pòzbawiony wikszoscë swòjégò teritorium [...].

**Bëło ju ò pòetny stegnie, terò jesz ò prozatorszczi. Nie je krëjamnotã, co w jëbleùszowim „Zymkù” pòkòze sã twòje òpòwiòdanié „Riczëz i gòlem”. Rzeczë ò nim czile słówów.**

Je to òpòwiòdanié z òrtu fantasticzi, ùsazoné w stojznie Pòmòrszczi, jaczi ksãcã w XIII stòlatim je Swiãtopòłk II Wiòldzi. Piszącë je, jò sã inspirowól praskã brawadã ò gòlemie stwòrzonim bez mòlowégò rabina – stwòrze majãcym barnic mòlowëch Żëdów przed pògromã. Mòja historiò je szlachòwnò. We Gduńskù rozgòrzonny bez placowégò rabùsznika mòtłoch naczinò antëžëdowsczi pògrom za

przëczënëã falszëwégò òbskòrzeniò Żëdów ò ritualné mòrdarstwò. Cobë chronic swòjih krajewëch, còrka rabina, hekza Shashanna za pòmòcã zaklãcò twòrzi z zemi i wòdë titlowégò gòlema. Dzeje sã to kròtkò przed Dominikańszim Jarmarkã. Dajãcë na to bòczënk, ksãżã Swiãtopòłk prosy ò pòmòc w dobëcym nad gòlemã swòjégò nõbëlniészégò riñcã – Witosława, chtëren razã ze swòjim germkã Tónã mò starã stawac naprocëm zagròžbie. W „Zymkù” pòkòze sã pierszi dzël òpòwiòdaniò.

**Tak tej ròczimë do czëtaniò nõnòwszégò „Zymkù”, jaczi ju wnetkã sã pòkòze, a terò chcã spëtac kãsk barzi òsobisto. Mòsz të jaczë snienié sparlãczoné z kaszëbiznã?**

Roji mie sã Kaszëbskò z szerok rozmiònã àutonomiã w òkrãzim bënowëch sprawów i kùlturë, w tim téz szkòlowiznë i fül równòuprawnienim kaszëbszczégò jãzëka wedle pòlaszëznë w òbrëmim karsznégò, katolëcczégò, zdecentralizowónégò Pòlsczégò Kròlestwa. Takò àutonomiò z kaszëbszczima szkòlãma, dëbeltjãzëkòwima ùrzãdama i kaszëbskã pùblicznã telewizjã bë pòmògła w ùchòwanim kaszëbszczi kùlturë i jãzëka i bë ùmòzłëwiła, zgòdno z mësłã młodokaszëbów, pròwdzëwë òpiarcé pòlskòscë na pròwdzëwëch kaszëbszczich pierwiãstkach. Jò pòdczorchiwóm, że nijak nie jidze mie tuwò ò separatizm, jaczëmù jem mòckò procëm, le ò mòdel òrtu miemiecczich landów czë szpańszczich àutonomicznëch pòspòlnotów. Jò snijã téz ò tim, cobë nasza lubòtnò kaszëbizna òd nowégò zagòsca na szasëjach, w gòdkach z drëchama, a przëdno w domòctwach.

**Jaczë të mòsz planë na przinòdnã? Parlãczisz je z kaszëbiznã?**

Jak nõbarzi. Chòcle jò jesz nié do kùncã wiém, kògum chcã bëc, gwëсно chcã dzejac dlò kaszëbiznë. Prawie dlòte jò chcã studërowac kaszëbskã etnofilologiã na Gduńszim Ùniwersytece – jò jem dbë, że je to bëlno dlò kaszëbiznë wëbiër.

**Jaczë të mòsz òczëkiewania òd te czerënkù?**

Przede wszëtczim jò sã chcã jak nõwicy wëwiedzec ò najim kaszëbszczim jãzëkù i nauczëc sã z nigò bëlno kòrzëstac, bò jak na terò nie je z tim do-brze (smiëch). Móm téz nõdzejã pòtkac fejn lëdzy, z jaczima mdã mògl wiele zrobic dlò tãtczëznë.

**Je téz cos, czegò të mòsz strach za przëczënëã te wëbieru?**

Nõbarzi jò móm strach, czë nalëze sã teli chãtnëch, cobë czerënk rëgnãł, bò wiém, że bëł taczi rok, dze na skùtk mòli lëczbë chãtnëch czerënk nie pòwstòł. Jò sã téz trochã bòjã, że mòją słabò kaszëbiznã mdze tòklã òbczas ùczbë.

ROZPÒWIÒDÒŁ KLEBBÓW MATIS



Bogumiła Milewska z nagrodą „Zasłużony dla Czerska”. Fot. Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch

## REGIONALIZM TRZEBA POKOCHAĆ. TEGO NIE MOŻNA NARZUCIĆ

Z Bogumiłą Milewską, wieloletnią prezes czerskiego oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, nauczycielką zaangażowaną w regionalizm, działaczką, autorką tekstów w „Zeszytach Czerskich” i mieszkanką wyróżnioną tytułem „Zasłużony dla Czerska”, rozmawia Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch.

**Za nami obchody czterdziestolecia oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Czersku. Ile lat jest Pani zaangażowana w działania regionalne i w którym momencie pojawiła się myśl o wstąpieniu do tej organizacji?**

Moje zaangażowanie się w Zrzeszenie było spowodowane siłą przypadku. Dyrektor szkoły, w której pracowałam, chciała stworzyć klasy o profilu regionalnym. Wybrano klasę, w której uczyłam języka polskiego. Tak więc zajęłam się regionalizmem. To był jeden z etapów mojego życia zawodowego. Na początku przygotowywałam uczniów do olimpiad polonistycznych, miałam nawet laureatów. Później był czas prowadzenia kółka recytatorskiego, a następnie regionalizm. Skoro miałam się tym zająć, to wstąpiłam do Zrzeszenia. Znałam Józefa Rogańskiego [prezes oddziału w latach 1981–1998 – dop. red.] i Ligię Rogańską, która wielokrotnie zachęcała mnie słowami: „Bogusia, przyjdiesz na spotkanie?”, a więc w 1997 roku zostałam członkiem Zrze-

szczenia. W 2001 roku były wybory i zaraz powołano mnie do zarządu oddziału jako wiceprezesa. Natomiast rok wcześniej skończyłam studia podyplomowe na kierunku Edukacja regionalna i alternatywna i właśnie te studia były tym, co mnie uskrzydliło, rozwinęło.

**Co może Pani opowiedzieć o tych studiach?**

Tam właśnie się zapaliłam. Zajęcia odbywały się co dwa tygodnie w soboty i niedziele w Kościerzynie. Mieliśmy też wyjazdy praktyczne, poznałam wielu regionalistów, między innymi Wandę Lew-Kiedrowską, Felicję Baszę-Borzyszkowską, Witolda Bobrowskiego. Jeździliśmy do różnych szkół i przedszkoli na zajęcia otwarte, byłam zachwycona.

**Rozumiem. Dla mnie też najpiękniejsze były studia podyplomowe z nauczania języka kaszubskiego.**

Tak jak dla mnie studia podyplomowe!

### Jakie inspiracje do pracy pojawiły się po studiach?

Jeździłam dużo z uczniami po regionie. Pociągami, czasami małym busem, takie były czasy. Byliśmy w Pracowni Edukacji Regionalnej w Tczewie, znaliśmy Romana Landowskiego i Andrzeja Grzyba, który opowiadał nam o swoich bajkach. Uczniowie jeździli chętnie, dla dzieci to było wspaniałe. Byliśmy też u Wandy Lew-Kiedrowskiej w Pażęczach. A jak upiekła z mężem chleb na kolację! Cóż to był za rarytas – ze smalcem i kiszonym ogórkiem! Wieczorem przy ognisku opowiadała nam różne legendy kaszubskie. Dzieci bardzo to przeżywały, były zachwycone wyjazdem z noclegiem w tym miejscu. Robiliśmy lalki w strojach kaszubskich, ale to nie był mój pomysł. Pojechaliśmy na wystawę do Chojnic, były tam też lalki w strojach z różnych stron świata. Jeden chłopiec powiedział wtedy: „Proszę pani, a jakbyśmy tak my zrobili lalki w strojach kaszubskich?”. Odpowiedziałam, że to świetny pomysł! Następnego dnia dzieci dostały zadanie, by wykonać lalki w strojach kaszubskich i borowiackich. Niektóre prace to były całe rodziny lalek! Nie wiem, czy babcie tych uczniów haftowały fartuszki, ale pamiętam, że były to pięknie wykonane prace. To był pomysł dzieci, a ja byłam zachwycona, że one tym regionalizmem żyją. Z jedną klasą regionalną robiliśmy różne rzeczy, na przykład realizowaliśmy projekt „Patroni ulic regionalnych”, wydawaliśmy broszury, wykonywaliśmy albumy o zasłużonych mieszkańcach Czarska, zakładki ze wzorami czy świąteczne kartki, malowaliśmy pisanki. Zgrzeszyłabym, gdybym powiedziała, że dzieci robiły to niechętnie. Nie było mowy o tym, że któreś z nich nie chce czegoś zrobić. Dzieci wręcz same podsuwały mi pomysły.

**Byłam w klasie regionalnej. Sama pamiętam konkurs poświęcony herbom miast regionu czy wycieczki po Kaszubach i Kociewiu. Jeździliśmy w różne miejsca. Pamiętam, jak uczyliśmy się *Kaszëbsczich nót* na lekcjach polskiego. Były też jasełka, mówiłam podczas nich wierszyk kaszubski, który dostałam od Pani.**

No właśnie, sama możesz potwierdzić, że tak było i że wszystko było zawsze regionalne. W 2001 roku, gdy już cię nie było w szkole, otworzyliśmy izbę regionalną. Przyjechali działacze, była wielka pompa. Mieliliśmy tak piękne ekspozyty... Potem przesłam na emeryturę i izby już wtedy nie było, czego jest mi żal. Nie miałam następcy, bo trzeba chcieć to robić i regionalizm trzeba pokochać. Tego nie można narzucić.

**Regionalizm wymaga zaangażowania, czasu, wiele rzeczy trzeba samemu przygotować.**

Tak. Wymaga to pracy, bo trzeba wymyśleć, przygotować, samemu zrobić i znaleźć chętne dzieci. To nie było łatwe, ale nauczyciel musi być przekonany.

**Po przejściu na emeryturę zaczęła Pani działać w Zrzeszeniu.**

Już od 2001 roku byłam w zarządzie. Prezesem jestem z przerwą od 2007 roku. Tak naprawdę każdą pracę wykonywałam jako zrzeszeniec, a nie jako Bogumiła Milewska. Każdą pracę traktowaliśmy jako zrzeszeńcy i to nigdy nie było dla mnie ciężarem. Rozwinęliśmy w oddziale pewne rzeczy, które zaczęłam robić z dziećmi. Załączek powstał w szkole.

**Co było dla Pani, jako prezes oddziału, najważniejsze? Jaki obrała Pani kierunek działania?**

Dla mnie zawsze najważniejsza była praca z dziećmi. Na wycieczki jeździła klasa regionalna razem

z kilkoma zrzeszeńcami, na przykład jechaliśmy tak do Józefa Chełmowskiego. Uważałam, że właśnie te małe dzieci trzeba zakorzenić i związać z regionem. W tamtym czasie praca regionalna w Zrzeszeniu polegała dla mnie na pracy z dziećmi, dopóki pracowałam jako nauczyciel. Były oczywiście inne zadania, związane na przykład z danym rokiem, ale 85 procent działań było związanych z dziećmi. Chodziło o wpojenie im, że są stąd, że to ich miasto i ich mała ojczyzna, że to jest ważne. Nie wiem, czy coś z tego zostało, ale myślę, że tak.

**Jako nauczycielka języka kaszubskiego sama słyszałam od byłych już uczniów, jak wspominali organizowane przez Panią warsztaty lub wyjścia w teren. „Pamiętam te wycieczki z Panią” – w ustach tych dzieci brzmiało to bardzo szczerze.**

Tak, bo to zostaje w sercu i pamięci. To jest wartość edukacji regionalnej i dla dzieci to też jest wartość.

**Wiele razy widziałam w pokoju nauczycielskim ogłoszenie o konkursie organizowanym przez Zrzeszenie, zawsze był tam Pani podpis.**

Były różne konkursy – o czerskich rodzinach, drzewach genealogicznych, literackie...

**Konkursy skierowane do uczniów miejscowych szkół to tradycja czerskiego oddziału. Co jeszcze można zaliczyć do działań Zrzeszenia?**

Na pewno czerskie spotkania wielkanocne, spotkania przy pączkach – zawsze własnego wypieku! – w lutym, wycieczki i ogniska. Teraz z wycieczkami jest tak, że może dziesięć osób jest w stanie pojechać, a reszta nie – ze względu na wiek... Kiedyś jeździliśmy nawet do teatru czy opery. Staramy się co roku mieć wspólne ognisko, w zeszłym roku

TAK NAPRAWDĘ  
KAŻDĄ PRACĘ  
WYKONYWAŁAM  
JAKO ZRZESZENIEC.

nie było to możliwe ze względu na pandemię. Zazwyczaj przychodzi około trzydziestu–czterdziestu osób. Tradycją też stał się nasz udział w majowym i listopadowym przemarszu pod pomnik Ofiar Faszyzmu z lat okupacji 1939–1945 i złożenie kwiatów. Delegacje są też obecne na pogrzebach naszych członków.

**Wspominając różne działania oddziału, warto jeszcze wspomnieć o osobach, które zasłużyły się dla miejscowego Zrzeszenia w ciągu minionych czterdziestu lat.**

Na pewno był to Jerzy Rogaiński. Był prezesem przez prawie dwadzieścia lat. Założył nasz oddział razem z Jerzym Warczakiem. Elżbieta Poblócka-Paluszak też była prezesem i wielokrotnie zasiadała w zarządzie oddziału. Wiedziała doskonale, jak będzie wyglądał jubileusz oddziału, jednak niestety wcześniej zmarła. Jubileusz miał odbyć się 16 lutego 2020 roku, ale ze względu na pandemię został przesunięty na ten rok. Mieliśmy świętować w lokalu, ale wprowadzono limit liczby osób i nie mogliśmy się spotkać, bo było nas za dużo. Dlatego nasza uroczystość odbyła się dopiero 16 czerwca tego roku. Planowaliśmy obchodzić jubileusz jesienią, ale zaczęto mówić o czwartej fali zachorowań, więc uznaliśmy, że spotkamy się w czerwcu, zanim złączą się wakacje. Dlatego też zdecydowaliśmy się na skromniejszą, niż początkowo planowaliśmy, uroczystość. Cieszyliśmy się, że był obecny Michał Kargul z Zarządu Głównego, burmistrz Przemysław Biesek-Talewski i wiceburmistrz Bogumiła Ropińska.

**Wspominaliśmy zrzeszeniowe konkursy skierowane do uczniów szkół, ale wiemy, że młodych ludzi brakuje w oddziałach. Co, Pani zdaniem, Zrzeszenie może zaoferować młodym?**

Przede wszystkim poczucie, że są u siebie. To chyba nigdy nie było tak ważne jak teraz, kiedy młodzi pracują za granicą, wyjeżdżają daleko i rzadko przyjeżdżają. Chodzi o to, by mieli takie miejsce, gdzie jest ich dom, rozumiane trochę szerzej, i by znali różnicę pomiędzy obchodzeniem różnych świąt w naszym kraju i w innym. Gdy zrobiłam ankietę wśród uczniów dotyczącą tradycyjnych ciast na Wielkanoc i Boże Narodzenie, w odpowiedziach podali nazwy różnych nowych ciast, nie tradycyjnych. Dom na Boże Narodzenie musi przecież pachnieć piernikami i cynamonem. Jeśli młodzi nie będą tego znać, a znajdą się za granicą, to nie będą mieli nic swojego, co by ich wyróżniało. Dlatego uważam, że szczególnie teraz, gdy cały świat jest dla nas otwarty i można podróżować, to trzeba

móc powiedzieć: „Moja mama i babcia robiły tak, a nie inaczej”. Ja sama mam stary, poźółkły już zeszyt z przepisami mojej mamy. Nie kupię lepszych gotowych ciast. Tak jestem nauczona. Młodzi chyba sobie teraz nie zdają sprawy, że to jest ważne, ale gdy kiedyś zabraknie im mamy, to co będą opowiadać swoim dzieciom?

**Zatęsknią za zapachem pierników i cynamonu.**

Otóż to. Zatęsknią za zapachem i smakiem, ale musi minąć trochę lat, zanim sobie to uświadomią. Na razie będą się zachwycać tym, co jest „tam”. Musi być regionalne kształcenie, żeby im uzmysłowić, że coś jest nasze. Tylko nasze, a nie europejskie.

**Czy to Panią motywowało do działania?**

Tak, dlatego współorganizowałam cherskie spotkania wielkanocne czy pisałam teksty do „Zeszytów Cherskich” [biuletyn, w którym miejscowi działacze opisują historię i tradycje regionalne – dop. red.]. Ważne, by każdy poznał region i wiedział coś o nim. W trakcie jednego ze spotkań wielkanocnych ocenialiśmy serniki. Panie z kół gospodyń wiejskich przyniosły najróżniejsze ciasta, nawet takie nowoczesne. Owszem, były pyszne, ale nie nagradzaliśmy ich, bo to nie były tradycyjne wypieki, takich smaków kiedyś nie było. Dlatego podkreślamy powrót do korzeni, teraz panie z kół wiedzą o tym.

**Warto powiedzieć Czytelnikom, że każde z takich spotkań miało motyw przewodni.**

Ocenialiśmy także baby wielkanocne, palmy, jajka... A jaki był problem, gdy mówiliśmy, co ma się znaleźć w koszyku ze święconką! Powinny być: chleb, kiełbasa, kuch, chrzan, a były bardzo różne rzeczy, bo młode panie nie zawsze wiedziały, jaka jest tradycja. Dlatego właśnie przygotowaliśmy spotkania wielkanocne, by czegoś je nauczyć i by coś pozostało. W zeszłym roku spotkania nie było ze względu na pandemię, a w tym roku było online. Miałam prezentacje w Internecie, ale to już nie jest to samo. Jedynie podczas obchodów rocznicy nadania Cherskowi praw miejskich odbył się Festiwal Borowiackich Smaków, przyszły panie z naszych Wielkanocy. Mąż się śmiał, że ze mną nie można spokojnie wyjść, bo co chwilę ktoś wołał: „Tu masz zupy grzybowej”, „Spróbuj babeczki”, „A pstrąga ode mnie nie zjesz?”. [śmiech] Znamy się właśnie z cherskich spotkań wielkanocnych, zawiązały się na nich więzi.

**W trakcie tych spotkań były także różne dodatkowe atrakcje.**

WAŻNE, BY KAŻDY  
POZNAŁ REGION  
I WIEDZIAŁ COŚ  
O NIM.



Zawsze starałam się wymyślić coś nowego. Był test wiedzy, były różne występy artystyczne. Wręczaliśmy nagrody za konkursy. Zobaczymy, co będzie za rok. To by były już XV Czerskie Spotkania Wielkocnocne.

**Otrzymała Pani niedawno wyróżnienie, którego serdecznie gratuluję – tytuł „Zasłużony dla Czerska”. Przyznano go też Włodzimierzowi Ostoi-Lni-skemu. Jakie emocje Pani towarzyszyły?**

Duma i zaskoczenie, bo wiem, kto już do tego grona należy. Opracowywałam sylwetki tych osób do ostatniego „Zeszytu Czerskiego” i nie spodziewałam się, że znajdę się wśród nich. [śmiech] Z początku byłam przeciwna temu pomysłowi, bo przecież jestem zwykłym nauczycielem, robiłam swoje i to, co lubię, nie czułam zmęczenia i dawało mi to radość. Uważałam, że to za mało, by otrzymać taki tytuł. Bardzo przeżyłam samą uroczystość.

**Przejdźmy jeszcze na koniec do tematu czerskiego Zrzeszenia. Za nami czterdzieści lat działalności. Czego mogłaby Pani życzyć oddziałowi na dalsze lata?**

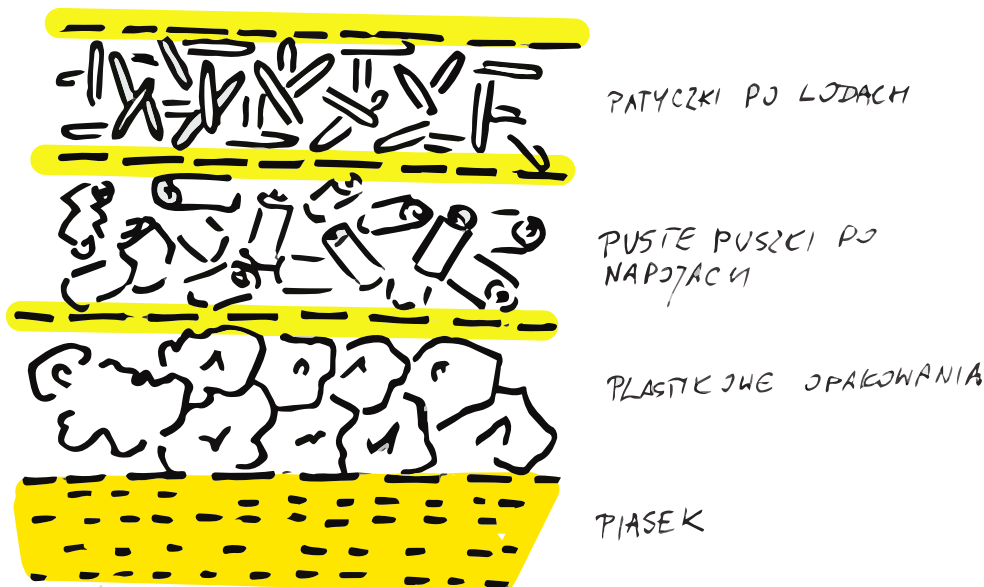
Przede wszystkim odmłodzenia. Aby nauczyciele zrozumieli, że regionalizm to ważna rzecz i że budując przyszłość, musimy pamiętać o przeszłości. Jest to obowiązek mieszkańców, małej społeczno-

ści, by się zaangażować. Powinniśmy zrozumieć, że możemy być dumni ze swojego miasta, ale miasto może też być z nas dumne. Zrzeszenie ma zadania, których nikt inny nie wykona. Jeśli my tego nie zrobimy, może mieć to bardzo przykre konsekwencje, bo ludzie nie będą znać swoich tradycji. Wielokrotnie byłam w Szwecji i zauważyłam, że jest tam wiele muzeów, nawet w małych miejscowościach. Mają mało eksponatów, ale potrafią chwalić się swoim. Brakuje w Czersku muzeum. Nie mamy nawet izby regionalnej. W takim miejscu powinni pracować ludzie z pasją.

**Oby te życzenia i marzenia się spełniły. Jakie ma Pani plany na najbliższą przyszłość?**

Opracowuję teraz historię czerskiej poczty. Dokończę też cykl tekstów o „Zasłużonych dla Czerska”. Mam więc już dwa tematy do następnego numeru „Zeszytów”. Czekam jeszcze na opisanie kapliczek i krzyży w naszej parafii. Czas pokaże, co jeszcze uda mi się stworzyć. [śmiech]

**Nie zwalnia Pani tempa. Można pozazdrościć sił i energii włożonych w działalność na rzecz lokalnej społeczności. Jeszcze raz gratuluję tytułu „Zasłużonego dla Czerska” i dziękuję za rozmowę.**



SCHEMAT PRZEKROJU GEOLOGICZNEGO  
PRZYKŁADOWEJ NADBALTYSKIEJ PLAŻY  
PO WAKACJACH.

*[Signature]*



Zdjęcie Hansa Sönkego, fotografa z Wolnego Miasta Gdańska, wcielonego do niemieckiej jednostki propagandowej. Sönke sfotografował polskich jeńców wojennych z Oksywia. Fot. ze zbiorów Jarosława Tuliszki

# ŚLADAMI ZAGINIONYCH ŻOŁNIERZY

HISTORYK: ONI MOGA WRESZCIE WRÓCIĆ Z WOJNY

Ta historia pokazuje tragiczne, wojenne losy Polaków, Kaszubów, ale jest także przykładem uporów, warsztatu i szczęścia badacza. – Ci żołnierze mogli wreszcie, choć w sposób symboliczny, wrócić z wojny – mówi dr Jarosław Tuliszka, pomorski historyk, który odkrył, co stało się z trzema zaginionymi przed 82 laty trzema żołnierzami Wojska Polskiego walczącymi w obronie Wybrzeża.

Stanisław Karbowniczek, Bruno Lubecki i Franciszek Grubba, mieszkańcy kaszubskich wsi, zostali powołani do wojska w sierpniu 1939 roku. Wojna z Niemcami była już bardziej niż realna. Wszyscy oddali swoje życie za ojczyznę. Jednak przez blisko 80 lat ich nazwiska widniały w rubryce zaginionych. Nikt nie wiedział, co się z nimi stało, jaki był ich bojowy szlak. Aż do początku tego roku.

## DZIADEK NIE MIAŁ GROBU

Ryszard Kleinszmidt, mieszkaniec Trójmiasta, jest wnukiem pochodzącego z Sikorzyna Brunona Lubeckiego. Jego matka, Elżbieta, to jedna z córek Brunona i jego żony Heleny. Helena zmarła w roku

1986. Do końca swoich dni zadawała sobie pytanie: Co stało się z moim mężem?

Ryszard Kleinszmidt przyznawał w rozmowie z reporterem „Dziennika Bałtyckiego”, że informacje o odkryciu losów jego dziadka wywołały w całej rodzinie wielkie emocje.

– To był szok – mówił Ryszard Kleinszmidt. – Myśmy przez wiele lat próbowali dziadka odnaleźć. Już w latach osiemdziesiątych XX wieku razem z kuzynostwem zjeździliśmy mnóstwo cmentarzy – byliśmy w Redłowie, na Oksywiu, w Pierwoszyńcu, na Witominie. Nie znaleźliśmy żadnego śladu dziadka. Informacji nie miał PCK. Czuliśmy się bezradni. Do wojska w czasie mobilizacji w sierp-

niu 1939 roku poszło kilkudziesięciu młodych mężczyzn – Bruno miał w tym czasie 33 lata – z Sikorzyna, Szymbarka i okolic. Ci, którzy przeżyli, interesowali się losami kolegów. Jednak po walkach w 1939 roku do mojej babci dotarły jedynie zdawkowe informacje o losie dziadka Brunona. Jeden z żołnierzy przekazał, że widział go rannego. To były nasze ostatnie i jedyne informacje o dziadku.

Gospodarstwo Brunona i Heleny, na którym wspólnie gospodarowali do sierpnia 1939 roku, nadal jest w rodzinie. W rodzinie jest także, wciąż żywa, wzruszająca historia pożegnania Brunona z żoną i dziećmi w sierpniu 1939 roku. Ta opowieść, zgodnie ze słowami Ryszarda Kleinszmidta, budzi wzruszenie.

Spróbujmy odtworzyć tę niezwykłą scenę z końca sierpnia 1939 roku, kiedy bliscy widzieli Brunona żywego po raz ostatni. Z Sikorzyna do stacji kolejowej w Gołubiu Kaszubskim, skąd odjeżdżały pociągi ze zmobilizowanymi mężczyznami, trzeba było iść piechotą – około trzech kilometrów. Bruno szedł niemal z całą rodziną. Była z nim Helena, dźwigająca w beciku ich najmłodszego syna Edmunda. Pozostałe dzieci – Teresa, Elżbieta, Józef – szły obok. Najstarszy Jan, który musiał doglądać krów, został w gospodarstwie, ale przedtem mocno uściśnął twardą dłoń swojego ojca. Tuż za stawem w Sikorzynie, zwanym przez miejscowych Chochowatką, Bruno zatrzymał się, pożegnał i kazał rodzinie wracać do domu. Helena z dziećmi zawróciła. Resztę swojej drogi Bruno Lubecki musiał pokonać sam.

### ŚLADEM ZAGINIONYCH

Dr Jarosław Tuliszka jest pomorskim historykiem. Losy polskich żołnierzy z Lądowej Obrony Wybrzeża poległych we wrześniu 1939 roku to jeden z tematów jego prac badawczych. Na ślady Stanisława Karbowniczka, Franciszka Grubby i Brunona Lubeckiego trafił poniekąd przypadkiem. Przeszukiwał zbiór słupskiego Archiwum Państwowego, chcąc odszukać ślady innego polskiego żołnierza, jednego z westerplatczyków, którego szczątki odkryto w zbiorowej mogile na terenie dawnej Wojskowej Składnicy Tranzytowej w 2019 roku.

– Usłyszałem wówczas od jednego z archiwistów: „Czy pan wie, że w Słupsku byli też pochowani polscy żołnierze z września 1939 roku?”. Rzeczywiście, w adnotacjach było o nich niemal wszystko: przydział wojskowy, przyczyna śmierci, kwatera i rząd na cmentarzu, gdzie zostali pochowani – mówi dr Jarosław Tuliszka.

W ten sposób w ręce historyka trafiła niemiecka dokumentacja *Sterbebuch (Zweitbuch), Jahrgang 1939, Standesamt Stolp im Pommern*, czyli Księga aktów zgonu (wtórnik) Urzędu Stanu Cywilnego



Zdjęcie rodzinne, wykonane kilka lat po zaginięciu Brunona Lubeckiego (rodzina nie wiedziała, że zmarł w niewoli ani gdzie został pochowany). Helena, żona Brunona, siedzi w środkowym rzędzie po lewej z najmłodszym synem Edmundem. Obok na kolanach jej szwagra siedzi Józef, w dolnym rzędzie od lewej – Elżbieta, Jan i Teresa. Fot. archiwum rodzinne

w Słupsku z roku 1939. Jej zapisy, wraz z analizą polskich archiwów i dotychczasowych wyników badań historycznych, pozwoliły ustalić dr. Tuliszce, jaki szlak bojowy przeszli trzej żołnierze – dowiedzieliśmy się, gdzie walczyli, gdzie zostali ranni i dostali się do niemieckiej niewoli. Wiemy, że Bruno Lubecki służył w kompanii karabinów maszynowych 2. Morskiego Pułku Strzelców, Franciszek Grubba – w 9. kompanii III Gdyńskiego Batalionu Obrony Narodowej, a Stanisław Karbowniczek – w Morskim Pułku Strzelców, jednym z dwóch, które udało się sformować w sierpniu 1939 roku.

– Pierwszy Morski Pułk Strzelców bronił okolic Wejherowa i poprzez kolejne pozycje odwrotowe, na których prowadził uporczywe i zacięte walki, wycofał się na Kępę Oksywską przez Redę i Rumie, gdzie bił się do końca walk, czyli do 19 września – informuje dr Jarosław Tuliszka. – Drugi Morski Pułk Strzelców bronił Gdyni od południa – w Redłowie i Orłowie. Został wycofany 12 września na Kępę Oksywską i tam bił się do końca walk. Z kolei III Batalion Obrony Narodowej, zwany gdyńskim, był tworzony w ramach mobilizacji od 31 sierpnia



Prowizoryczne groby polskich obrońców Kępy Oksywskiej. Symboliczny, ostrzelany hełm na mogile Stanisława Lysaka, bosmana z Sosnowca.  
Fot. ze zbiorów Jarosława Tuliszki

1939 roku ze zmobilizowanych żołnierzy z rejonów Rumi-Zagórza, Chwaszczyna-Karczemek, Szemudu. Walczył tylko w obronie Kępy Oksywskiej. Zatem ci trzej żołnierze musieli zostać ranni podczas walk w rejonie od Wejherowa do Gdyni lub samej Kępy Oksywskiej.

#### DANINA KRWI

Wszystko wskazuje na to, że trzem rannym polskim żołnierzom Niemcy starali się zapewnić opiekę medyczną. Brunona Lubeckiego przywieziono do szpitala miejskiego w Słupsku (wówczas niemieckiego Stolpu) 13 września 1939 roku z obrażeniami od odłamków granatu. Zmarł w dniu przywiezienia o godzinie 3.00, a przyczyną śmierci było ogólne zatrucie krwi oraz niewydolność krążenia.

Franciszek (w Księdze zgonów odnotowany jako Franz) Grubba trafił do szpitala w Słupsku 26 września 1939 roku z obrażeniami nóg. Zmarł tego samego dnia o godzinie 17.45 w wyniku ogólnego zatrucia krwi. Podano, że był katolikiem urodzonym 5 marca 1904 roku w Abbau Lebenow (zapis niemiecki) w Polsce. Nie ustalono imion rodziców, natomiast Niemcy wiedzieli, że był żonaty, nie znali jednak personaliów małżonki. Pochowano go na słupskim cmentarzu 2 października 1939 roku w kwaterze 25, rząd P, miejsce 3.

Stanisław Karbowniczek urodził się 17 stycznia 1916 roku w Rinczewie (zapis niemiecki) w Polsce. Do słupskiego szpitala przywieziono go 19 września i tego samego dnia o godzinie 3.30 zmarł w wyniku tęcza.

Groby, w których pochowani zostali polscy żołnierze Września 1939, zostały z czasem zlikwidowane. Oprócz notatek archiwalnych po ludziach

tych nie pozostał żaden ślad. Dlatego, choć Grubba, Karbowniczek i Lubecki zostali pochowani stosunkowo niedaleko swoich rodzinnych stron, odszukanie ich grobów bez analizy dokumentów graniczyłoby z cudem.

Zaznaczmy, że w czasie walk we wrześniu 1939 roku w rejonie Oksywia zginęło ponad dwa tysiące polskich żołnierzy. Spoczywają m.in. na cmentarzu Wojskowym w Gdyni-Redłowie, na cmentarzu Witomińskim, na Oksywiu i w kilku innych miejscach w Gdyni. Ponad sto grobów żołnierskich jest w Kosakowie. Jak podkreśla dr Tuliszka, wojenne mogiły poległych przed ponad 80 laty znajdowały się nawet w niewielkich wiejskich nekropoliach. Nie wiadomo, czy dziś jeszcze istnieją. Natomiast nie podlega wątpliwości, że wielu poległych w obronie Wybrzeża polskich żołnierzy nie ma swoich grobów. Dlaczego?

Walki były zażarte, trwały około miesiąca (Kępa Oksywska padła 19 września, Hel skapitulował 2 października 1939 roku). Tylko w rejonie Oksywia doszło do blisko 110 starć i potyczek, zginęło ponad dwa tysiące naszych żołnierzy. Wiele fotografii i relacji świadków zdarzeń sprzed 82 lat wskazuje, że Niemcy pozwalali na godny pochówek polskich żołnierzy, jednak nie musiało być to regułą – z upływem czasu nasilająca się wzajemna nienawiść lub bojowe okoliczności wykluczały grzebanie poległych. Dlatego wielu polskich żołnierzy spoczęło w zapomnianych, zniwelowanych z czasem mogiłach wojennych lub w zasypanych okopach. Wielu z nich do dziś figuruje w rejestrach zaginionych. Obejmują one żołnierzy, których losy nie są znane, po których ślad zaginął. Przyczyny mogą być różne. Zdaniem dr. Tuliszki taki stan rzeczy wynika najczęściej z faktu, że nikt z kolegów



Zbiorowa mogiła polskich żołnierzy poległych w obronie Wybrzeża we wrześniu 1939 roku. Napis na krzyżu może wskazywać, że pogrzebali ich Niemcy. Fot. ze zbiorów Jarosława Tuliszki

lub dowódców nie widział np. tego, że kogoś rozebrała na strzępy eksplozja pocisku artyleryjskiego lub bomby, a ciało żołnierza, który zginął, zostało zasypane po eksplozji. Za zaginionych można było też uznać tych, którzy dostali się do niewoli, ale świadków takiego zdarzenia nie było.

– Oczywiście w czasie działań wojennych poszczególne oddziały prowadziły imienny wykaz strat. Jednak po zakończeniu walk na Kępie Okywskiej wszelką dokumentację przejęli zwycięzcy, czyli wojska niemieckie. One nie były nią zainteresowane, po wojnie nie wróciła do Polski. Nie wiadomo, czy w ogóle przetrwała do 1945 roku – zaznacza dr Tuliszka.

Historycy podkreślają, że o ile mobilizacja polskich wojsk w końcu sierpnia 1939 roku i już częściowo w czasie wrześniowych walk odbywała się w sposób urzędowy, uporządkowany, to już pod koniec obrony mogła mieć, z racji nasilenia walk i dynamicznie zmieniającej się sytuacji frontowej, mniej skrupulatny charakter. Problemem były także nieśmiertelniki, czyli metalowe wisiory z danymi personalnymi żołnierza. Pozwalają one na identyfikację szczątków poległego, nawet wiele lat po śmierci żołnierza.

– We wrześniu 1939 roku wielu polskich żołnierzy, zwłaszcza tych, którzy przyszli do jednostek z mobilizacji, nie miało nieśmiertelników – pod-

kreśla dr Jarosław Tuliszka. – Brakowało przede wszystkim czasu, by w pełni wyekwipować jednostki, a poza tym mam wątpliwości, wzięwszy pod uwagę na przykład to, jak mobilizowany był III Batalion Obrony Narodowej, czy nieśmiertelniki w tamtych warunkach były kwestią najważniejszą, skoro był kłopot z kompletami umundurowania dla żołnierzy.

## PAMIĘĆ

Należy podkreślić, że Urząd Miejski w Gdyni cały czas uzupełnia listę poległych w ramach programu „Straty Gdyni w czasie II wojny światowej”. O ogromną pracę wykonał także porucznik Andrzej Chudy, który we wrześniu 1939 roku brał udział w walkach Lądowej Obrony Wybrzeża (przetrwał wojnę i niewolę). Dzięki jego uporowi udało się ustalić wiele nazwisk poległych żołnierzy. Swoją społeczną misję realizował jednak wiele lat po wojnie, w dość niesprzyjającej pamięci o Wrześniu 1939 atmosferze politycznej PRL. Zdaniem dr. Tuliszki, poszukiwania powinny zostać kompleksowo przeprowadzone w czasach obecnych.

1 września br. w Słupsku odbyła się uroczystość upamiętnienia trzech odnalezionych żołnierzy. Z inicjatywy dr. Tuliszki, przy pełnym wsparciu słupskiego samorządu, na miejscowym cmentarzu stanęła okolicznościowa kamienna płyta. Potomkowie Brunona Lubeckiego chcą także, by jego nazwisko znalazło się na nagrobku jego żony Heleny, z adnotacją „Żołnierz Września '39”.

– Sprawa odkrycia losów Franciszka Grubby, Stanisława Karbowniczka i Brunona Lubeckiego wiąże się z moimi osobistymi doświadczeniami – podkreśla dr Jarosław Tuliszka. – Mój dziadek w 1939 roku został zwolniony z mobilizacji z racji tego, że był jedynym żywicielem rodziny. Patriotyzm kazał mu jednak zgłosić się do wojska na ochotnika. Zginął w czasie walk. Informację o jego śmierci i grób odnalazłem we wczesnych latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Wiem, że dla rodzin informacje o losie bliskich zaginionych w czasie wojny są ważne. Dlatego ucieszyłem się, że udało mi się tych trzech żołnierzy odnaleźć.

O swoim odkryciu historyk opowiedział reporterowi „Dziennika Bałtyckiego”. Po artykule o losie swojego dziadka dowiedzieli się wnukowie Brunona Lubeckiego i jedyna żyjąca córka. Być może wkrótce również potomkowie Franciszka Grubby i Stanisława Karbowniczka poznają wojenne losy swoich przodków?

TOMASZ CHUDZYŃSKI

# SZKOŁA W SMAŻYNIE

W RAPORTACH PASTORA WILHELMA FISCHERA

Reformy państwa pruskiego po wojnach napoleońskich obejmowały także oświatę, a szczególnie szkoły elementarne. Już w 1825 roku wprowadzono powszechny obowiązek nauczania wobec dzieci w wieku 6–14 lat.

Oczywiście obowiązek ten trudno było wówczas wyegzekwować. Brakowało przede wszystkim szkół i nauczycieli, a te, które już istniały, miały problemy z utrzymaniem się. Mimo to państwo pruskie było zdeterminowane w dążeniu do utworzenia sieci szkół, która umożliwiałaby wszystkim dzieciom pobieranie nauki. Ta determinacja wynikała z kilku przesłanek.

Po pierwsze, państwo nowoczesne, oparte na sprawnej administracji i silnej armii, potrzebuje obywateli znających język niemiecki i posiadających podstawowy zasób wiedzy. Nie znaczy to wcale, że celem ówczesnej edukacji na Kaszubach miała być germanizacja, język polski miał poczesne w niej miejsce. Dzięki interwencji Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza u króla Prus ministerstwo oświaty 25 lutego 1843 roku przywróciło w szkołach elementarnych rejencji gdańskiej, kwidzyńskiej i gąbińskiej naukę języka polskiego w wymiarze siedmiu godzin tygodniowo.

Po drugie, w państwie pruskim religią dominującą był protestantyzm z Kościołem ewangelicko-unijnym, a podstawą wiary chrześcijańskiej tego Kościoła była zasada *Sola Scriptura* – „Tylko Pismo”. Zatem każdy chrześcijanin musi posiadać umiejętność czytania tekstu ze zrozumieniem.

Obowiązek udziału w założeniu i utrzymaniu szkoły spoczywał na wszystkich obywatelach, a szczególnie na zamożniejszych właścicielach ziemskich. Obejmował również utrzymanie nauczyciela, jego uposażenie i wyznaczenie dla niego odpowiedniej wielkości gruntów, a także domu szkolnego i jego urządzenie. Szkoły miały charakter wyznaniowy, były katolickie lub ewangelickie albo też symultanne (mieszane).

Parafia ewangelicka w Smażynie powstała w 1862 roku. Obejmowała miejscowości położone na terenie Kaszub środkowych pomiędzy jednymi z najstarszych na Pomorzu parafiami katolickimi w Strzeczcu, Kielnie i Luzinie. Obecnie tereny te wchodzą w skład gmin: Szemud, Linia i Luzino w powiecie wejherowskim. Przed ustanowieniem parafii obszar ten był podzielony między wspólnoty ewangelickie w Dzieńcielcu i Bolszewie.

Pierwszym pastorem został Wilhelm Fischer (15 kwietnia 1836 r.–7 listopada 1896 r.), pochodzą-

cy z Bartoszyc (Bartenstein) w Prusach Wschodnich. Studia teologiczne odbył w Królewcu i Berlinie. Świecenia kapłańskie otrzymał w swym rodzinnym mieście, tam też przez dwa lata był kaznodzieją pomocniczym. Przez krótki czas pełnił też taką funkcję w Królewcu. Bardzo istotną jego kwalifikacją do objęcia tej parafii była znajomość języka polskiego. Pastor z Dzieńcielca Ebel w swym piśmie do władz kościelnych podkreślał, że *kapelan na tym terenie, gdzie dominuje język polski, musi być młody i dobrze znać język polski. Na tych terenach skuteczność jest uwarunkowana znajomością języka polskiego. Bez znajomości języka polskiego nie ma mowy o pójściu do szkoły i zdobyciu zaufania dzieci i ich rodziców* – takie zdania zawierało jego pismo do konsystorza. Z późniejszych raportów Fischera wynika, że nawet nabożeństwa odprawiał w języku polskim. Do Smażyna przybył tuż przed Świętami Wielkanocnymi roku 1862, by objąć tam obowiązek administratora nowo powstałej parafii. Pełnił także funkcję inspektora szkolnego. Znanе są nam jego raporty sporządzone dla władz kościelnych, w których nie tylko opisywał życie religijne parafii, ale także zawarł szereg istotnych informacji dotyczących życia codziennego na Kaszubach i stanu szkół elementarnych mu podległych.

W Smażynie szkoły nie było, więc była pilna potrzeba jej utworzenia. Warunki życia dzieci w tej wsi Fischer opisywał w swym pierwszym raporcie, sporządzonym po trzech miesiącach pobytu:

*Ich [właściciele ziemskich] robotnicy znajdują się jednak w bardzo trudnej sytuacji. Cierpią taką nędzę i żyją w takim brudzie, jakiego nie widziałem ani w Prusach Wschodnich, ani Marchii, ani też dalej na zachodzie. Z zewnętrzną nędzą idzie w parze duchowa i moralna. Bez szkoły i bez domowego wychowania, na wpół ubrane i brudne dorastają tu dzieci i młodzież. Oprócz trzech szkół katolickich<sup>1</sup>, istniejących tutaj od lat czterdziestych XIX wieku, dwie szkoły ewangelickie. Dzieci z klas rozszerzonych, mieszkające na pustkowiach, są przyzwyczajone do udziału w pracach polowych w porze letniej, zimą są wynajmowane do innych zajęć, a ze względu na odległość od szkoły (często 3 do 4 mil<sup>2</sup>) w tej porze roku*

<sup>1</sup> Szkoły te funkcjonowały w Kielnie (prowadzona przez ks. Kukowskiego ze 181 uczniami), Szywałdzie-Szemudzie (około 200 dzieci) i Przodkowie (ks. Depczyński ze 106 dzieci). Istniały także szkoły symultanne, tj. katolicko-ewangelicka w Przetoczynie i Łebnie, na tym terenie pracowali również wędrowni nauczyciele (*Wanderschule*). Szkołę w Łebnie założył około 1840 roku właściciel tamtejszego majątku Hoffmann (był on burmistrzem Sopotu) w związku z częściową parcelacją swego majątku. Usytuowana była na „pustkach” w odległości około 4-5 km od centrum wsi. Istniała także szkoła ewangelicka w Wyszecinie, mimo że większość dzieci pochodziła z rodzin katolickich (43 dzieci), w Barłominie była szkoła katolicka i o jej charakter trwał później konflikt między Fritzem von Zelewskim a pastorem Fischere. Syn Fritza, Eberhard przekształcił tę szkołę w ewangelicką. W 1875 roku powstała szkoła ewangelicka w Poblociu. W 1887 roku w Strzeczcu istniały dwie szkoły katolickie: w centrum wsi z 65 uczniami i na wybudowaniu z 69 uczniami.

nie mogą do niej dotrzeć. Kary szkolne nakładane na rodziców okazały się całkowicie bezowocne, nie posiadają oni żadnych środków, aby je opłacić, a komornik nie ma im co zająć. Kiedy ostatnio wybrałem się do szkoły w Łebnie, był to czas sianokosów, znalazłem w klasie zaledwie dziewięcioro dzieci (7 ewangelików i 2 katolików) z klasy, która liczy sobie tych dzieci około 80-90. Pozostałe brały udział w pracach polowych. Ale są tu rodzice, którzy ubolewają nad tym. Nasze dzieci dorastają tu jak bydło, jak poganie, te słowa często ze wzruszeniem w oczach wypowiadają ci rodzice, którzy niedawno przeprowadzili się z Pomorza. Brakuje szkół, przede wszystkim w samym Smażynie jest to bardzo pilna potrzeba.

Działalność pastora w pierwszym okresie jego pobytu w Smażynie skoncentrowana była na tym, aby jak najszybciej wybudować i zorganizować tam szkołę. Dzięki wsparciu Stowarzyszenia Gustav-Adolf-Hilfsverein, które na ten cel przeznaczyło 1860 talarów i 1 srebrny grosz i 7 fenigów, co całkowicie pokryło koszty budowy, obiekt szkolny oddano do użytku bardzo szybko.

24 czerwca 1864 roku budynek naszej szkoły został otwarty w obecności Królewskiego Radcy Krajowego i przy licznych udziale zachwyconej naszej społeczności. Fundator usadowienia i utrzymania nauczyciela właściciel dóbr rycerskich pan Pieper czekał na podstawę prawną, aby obsadzić to stanowisko [Pieper był jednym z najbliższych współpracowników pastora, w 1854 roku nabył w Smażynie majątek obejmujący 3459 mórg ziemi, gorzelnię i wytwórnię spirytusu; był człowiekiem wykształconym – ukończył studia prawnicze; mimo że znany był ze swych liberalnych poglądów, a nawet posądzano go o ateizm, aktywnie wspierał działalność Kościoła i szkoły ewangelickiej; jego postępowanie wynikało z pobudek ambicjonalnych – chciał zostać landratem, a także zamierzał pozyskać robotników niemieckich do swego majątku]. Nauczyciel miał być również organistą i kustoszem kościelnym. Nauczanie dzieci mogło się rozpocząć dopiero jesienią 1864 roku, wówczas też znaleziono odpowiednią osobę. Jednak nasz nauczyciel nie był przyzwyczajony do tutejszego surowego klimatu i jego wątła budowa nie pozwalała mu na dostosowanie się do niego. W kwietniu tego roku zapadł na zdrowiu i spoczął na naszym nowym cmentarzu. Od lipca jego kontynuator zmagają się z naszymi zaniedbanymi dziećmi. Utrzymuje się z zarządzania tutejszą placówką pocztową. Został do tego zmuszony, ponieważ jego ziemia (podobnie jak pastora) składa się z latających piasków, na których nic nie chce wyrosnąć i nie przedstawia żadnej wartości. Ponadto nie posiada on żadnych budynków gospodarczych. Muszę się powstrzymać od oceny, na ile jest to korzystne dla naszej wspólnoty. Najważniejsze: jest szkoła, jest i nauczyciel, to są wystarczające powody do radości z życia i dziękowania za to<sup>3</sup>.

Wybudowanie i otwarcie szkoły elementarnej w Smażynie było na tyle ważnym wydarzeniem, że zostało odnotowane w centralnym wydawnictwie Stowarzyszenia Gustav-Adolf-Verein<sup>4</sup>.

Trzecim (drugi opuścił stanowisko w 1866 roku ze względu na niskie dochody) nauczycielem w tej szkole był prawdopodobnie niejaki Litzau, który w 1871 roku został odnotowany jako prowadzący ekspozyturę pocztową w Smażynie<sup>5</sup>. Sytuacja materialna nauczyciela była bardzo trudna:

*Jako nauczyciel otrzymuje on 50 talarów i przedmioty określone w regulaminie szkolnym. Otrzymuje opał do jednego pomieszczenia, ale do drugiego musi kupić go za własne pieniądze. Jego działka nie nadaje się do uprawy, znajduje się na dzikiej piaszczystej górze, mogłaby przynosić jakieś plony pod warunkiem sporych nakładów, przede wszystkim nawożenia, ale na to nauczyciela nie stać. Nauczyciel i pastor muszą kupować wszystkie warzywa. Nauczyciel co prawda otrzymuje także grunty orne z obowiązkiem ich obróbki przez robotników, ale są one znacznie oddalone od szkoły, piaszczyste i pozostawały bez obróbki przez wiele lat tak, że uprawianie tam ziemniaków jest bardzo trudne.*

Łączne dochody nauczyciela w Smażynie wynosiły 167 talarów rocznie. Minimalna pensja nauczycielska w Rejencji Gdańskiej była wówczas standaryzowana i wynosiła 180 talarów, bez obowiązku łączenia tej funkcji z pracą organisty i kościelnego. Mimo to smażyński nauczyciel nie mógł liczyć na żadną podwyżkę.

Goszczący u Fischera jego przyjaciel, również pastor, Eduard Handtman, który odbywał podróż po parafiach ewangelickich w Prusach Zachodnich w 1867 roku, szkołę w Smażynie podawał jako przykład pozytywny. Zupełnie inaczej wyglądały okoliczne placówki. Szkole w Łebnie groziło zawalenie, podobnie było w Wyszecinie, a w Przetoczynie brakowało nawet tablicy. Nauczyciele cierpieli niedostatek, a pedagog z Łebna był tak zdesperowany, że postanowił sprzedać swój cały majątek ruchomy i udać się na emigrację do Ameryki.

ANDRZEJ JANUSZ

#### LITERATURA I ŹRÓDŁA:

*Chronik der evangelischen Diasporagemeinde Smazin, Kreis Neustadt, Westpreußen 1862–1945*, Zusammengetragen von Richard Petzold, Leverkusen (Opladen) 1984.

„*Amtsblatt der Deutschen Reichs-Postverwaltung*”, Nr 24, Anhalt, vom 6 September 1871.

Józef Borzyszkowski, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. III, cz. 1, Gdańsk 2019.

*Jahrbuch des Gustav-Adolf-Vereines*, Dritter Jahrgang, Eberfeld 1866.

<sup>2</sup> Mila pruska wynosiła 7532 metry, zatem jeżeli o tej mili była mowa, to dzieci musiały przebyć niewiarygodnie długą drogę do szkoły.

<sup>3</sup> *Uniżony raport administratora parafii Smażyno pastora Wilhelma Fischera z jego działalności oficjalnej w latach 1864 i 1865*, w: *Chronik der evangelischen Diasporagemeinde Smazin, Kreis Neustadt, Westpreußen 1862–1945*, Zusammengetragen von Richard Petzold, Leverkusen (Opladen) 1984, s. 54-67.

<sup>4</sup> *Jahrbuch des Gustav-Adolf-Vereines*, Dritter Jahrgang, Eberfeld 1866, s. 183-185.

<sup>5</sup> „*Amtsblatt der Deutschen Reichs-Postverwaltung*”, Nr 24, Anhalt, vom 6 September 1871.



Dom Dawida Długiego (pierwszy od lewej), w którym mieszkał Jerzy Bandrowski, na pocztówce z lat sześćdziesiątych. Budynek istnieje do dziś

## JERZY BANDROWSKI NA WYBRZEŻU

Jerzy Bandrowski (1883–1940) jest dla Wybrzeża postacią szczególną. Jako jeden z nielicznych pisarzy lat dwudziestych podejmował w swoich pracach tematykę życia rybaków Półwyspu Helskiego. Przede wszystkim był związany z Jastarnią, w której przez jakiś czas mieszkał i gdzie powstawały jego powieści.

Trudno powiedzieć, skąd u Bandrowskiego wzięło się zainteresowanie morzem. Rodzinnie był związany z Galicją. Urodził się w Rzeszowie, a dzieciństwo i młodość spędził w Krakowie, Lwowie i Pradze. W wolnej Polsce był zaangażowany w życie literackie Wielkopolski. W II Rzeczypospolitej kwestie morskie były jednak fenomenem, obok którego nie dało się przejść obojętnie. Po uzyskaniu dostępu do morza marynistyka przeżywała rozkwit. Wybrzeże jawiło się mieszkańcom interioru jako kraina egzotyczna i intrygująca. Ku północy ciekawe spojrzenia kierowali artyści: malarze, muzycy i pisarze. Na gruncie literackim problematyka Nordy pozostawała jednak długo niezagospodarowana.

Pierwszym tematem, który Bandrowski podjął po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, były czasy wielkiej wojny. W latach 1915–1919 przebywał na wycoństwie. Przemierzył całą Rosję, by dotrzeć do Japonii i następnie – drogą morską – wrócić do Europy. Był świadkiem upadku imperium carów i rewolucji. W połowie dwudziestolecia prawdopodobnie poszukiwał inspiracji dla kolejnych powieści. Sam swoje zainteresowanie Wybrzeżem wyjaśniał następująco: *Znam uśmiechnięte czarownice morza Południa, znam wielkie, imponujące oceany, a jednak wciąż uparcie, przez lata całe, do tego właśnie zakątka dążyłem, dlate-*

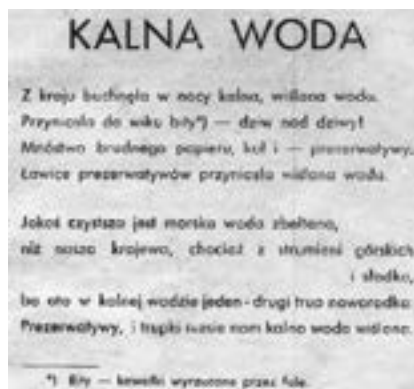
*go, że on jest nasz. Tamte morza mogły mnie zachwycać lub bawić, to pociąga mnie tak, jak życie polskie, jak polska ziemia.*

Jerzy Bandrowski przybył do Jastarni jako korespondent „Kuriera Poznańskiego” jesienią 1926 roku. Pozytywną konsekwencją jego dość nieuregulowanego trybu życia było to, że zmiana miejsca zamieszkania nie stanowiła dla niego problemu. Mógł całkowicie poświęcić się przedmiotowi swoich dociekań literackich. Mieszkał w domu rybaka Dawida Długiego przy obecnej ul. Bałtyckiej 28. Mężczyzn łączyła przyjaźń, w późniejszym okresie twórczości Bandrowski poświęcił swojemu gospodarzowi balladę pt. *Szlichta-da Dawida Długiego*. Jak sam pisał, w Jastarni, prócz trzech osób, nie było nikogo z jego świata. Zbiegiem okoliczności spotkał we wsi kolegę z lat szkolnych. Kazimierz Żebrowski – bo o nim mowa – pochodził ze znanej w Galicji rodziny organmistrzów, a na Pomorzu zajmował się przemysłem rybnym. Miejscowy proboszcz ksiądz Stefański miał do literata chłodny stosunek. Zarzucał mu pijaństwo i nieobyczajne prowadzenie się i w rezultacie poprosił, aby Bandrowski nie wspominał o nim w planowanych publikacjach. Czy cokolwiek łączyło go z ówczesnym nauczycielem Ignacym Sarnowskim – trzecim z „jego świata” – nie





Jerzy Bandrowski ok. roku 1930



Wiersze Jerzego Bandrowskiego publikowane podczas pobytu w Wejherowie powstawały raczej z konieczności materialnej niż z potrzeby serca. Utwór ukazał się w trzecim numerze „Kleki” z 22 stycznia 1939 r.



Notatka prasowa z „Pielgrzyma” z 2 marca 1939 r.

wiadomo. W Jastarni żył rytmem rybackiego życia, obserwował i dużo rozmawiał z ludźmi. Uczestniczył w pracy rybaków i spędzał z nimi czas wolny, również w miejscowych gospodach. Przebywał w wiosce do początku czerwca i jesienią 1927 roku.

Pod koniec 1928 roku ponownie znalazł się w Jastarni. Zmagał się wtedy z problemami osobistymi i postępującym alkoholizmem. *A tu się w samotności i nieszczęściu męczę i jeśli tak dalej pójdzie, zginę, utopię się lub też zapiję się, najprawdopodobniej jedno i drugie* – pisał do przyjaciela Emila Zegadłowicza. Mieszkał w pensjonacie Pod Morską Mewą i u Juliusza Herrmanna, właściciela jednej z miejscowych wędzarni. W opublikowanym po latach poemacie, wspominając ten okres swojego życia, zwrócił się do niego: *mój przyjacielu, to był wielki iwer i bardzo ciężki trosk*. W Jastarni gościł do kwietnia 1929 roku.

Jego kolejny udokumentowany pobyt na Wybrzeżu miał miejsce na przełomie 1938 i 1939 roku. Według relacji Tadeusza i Rajmunda Bolduanów, opublikowanych w „Pomeranii” (nr 11/1984), ich ojciec Teodor Bolduan, burmistrz Wejherowa, odnalazł zabiedzonego Bandrowskiego gdzieś na Półwyspie Helskim i sprowadził do miasta. Pisarz znajdował się w trudnej sytuacji materialnej, dodatkowo był schorowany, po dłuższym leczeniu szpitalnym. Podjął współpracę z wejherowską „Kleką”, w której publikował m.in. wiersze o tematyce morskiej. Po upadku pisma pozostał bez środków do życia i dachu nad głową. Przez pewien czas przebywał w miejscowym domu opieki. Według synów burmistrza podczas pobytu w Wejherowie miał napisać powieść dotyczącą miasta, która jednak nigdy nie została opublikowana.

Bandrowski dysponował doskonałym warsztatem reporterskim, koncentrował się na faktach i starał opisywać rzeczywistość taką, jaka jest. Unikał przesadnej stylizacji, przedkładając ponad nią rzetelne zdanie sprawy z tego, w czym uczestniczył i co widział. Nazywany był mistrzem prostoty, „najwyższej i najrzadszej sztuki pisarskiej”. Za obowiązek artysty uznawał „utrwalenie przemijającego”, przez co z dzisiejszego

punktu widzenia jego teksty mają walory nie tylko literackie, stanowią też świadectwo epoki.

Morze było jednym z głównych motywów jego twórczości. Tematyce tej poświęcił trzy powieści, utwory liryczne, cykl opowiadań i szereg tekstów prasowych. Mając znakomity zmysł obserwacji i bogate doświadczenie, potrafił dostrzec to, czego nie widzieli inni. Dawał nie tylko rzetelne – jakże z dzisiejszego punktu widzenia cenne – opisy życia codziennego, ale też w ciekawy i wielowymiarowy sposób charakteryzował społeczność lokalną. Mieszkańców Nordy darzył wielkim szacunkiem. Wykraczał poza stereotypy. O rybakach pisał jako o ludziach dumnych i szlachetnych. Narażonych na ciągłe ryzyko obcowania z żywiołem, jednak opanowanych i godzących się na wyroki losu. Podkreślał też, że dzięki licznym podróżom byli ludźmi obytyymi w świecie, co było zapewne zaskoczeniem dla mieszkańców reszty kraju, patrzących na miejscowych z perspektywy krótkich wakacyjnych pobytów. Jednocześnie zwracał uwagę, że są wierni tradycji i swojemu sposobowi życia. *Są szczepem niesłuchanie uczciwym i najmniej w Polsce zepsutym* – pisał.

W Jastarni do dziś pamięta się o Bandrowskim. W 2011 roku miejscowy oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego uhonorował pisarza tablicą pamiątkową. W planach jest też odnowienie, tymczasem bezimiennego, grobu literata na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Najważniejszym upamiętnieniem dla ludzi pióra są jednak inne pomniki – te „trwalsze niż ze spiżu”. I tu Jastarnia nie zawodzi. W czerwcu ukazała się *Korespondencja z Wybrzeża* – zbiór zapomnianych przez dziewięć ostatnich dekad reportaży Bandrowskiego z przełomu 1926 i 1927 roku. Obok *Zołojki* i *Na polskiej fali* jest to trzecia publikacja, która ponownie ujrzała światło dzienne dzięki społeczności, z którą autor związał się przed laty. Wtedy chciał przybliżyć reszcie kraju realia życia mieszkańców północy. Dziś potomkowie tych, o których pisał, poznają za jego pośrednictwem świat swoich przodków.

MARCIN HERRMANN



Gryf. Rys. Maja Szadkowska z Liceum Sztuk Plastycznych „Drzewniak” w Słupsku

# NARODZINY GRYFA I JEGO WĘDRÓWKA NA KASZUBY

Gryf jest nieodłącznym symbolem Kaszub i Pomorza. Pojawia się w herbach miast, na pieczęciach oraz w przestrzeni publicznej<sup>1</sup> nie tylko w północnej części dzisiejszej Polski, ale również w północno-wschodnich Niemczech. Według Tadeusza Bolduana *jest tworem fantastycznym, wykreowanym przez ludy starożytnego Wschodu, a jego rodowód nie jest dokładnie jasny*<sup>2</sup>. Jednak najnowsze badania i analiza porównawcza wyjaśniają nam dziś lepiej moment narodzin gryfa i jego wędrówkę na Kaszuby. Ciekawostką niech będzie, że gryf się nie narodził, lecz wykuł.

Do powstania wizerunku gryfa mieli przyczynić się Scytowie. Ten koczowniczy lud pochodzenia irańskiego, zamieszkujący od VIII do VII wieku p.n.e. obszar między Ałtajem a dolną Wołgą<sup>3</sup>, wydobywał złoto w kopalniach łańcucha górskiego Tien-szan, który obecnie znajduje się na pograniczu Kazachstanu, Uzbekistanu, Kirgistanu i Chin<sup>4</sup>. Podczas wydobywania kruszcu Scytowie mieli natrafić na skamieniałe szczątki protoceratopsów – rodzaju dinozaura. W Wikipedii czytamy: *Scytowie, którzy wydobywali złoto w Tien-szan i Ałtaju, mogli natrafić na szczątki protoceratopsów. Takie wydarzenia mogły dać początek legendom o gryfach. Jest to prawdopodobne, gdyż wizerunek protoceratopsa zaskakująco pasuje do wi-*

*zerunku mitycznego gryfa*<sup>5</sup>. Od Scytów właśnie wzięły się legendy o gryfach pilnujących swoich złotych gór i gniazd<sup>6</sup>.

Najstarsze przekazy o gryfach w sztuce pochodzą z Mezopotamii i Egiptu. Sumerowie dali nam epos pt. *Gilgamesz*, który zawiera pierwszy literacki portret gryfów. Opis ten liczy sobie około pięciu tysięcy lat<sup>7</sup>. Gryfy z *Gilgameszu* przypominają nam jednak bardziej motyw sfinksa z ludzką głową niż gryfa scytyjskiego.

Pierwsze pisemne wzmianki o gryfie w Europie pojawiły się w Grecji w VII wieku p.n.e. Grecy pisarze opracowali relacje scytyjskich nomadów, którzy natrafili na skamieniałe szkielety protoceratopsa na

<sup>1</sup> K. Kulikowska, P. Zatoń, *Znak tożsamości – gryf w przestrzeni publicznej Kaszub*, Wdzydze 2019.

<sup>2</sup> T. Bolduan, *Gryf: godło Pomorza*, Gdańsk 1971, s. 11.

<sup>3</sup> Hasło: *Scytowie*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Scytowie> [dostęp: 10.02.2021].

<sup>4</sup> Hasło: *Tien-szan*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Tienszan> [dostęp: 10.02.2021].

<sup>5</sup> Hasło: *Protoceratops*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Protoceratops> [dostęp: 16.01.2021].

<sup>6</sup> T. Bolduan, dz. cyt., s. 113-115.

<sup>7</sup> Tamże, s. 17.

pustyni Gobi i po raz pierwszy opisali tę mityczną bestię o ciele lwa, skrzydłach i przednich łapach orła<sup>8</sup>. Teoria o takim pochodzeniu gryfa jest poszlakowa, warto ją jednak dalej rozwinąć.

Nasz domniemany protoplasta gryfa to niewielki roślinożerny dinozaur z rogami i falbankami, znoszący jaja. Jego nazwa pochodzi z języka greckiego od *proto* – pierwszy, *cerat* – róg i *ops* – twarz, a więc w dowolnym tłumaczeniu oznacza pierwsze rogate oblicze<sup>9</sup>. Jego paszcza przypomina zakrzywiony dziób orła, łudząco podobny do tego, który znalazł się na pierwszych wizerunkach gryfów. Opisanie wcześniej rogi z falbankami mogły przyczynić się do uskrzydlenia gryfa. Długi ogon protoceratopsa, w skamieniałej formie, był zazwyczaj podkręcony lub esowaty, co też mogło wpłynąć na jego późniejsze wizualizacje. Nie wiadomo, czy Grecy dysponowali jedynie opisem protoceratopsów od Scytów, czy też weszli w posiadanie jego skamieniałych szczątków, co wydaje się mało prawdopodobne, jednak cała reszta była tym, o czym wspomina Bolduan – tworem ludzkiej fantazji, interpretacją przekazu, wyrazem artysty rzeźbiarza. Te wszystkie czynniki nadały gryfowi jego dzisiejszy wygląd.

Następnym wątkiem do rozważenia jest kwestia, w jaki sposób wizerunek i legendy o gryfie zostały rozpowszechnione. Odnajdywanie skamieniałych szczątków nieznanymi istotami przez poszukiwaczy złota czy minerałów musiało być dla nich wstrząsem, doświadczeniem duchowym, gdyż nie rozumieli ich pochodzenia, przez co nadawali temu faktowi wyższy charakter. W innych, wcześniejszych przypadkach mógł to być nawet początek powstania wśród ludzi kunsztu rzeźbiarskiego<sup>10</sup>. Pojawia się z tym chęć posiadania jeśli nie oryginału, to przynajmniej kopii takiego stworzenia. Świetnie uwidaczniają nam to słowa i wrażenia Anny Łajming, gdy jako dziecko podczas wizyty w kościele w Leśnie zobaczyła jego barokowe wyposażenie: *Byłam pewna, że będę mogła coś sobie z tego zabrać do domu, choćby na przykład główkę aniołka ze skrzydełkami*<sup>11</sup>. Także my dziś mamy podobne potrzeby. Z Paryża przywozimy figurkę wieży Eiffla, z Egiptu minipiramidki, a z Szybarku magnes z domem do góry nogami. W podobny sposób rozpowszechniane były bóstwa i legendarne postaci różnych stworów w starożytności. Ta kieszonkowa droga transportu wizerunku już łatwo poprowadziła gryfa na Kaszuby.



Protoceratops. Rys. Maja Szadkowska z Liceum Sztuk Plastycznych „Drzewniak” w Słupsku

Gryf mógł trafić na Kaszuby wieloma drogami. Przede wszystkim kraina Scytów, Sarmatia<sup>12</sup>, częściowo swoim zasięgiem graniczyła lub nawet pokrywała się z terenami Prasłowian<sup>13</sup>. Wpływy rzymskie, a później w średniowieczu szerokie kontakty handlowe z imperium arabskim<sup>14</sup> przyczyniały się do dalszego eksportu z regionów wschodnich dóbr kulturalnych. Gryf mógł więc być obecny w naszym regionie od tysięcy lat. Dowodzić tego mogą znaleziska archeologiczne, datowane na przełom V i IV wieku p.n.e., w miejscowości Citoliby w dzisiejszych Czechach, gdzie znaleziono zapinki z zakończeniami w formie głowy gryfa<sup>15</sup>. Jego usankcjonowaną obecność na Kaszubach znamy ze średniowiecznych pieczęci książęcych i herbów. Pierwszy znany motyw znajduje się na pieczęci księcia dymińskiego Kazimierza II (ok. 1180–1220) w dokumencie z 1212 roku, chociaż Hasselbach przekonuje, że pochodzi ona z 1193 roku, co jest bardzo prawdopodobne<sup>16</sup>. Od tej pory motyw gryfa stał się nieodłączny dla całego Pomorza, szczególnie ten z pieczęci Bogusława V, którego wizerunek dał początek nazwie gryf pomorski<sup>17</sup>.

Naukowcy dowiedli, że dzisiejsze ptactwo pochodzi od dinozaurów. Więc każda kura domowa przemierzyła jakąś bardzo długą drogę od protoceratopsa do dzisiejszej, znoszącej jaja na jajecznicy, postaci. Gdzieś po drodze wyobraźnia ludzka stworzyła na tym drzewie genealogicznym kreatywną różgę gryfów, która trwa i rozwija się od wielu tysięcy lat.

STANISŁAW FRYMARK

<sup>8</sup> B. Strauss, *Interesting Facts About Protoceratops*, <https://www.thoughtco.com/things-to-know-protoceratops-1093796> [dostęp: 10.02.2021].

<sup>9</sup> Tamże.

<sup>10</sup> S. Frymark, *Kaszubskie ślady w Libanie*, „Pomerania”, kwiecień 2019, s. 22-24.

<sup>11</sup> A. Łajming, *Childhood / Dzieciństwo*, Gdańsk 2014, s. 122.

<sup>12</sup> Hasło: *Scytowie*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Scytowie> [dostęp: 10.02.2021].

<sup>13</sup> Hasło: *Słowianie*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Słowianie> [dostęp: 10.02.2021].

<sup>14</sup> L. Stoltmann, *Tajemnice Wendów, Circipanów i Kaszubów. Orientalny rodowód nazwy Kas(z)ub*, Bielefeld 2010 i 2016.

<sup>15</sup> T. Bolduan, dz. cyt., s. 22.

<sup>16</sup> Tamże, s. 26.

<sup>17</sup> A. Wirski, *Srebrne wieki Pomorza*, Koszalin 1995, s. 173.



## Nasz Sołdek

Spacerując po Gdańsku w poszukiwaniu śladów Szczecina, natkniemy się na wyjątkowy obiekt, który wpisał nazwę tego zachodniopomorskiego miasta w panoramę Motławy. Jest nim Sołdek – statek cumujący przy wyspie Ołowianka, na którego rufie widnieje napis Szczecin.



Wizualizacje: Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku



Wizualizacje: Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku

### Gdańszczanin w Szczecinie

Sołdek to pierwszy pełnomorski statek zbudowany po drugiej wojnie światowej w Stoczni Gdańskiej. Uroczystość wodowania odbyła się 6 listopada 1948 roku. Natomiast 25 października 1949 roku w Szczecinie, gdzie siedzibę miał armator jednostki, czyli Polska Żegluga Morska, uroczystie podniesiono banderę. Dzień później Sołdek wyruszył w swój pierwszy rejs – do belgijskiej Gandawy z ładunkiem węgla. Jego portem macierzystym pozostał Szczecin. Statek służył do 1980 roku. W ciągu 31 lat odbył 1479 rejsów, zawinął do 66 portów w 12 krajach. Przewiózł w sumie 3,5 miliona ton węgla i rudy żelaza. Od 1985 roku cumuje przy Ołowiance jako obiekt muzealny.

Od 2 października 2021 roku Narodowe Muzeum Morskie zaprasza na nową wystawę stałą „Sołdek i jego czasy”. Będzie opowiadała o ludziach morza związanych ze statkiem i o czasach eksploatacji parowca. W odnowionym wnętrzu podziwiać też będzie można wyeksponowane elementy konstrukcyjne.

### Stoczniovec z pasją

Nazwa statku upamiętnia Stanisława Sołdka, przodownika pracy ze Stoczni Gdańskiej. O jego życiu przeczytamy w wydanej pod koniec 2020 roku książce Elżbiety Wróblewskiej *Stanisław Sołdek 1916–1970. Patron statku-muzeum „Sołdek”*. Autorka opisuje życie stoczniowca na podstawie archiwaliów i wspomnień osób, które go znały. Ukazuje skromnego człowieka, którego sława dotknęła niespodziewanie.

Stanisław urodził się w 1916 roku w Oleksowie na Mazowszu. Od dziecka uwielbiał rysować statki. Choć nigdy morza nie widział, snił o żaglowcach i okrętach. W tajniki pracy stoczniowca wprowadził go ojciec, pracownik Stoczni Modlińskiej. Kilkunastoletni Staszek rozpoczął naukę trasowania – dalej więc rysował statki, tym razem już w skali 1:1.

Wojnę przeżył pod zmienionym nazwiskiem, udało mu się uniknąć wywózki do pracy przymusowej.

W 1946 roku zatrudnił się w Stoczni Gdańskiej w brygadzie traserskiej. Trasernia to wyjątkowe miejsce w stoczni, nie ma w nim maszyn. Od odpowiedzialności trasera zależy, czy kadłub będzie prawidłowy. Sołdek pracował w skupieniu, na kolanach przenosił wizję konstruktorów na blachę. *Cisza w traserni przypomina czytelnię* – wspominał.

Kierownik budowy pierwszego statku pełnomorskiego, późniejszy profesor Jerzy Doerffer zasugerował, by wytypować Stanisława Sołdka jako patrona tej jednostki. Według statystyk Sołdek wykonał 206 procent normy. Musiał jednak spełnić jeden warunek – wstąpić do Polskiej Partii Robotniczej. Stanisław zdecydował się na to i mając 32 lata, trafił na pierwsze strony gazet, nie tylko na Pomorzu, ale i w całej Polsce.

### Od trasera do inżyniera

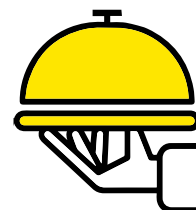
W 1950 roku spełnił swe marzenie i rozpoczął studia na Politechnice Gdańskiej. W 1956 roku dopiął swego i został magistrem inżynierem okrętowcem. Angażował się społecznie, również jako poseł na Sejm Rzeczypospolitej i członek Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Był tak zapracowany, że żona Helena nie raz musiała zwracać bilety do kina czy teatru, gdzie planowała wybrać się z mężem. W 1963 roku został dyrektorem Stoczni Wisła.

Sołdek stawiał sobie wysokie wymagania. Wszystko, co robił, musiało być bez zarzutu. Był jednocześnie życzliwy dla podwładnych, ciekawy ich uwag, potrafił i chciał słuchać. Nie potrafił jednak przestać pracować, nawet po zawale w 1966 roku. Zmarł, mając zaledwie 54 lata, w czerwcu 1970 roku. Jego grób znajduje się na cmentarzu Srebrzysko w Gdańsku. Jak pisze Elżbieta Wróblewska: *Mianowanie statków nazwiskami ludzi żyjących wnosilo pewne ryzyko, że człowiek może nie wytrzymać próby. Przy Sołdku nie pomyłono się. Zachował swoją godność i honor do końca.*

MARTA SZAGŹDOWICZ

# SKĄD BABCIA

TO WSZYSTKO WIEDZIAŁA?



Skąd babcie znały odpowiedź na każde pytanie? A to o wywabianie plam, a to o peklowanie mięsa, a to o cerowanie niefortunnej dziury? Odpowiedź znalazłem z chwilą otrzymania zeszytów po starszej pani, która przyuczała się na gospodynię u sióstr w Wejherowie. Okazało się, że te praktyczne porady i wskazówki to zapiski w babcinych zeszytach. Śledząc ścieżkę przyuczania się do prowadzenia gospodarstwa, zacząłem poszukiwać miejsc, w których młode kobiety mogły nabierać niezbędnej wiedzy. Po długich tygodniach pustki w końcu natrafiłem na ślad żeńskiego szkolnictwa zawodowego na Kaszubach, a konkretnie w Gdyni. Dziś znam już nawet program nauczania w takich szkołach, więc wiem, skąd w starych zeszytach niezwykle nieraz skomplikowane przepisy.

Nacisk zaborcy sprawił, że kwestie dotyczące kobiet postrzegano jako mało istotne, jeżeli nie najmniej istotne we wszystkich dzielnicach rozbiorowej Polski przełomu XIX i XX wieku. W efekcie, choć w niewielkim stopniu przyjęto rozwiązania z zaboru rosyjskiego, to jednak nie odnotowano żywszych dyskusji o podniesieniu poziomu edukacji dziewcząt na średni i wyższy. Przyczyny należy upatrywać najprawdopodobniej w tym, że Prusy znane były wśród krajów europejskich jako najbardziej odporne wobec wyższego niż powszechne wykształcenia kobiet na poziomie ogólnym lub specjalistycznym, a sugerowały dziewczętom kształcenie w zakresie zapewniającym opiekę nad gospodarstwem domowym lub wiejskim bądź wykonywanie podobnych funkcji na zlecenie innych osób. Oczywiście postaci rzeczy nie zmieniał fakt, że pruskie szkolnictwo zawodowe, rzemieślnicze dla mężczyzn było co do zasady wzorcowe ze względu na liczne potrzeby dynamicznie rozwijającego się państwa.

Niemiecki charakter dostępnego szkolnictwa zniechęcał Kaszubów i Polaków do kształcenia swoich córek w tych szkołach. Wiele z nich trafiało więc do szkół przy klasztorach, różnego rodzaju prywatnych pensji bądź wyjeżdżało do obcych miast. Postęp dokonywał się z czasem, jednak znaczące zmiany przyniosło dopiero ponowne przejście ziem pomorskich przez odrodzoną Polskę. Wiązało się to po części z zapisami traktatu wersalskiego, który uznał szkolnictwo zawodowe za ważny czynnik społeczny. W XIII części traktatu, poświęconej pracy, w dziale I stwierdzono, że organizacja szkolnictwa zawodowego jest zalecona jako jeden z warunków polepszenia bytu klas pracujących.

W wyniku unifikacji systemu kształcenia we wszystkich częściach II Rzeczypospolitej zniknęły dwa oddzielne tory kształcenia dla dziewcząt i dla chłopców, a średnia szkoła żeńska zyskała oficjalne równouprawnienie tam, gdzie funkcjonowała, a powstawała tam, gdzie jej brakowało ze względu na politykę zaborcy. Oczywiście w dalszym ciągu zdobycie średniego, a w konsekwencji i wyższego wykształcenia przez dziewczęta było trudniejsze niż w przypadku chłopców.

Chwalebny przykładem szkolnictwa średniego dla dziewcząt było dwuletnie Liceum Gospodarcze Towarzystwa Szkoły Handlu Morskiego i Techniki Portowej w Gdyni przy ulicy Morskiej 77. Liceum przyjęło pierwszych 13 uczennic w roku szkolnym 1937/1938. Mimo dobrze przygotowanych gabinetów szkoleń praktycznych w okresie przedwojennym nie udało się odczuć w znaczący sposób wpływu jego absolwentek na życie gospodarcze, albowiem zaledwie jeden rocznik skończył pełny cykl edukacji. Niemniej szkoła zachowała swój charakter i do dziś w charakterystycznych budynkach przy ulicy Morskiej uczą się miłośnicy przyrządzania potraw.

Powstałe w związku z żywiołowym rozwojem portu gdyńskiego i rosnącymi lawinowo potrzebami w zakresie fachowego personelu dla restauracji i hoteli, liceum kontynuowało doświadczenia wcześniejszych szkół prowadzonych przez cechy rzemieślnicze. Uznawane było za jedno z najnowocześniejszych w kraju, a na pewno za najnowocześniejsze w ówczesnym województwie pomorskim. Trzeba też powiedzieć, że wybudowana w ciągu zaledwie dwóch lat szkoła, otwarta w 1937 roku, odpowiadała najwyższemu standardom wyposażenia fachowego i niewiele było szkół zawodowych, które mogłyby z nią konkurować, łącznie z pierwszą w kraju i najlepiej znaną szkołą gospodarczą zwaną chyliczkowską – od lokalizacji w Piasecznie przy drodze do Chylic.

Co ciekawe, Liceum Gospodarcze nie było pierwszą szkołą gospodarczą w Gdyni. Wcześniej, bo w 1934 roku, rozpoczęła tu bowiem funkcjonowanie szkoła przysposobienia zawodowego, zorganizowana w myśl wspomnianej wyżej reformy oświatowej w celu poprawy poziomu edukacji społeczeństwa wykształconego w różnych systemach szkolnych i dedykowana szczególnie uboższej młodzieży.

W przypadku Gdyni, która będąc miastem młodym, powstającym na brzegu polskiej części Zatoki Gdańskiej, borykała się z brakiem średnich szkół ogólnokształcących i zawodowych, zarówno w kategoriach liczby jednostek szkolnych, jak i obiektów czy kadry, szczególnie istotną rolę odegrały szkoły przysposobienia



zawodowego. Przyjęły absolwentów szkół powszechnych, którzy nie kontynuowali nauki, a więc de facto marnowali swoje szanse na życiową karierę w ciężkich czasach ogólnoswiatowego kryzysu.

Szkoły te dawały bowiem podstawowe elementy wiedzy zawodowej, momentalnie podnosząc szansę młodego człowieka na znalezienie pracy. Żeńska Szkoła Przeposobienia Zawodowego, którą w roku szkolnym 1937/1938 połączono organizacyjnie z nowo powstałym Liceum Gospodarczym, przemianowując ją na Żeńską Szkołę Przeposobienia w Gospodarstwie Rodzinnym, była miejscem podstawowej edukacji gospodarczej dziewcząt z biednych rodzin mieszkających w Gdyni lub licznych wioskach kaszubskich w jej pobliżu.

Statystyki szkolne podają, że Żeńska Szkoła Przeposobienia Zawodowego w roku szkolnym 1934/1935 dała możliwość nauki 29 uczennicom, rok później – 38, w trzecim zaś roku działania, a także po zmianach związanych z połączeniem z nowo powstałym liceum, już 60.

Szkoła dawała swym absolwentkom przygotowanie do zawodu gospodyni domowej dzięki nauce zarówno przyrządzania potraw, jak i podstaw organizacji gospodarstwa domowego, opieki nad dziećmi, drobnych robót domowych. Z dużą dozą prawdopodobieństwa należy przyjąć, że właśnie z powodu tych umiejętności absolwentki szkół były chętnie zatrudniane jako pomoce domowe i opiekunki dzieci gdynskiej elity.

Wróćmy jednak do liceum, bo to między innymi ze względu na nie zbudowano gmach szkół zawodowych. Liceum Gospodarcze w Gdyni było zatwierdzone i subwencjonowane przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego szkołą zawodową średnią typu wyższego (stopnia licealnego w kategoriach szkolnictwa ogólnego).

Celem powołania liceum było, jak to opisuje folder szkoły, kształcenie samodzielnych pracownic do prowadzenia różnych jednostek gospodarczych, takich jak pensjonaty, hotele i im podobne instytucje. Jego ukończenie uprawniało absolwentkę, która zaliczy dwuletnią praktykę zawodową i roczną pedagogiczną, do otrzymania dyplomu nauczycielki gospodarstwa w szkołach zawodowych. Dziewczęta o wyższych aspiracjach mogły starać się o przyjęcie na studia wyższe na warunkach określonych przez ówczesne Ministerstwo



Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, choć oczywiście możliwość studiowania przez pierwsze absolwentki została zrujnowana atakiem faszystowskim na Polskę.

Czegóż – zakładając, że zdała egzamin wstępny z zakresu materiału gimnazjum ogólnokształcącego nowego typu (terminologia z okresu II RP związana z występowaniem w systemie oświaty uczniów kształconych różnymi systemami) – młoda mieszkanka Gdyni lub którejś z pobliskich kaszubskich miejscowości mogła się nauczyć w Liceum Gospodarczym? Sięgnijmy raz jeszcze do folderu szkoły. Jeżeli chodzi o przedmioty praktyczne, gospodarskie – to sporządzania posiłków i przetwórstwa, zasad żywienia, higieny i towaroznawstwa. Za przedmioty bezpośrednio wspomagające uznać należy: porządki i pranie, organizację gospodarstw rodzinnych, rachunkowość oraz uzupełniające wiedzę praktyczną szycie. W grupie przedmiotów ogólnych mamy zaś przedmioty takie jak chemia, fizyka, religia, język polski, język obcy, ćwiczenia cielesne i przeposobienie wojskowe. Zagadnienia gospodarcze i społeczno-państwowe, które dziś pewnie zwalibyśmy ekonomiczno-społecznymi, oraz psychologię można też uznać za wiedzę ogólną, którą każda osoba powinna posiadać, by umiejętnie odnajdywać się w społeczeństwie i świecie współczesnym. Co ciekawe, nauczane w 1937 roku (folder pochodzi z roku szkolnego 1937/1938), obecnie lekceważone, czego doświadczamy boleśnie, obcując z ludźmi, którym zasady ekonomii wydają się zupełnie obce, przez co stanowią



Fotografie pracowni praktycznych w gdyńskiej szkole. Źródło: Bałtycka Biblioteka Cyfrowa

niewątpliwy ciężar dla społeczeństwa. Fakultatywnie nauczano też śpiewu.

Ktoś może powiedzieć, że to niezbyt wymagający program, ale nic z tych rzeczy. Wystarczy sięgnąć do dokumentu, jakim jest *Program kształcenia w liceach gospodarczych* wydany w 1937 roku, a więc już ujednoczony, zunifikowany dla całego kraju po reformie jędrzejowiczowskiej z 1932 roku (ustawa o ustroju szkolnictwa), by przekonać się, że wiedza, którą miały zdobyć młode kobiety, była obszerna i jakże współczesna.

Program szczegółowy obejmował urządzenie kuchni, a także zakup i przechowywanie produktów spożywczych, przetwórstwo. Głupie i niepotrzebne? To dlaczego za każdym razem pytała babcię, ile soli do tych smacznych ogórków dodaje? Być może ona skończyła podobną szkołę.

Kolejna grupa – racjonalne przyrządzanie potraw – obejmowała kilka działów technologii spożywczej, a to: przyrządzanie surówek, co wówczas rozumiano jako umiejętność przyrządzania dań z warzyw, owoców, jaj, twarogów i innych produktów mlecznych, surowego mięsa; gotowanie w płynach wszelkiego rodzaju składników wraz z umiejętnością zaciągania płynów i robienia sosów; smażenie obejmujące dania z warzyw, ciast, kaszy, a także wszelkiego gatunku mięs wraz z umiejętnością wykonywania zasmażek; duszenie wraz z doborem mięsa do duszenia; pieczenie warzyw i owoców, kasz, ciast, mięs na sposób zwykły i po angielsku.

Młoda kobieta, kończąc szkołę, uzyskiwała też wiedzę o kalkulowaniu cen dań i ekonomicznym dobieraniu składników. Nie zaniedbano też nauki organizacji pracy w kuchni, a w ramach tego przedmiotu – nie tylko czynności technologicznych, ale może przede wszystkim tego, co dziś nazywamy ergonomią, efektywnym wykorzystaniem czasu. Istotną częścią tego bloku tematycznego była nauka estetycznego podawania potraw i ubierania stołu.

Kto wie, być może ze względu fakt, że program był tworzony już po dojściu Hitlera do władzy, w drugiej klasie nauczano układania jadłospisów, przygotowywania do żywienia zbiorowego, w tym żywienia wojska. Każda z absolwentek musiała wiedzieć, jak dobrać potrawy do gotowania kotłowego, jak wydawać porcje i czym uzupełniać wartość odżywczą potraw z kotła, gotowanych w warunkach polowych.

Wiedzę nabywaną na kursach w szkołach państwowych, prywatnych lub cechowych, na pensjach lub też przy klasztorach wspomagała edukacja powszechna, realizowana w formie materiałów prasowych, publikowanych w czasopiśmie popularnych, często dedykowanych kobietom lub rodzinom.

Dobrym przykładem takiej edukacji jest „Gospodarz i Gospodyni”, czyli dodatek do „Gazety Kartuskiej” wychodzącej w okresie międzywojennym. Publikowany w okresach tygodniowych ulotny druk, liczący od dwóch do czterech stron, był typowym wydawnictwem poradnikowym. Autorzy udzielali rad zarówno gospodarzom w zakresie prowadzenia upraw, nawożenia itp., jak również gospodyniom, które mogły zgromadzić całkiem spory zeszyt z wycinkami zawierającymi rady gospodarcze i przepisy kulinarne.

Na przykład 14 września 1935 roku czytelnicy dodatku mogli dowiedzieć się, co jest na liście najważniejszych robót gospodarskich we wrześniu. Okazuje się, że owoce *należy zbierać ręcznie ostrożnie, nie naciskając ich palcami*. W ogrodzie warzywnym należy przygotować się do kopania roślin, co powinno nastąpić pod koniec miesiąca, ale marchew dla lepszego przechowywania należy pozostawić ze sporymi kawałkami łodyg i liści. Należy też przystąpić do kopcowania, zachowując pewne wytyczne, jak to, by nie przykrywać marchwi słomą, a piaskiem. Mówiąc o kopcowaniu, autor prosi o to, by zbierać liście, które przydadzą się do przykrycia kopców na zimę.



Co istotne, przypomina się, że należy *suszyć owoce i warzywa, a także robić pasty i powidła owocowe. Najpóźniej pod koniec miesiąca należy przenieść do domu rośliny ozdobne doniczkowe.*

Była to kontynuacja wcześniejszych porad dotyczących przechowywania owoców, które opublikowano 7 września 1935 roku. Gospodynie dowiadywały się, że jabłka najlepiej trzymać w skrzyniach wypełnionych czystym piaskiem, co ma gwarantować utrzymanie do maja smaku i zapachu. W przeciwieństwie do jabłek gruszki przechowuje się na suchej słomie, a *śliwki najlepiej pakować w beczki i pozakładać warstwami liści.*

Oczywiście, jak radzi pod koniec miesiąca „Gospodarz i Gospodyni”, owoce można też suszyć z przeznaczeniem na polewki i kompoty sporządzane w okresie zimowym. Brząd, czyli suszone owoce, to jeden z najpewniejszych składników kolacji wigilijnej, więc wiedza na temat suszenia owoców mogła okazać się niezwykle przydatna.

Inny numer, z 17 września 1932 roku, podaje przepisy na konserwowanie pomidorów. Gospodynie kaszubskie dowiadują się z niego, że pomidory można na zimę solić lub gotować w butelkach. Metody, do których dziś sięgają kulinarni celebryci, okazują się metodami polecanymi wiejskim gospodyniom przed blisko stoma laty.

Sam lubię i chętnie robię pomidory w słonej zalewie, ale muszę przyznać, że karmiony przesłaniem wskazującym na to, że kuchnia kaszubska była przeżliwie biedna, do dnia przeczytania tego numeru

„Gospodarza i Gospodyni” żyłem w przeświadczeniu, że toматы to może w ogrodzie u dziedziców rosły, ale nie były przedmiotem przetwórstwa gminnego.

W miesiącu, w którym rozpoczyna się rok szkolny, warto przypomnieć sobie, skąd babcie brały te wszystkie przepisy i rady, które do dziś zaskakują. Nie potrzeba kulinarnych celebrytów, którzy chcą nam tłumaczyć, jak robić kaszubskie dania. Wystarczy skorzystać ze starych podręczników szkolnych, zeszytów z przepisami, by odnaleźć się w kuchni całkiem wyrafinowanej, zaawansowanej technologicznie i wykwintnej. To, że nie zawsze w kaszubskich domach było wystarczająco zasobnie, nie oznacza, że prababce i babcie nie miały przygotowania do zrobienia czegoś znacząco odbiegającego od przeświadczenia o biednej kuchni, a także czegoś jakże zgodnego z kanonem kuchni europejskiej.

Jakie wnioski wyciągam z obecnych rozważań? Ano takie, że kontynuując temat edukacji kulinarnej i gospodarczej, powinienem wkrótce sięgnąć do zeszytów starszych pań.

Jak zwykle, zainteresowanych konkretnymi tematami lub chcących podzielić się jakąś tajemnicą kulinarną, namawiam do kontaktu. Piszcie na poczta@jedzenienakaszubach.pl. Z chęcią podejmę kolejne wyzwania związane z regionem.

RAFAŁ NOWAKOWSKI

## **S**ztréchólce ze Sanowa

Czemùż w Sanowie pòwsta fabrika sztréchólców? Kò gò-dò sã, że mieszkańcowie negò miasta nauczëlë sã bël-no rechòwac dzurczy pò swòjich nosach òdcësionëch w piòskù. Pierszò fabrika pòwsta tã ju w pòłowie XIX stola. Założił ją Aùgùst Kòlbe, a pò jego smiercë nen geszeft trzimelë jego krewny z familie Eschenbach. Pò II swiatowi wòjnie fabrika zòs zaczą dzejac, kò tedë ju bël państwòwò. Z czasã dosta pòzwã Sianowskie Zakłady Przemysłu Zapalczanego. W 2007 rokù bël kùnc historëji produkcje sztréchólców w Sanowie. Òstałë pò ni le szta-tura Dzeùsów ze sztréchólcama a zataconé pò szuflòdach stòrë pùdełka.

rd







Urodziny seniorki Basi. Fot. Wojciech Kuc

## 180 LAT W KAJAKU

W zeszłym roku musieliśmy odwołać XXXV Kaszubski Spływ Kajakowy Śladami Remusa, zastępując go namiastką o nazwie Spotkanie w Chmielnie. Tego lata obstrzeżenia spowodowane pandemią zostały na tyle złagodzone, że mógł się odbyć.

Z naszego „olimpijskiego” kalendarza (cztery trasy, każda powtarzana co cztery lata) wynikało, że powinniśmy płynąć rzeką Wierzycą. Niestety, nie udało się znaleźć pola namiotowego, na którym byśmy się pomieścili, a zarazem mieli zapewnione odpowiednie warunki sanitarne.

W tej sytuacji zdecydowaliśmy się zorganizować spływ na Wdzie. Na tym szlaku są miejsca biwakowe spełniające wspomniane wymagania. Pierwsze znajduje się w Lipuszu, w zakolu Wdy, za dużym kompleksem szkolnym. Tam też zjeżdżaliśmy się w sobotę 3 lipca. A stawiło się prawie dziewięćdziesiąt osób, znacznie więcej niż w ostatnich latach, utwierdzając nasz spływ na pozycji najliczniejszego na Pomorzu.

### DZIEŃ PIERWSZY

Uroczyste otwarcie zaczęło się tradycyjnie – od fragmentu powieści Aleksandra Majkowskiego *Żécé i przigódě Remusa*, wprowadzającego w klimat spływu. W języku oryginału, po kaszubsku, przeczytał go Ludwik Bach, a w przekładzie na polski – Hadrian Augustyn.

Minutą ciszy uczciliśmy pamięć zmarłego 27 października 2020 roku księdza kanonika Romana Skwiercza, wieloletniego uczestnika spływu, kapelana, lektora i niezrównanego gawędziarza.

Na otwarcie przybyły władze Lipusza: wójt Mirosław Ebertowski, przewodnicząca Rady Gminy Bogumiła Mokwińska i wiceprzewodniczący Rady Stanisław Lipiński, który w przeszłości uczestniczył

w wielu „Remusach” (jak nazywany jest skrótowo nasz spływ), a w tym roku pomagał nam podczas przygotowań i pobytu w Lipuszu. Obecna też była prezes oddziału lipuskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Justyna Mikołajczyk. Serdecznie powitaliśmy Felę Baskę-Borzyszkowską, nauczycielkę języka kaszubskiego w Liceum Kaszubskim w Brusach, która w minionych latach, będąc prezesem oddziału ZKP w Lipuszu, organizowała nam tu pobyty, w tym podczas pierwszego spływu.

Na swych wspaniałych maszynach przyjechali członkowie sekcji motocyklowej Klubu Turystycznego ZKP Wanożnik (głównego organizatora spływu, współorganizatorem jest Stowarzyszenie Kajakowe Wodniak) na czele z prezesem Wanożnika Włodkiem Dawidowskim, który złożył uczestnikom życzenia udanej imprezy.

Przy słowach hymnu *Tam, gdzie Wisła w górę* powędrowała kaszubska flaga, w asyście pocztu sztandarowego: seniorki Barbary Wójcickiej liczącej... 101 lat oraz siedmioletniego Mosiego Augustyna, który po raz pierwszy płynął na „Remusie”, mając trzy miesiące, oczywiście z rodzicami, pod czujną opieką ojca Hadriana, ratownika wodnego. Do pocztu poprosiliśmy też Bogusię Piechocką, która bierze udział w rebusowym spływie, począwszy od drugiego.

Gdy flaga dotarła na szczyt masztu, komandor Wojciech Kuc wypowiedział zwyczajowe słowa:

– XXXV Kaszubski Spływ Kajakowy Śladami Remusa uważam za otwarty.



Tego pierwszego dnia nie były przewidziane inne zorganizowane wydarzenia. Należało zarejestrować się, urządzić się na biwaku. Można było skorzystać z kąpeli w pobliskim jeziorze (skwar był wyjątkowy, ponad 30 stopni Celsjusza w cieniu), zjeść obiad w jednej z lipuskich restauracji, zrobić zakupy. No i nacieszyć się spotkaniem dawno niewidzianych przyjaciół z braci spływowej. A koniec dnia spędzić na wieczorze integracyjnym z programem dowolnym.

## DZIEŃ DRUGI

Żeby nazajutrz wsiąść do kajaka, trzeba było odbyć sześciokilometrowy spacer nad jezioro Fiszewo. Przydał się zwłaszcza tym, którym wieczór integracyjny przesunął się w późną noc.

Wędrówka do kajaków wiodła w dużej części przez lasy, które cztery lata temu nawiedziła nawałnica, jakiej nie pamiętali, nawet z opowieści, najstarsi mieszkańcy. Pozostały ogromne pustacie, w większości uprzątnięte z powyrwanyh i powalonych drzew, obsadzone drzewkami, ale do dawnego widoku bardzo daleko.

Kajaki czekały na nas na brzegu, przywiezione z bazy Stowarzyszenia Kajakowego Wodniak w Gdańsku przez prezesa tego klubu, a zarazem komandora spływu Wojtka Kuca. Sam nie dałby rady, pomagali mu wolontariusze: syn Tomek z kolegami Maćkiem Wysockim i Mateuszem Puchałą, którzy potem na wodzie, w trakcie całego spływu, służyli kajakarzom pomocą w trudniejszych sytuacjach.

Nad Fiszewem dołączyli do nas wanożnicy z sekcji motocyklowej, którzy w to przedpołudnie przesiedli się na wypożyczone w stancy w Lipuszu kajaki.

Etap liczył tylko 9 km, był łatwy, bez przeszkód. Taki akurat „na rozruch”.

Po południu w miejscowym kościele ksiądz proboszcz Jan Ostrowski odprawił Mszę św. w intencji, upamiętnionego już przez nas minutą ciszy podczas otwarcia spływu, księdza Romana Skwiercza, a także w intencji Henryki Mułkowskiej, współtwórczyni spływu, w piątą rocznicę śmierci oraz zmarłego w tym roku uczestnika kilku ostatnich spływów Sławomira Lacha. Przygotowaliśmy dwa czytania w języku kaszubskim. Lektorami byli Ludwik Bach i Grzegorz Schramke. Zaspiewaliśmy też dwie pieśni po kaszubsku.

Wieczorem na polu biwakowym, pod przestronną wiatą, rozpoczęło się spotkanie „Niedziela z Remusem”. Nasz spływ łączy bowiem przygodę wodniacką z bogatym programem na lądzie. Przeczytany fragment powieści traktował o Lipnie, którego pierwowzorem jest Lipusz. Tę współcześnie gminną wieś, która bardzo się rozwinęła w ostatnich latach, przybliżył wójt Mirosław Ebertowski, a o działalności oddziału lipuskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego opowiedziała prezes Justyna Mikołajczyk.

Odbyła się następnie promocja książki Aleksandry i Dariusza Majkowskich *Przigiðë Remusa. Na pùst-kòwiu*. Są to oparte na części pierwszej najważniejszego dzieła literatury kaszubskiej, osnowy naszego

spływu, opowiadania dla dzieci (choć nie tylko). Jak mówił obecny na spotkaniu Dariusz Majkowski, zamiarem jego i żony było ukazanie dzieciom w przystępnej formie wartości kultury i języka kaszubskiego.

Książkę można było nabyć i uzyskać autograf współautora przy stoisku Księgarni Kaszubsko-Pomorskiej „Czec”, na którym jej właściciel Andrzej Busler wystawił wiele innych nowości wydawniczych oraz pamiątki z motywami kaszubskimi i kociewskimi. Większość zaprojektowała jego żona Małgorzata Bądkowska. Warto dodać, że także nasza tegoroczna przypinka spływowa była jej autorstwa.

W trakcie festynu można było skosztować plinców (placków ziemniaczanych) i chleba ze smalcem.

A potem przez trzy godziny występowała kościelna kapela Drëszë, prezentując utwory kaszubskie, ale i inne. Do posłuchania i do tańca.

## DZIEŃ TRZECI

Ten etap był dłuższy – liczył 14 km. Już na początku pojawiła się przeszkoda: trzeba było przenieść kajaki przez szosę i wokół młyna. Kiedyś było to bardzo uciążliwe, teraz jest tu specjalne obejście dla kajakarzy, urządzone przez gminę. A ponadto w sprawnym przeprowadzeniu tej operacji pomogli nasi wolontariusze.

Dalej płynęło się już komfortowo, na ogół wśród nizinnych pól, łąk i lasków, a za mostem drogowym w Kruglińcu – zalesionym wąwozem. Na końcu jeziora rynnowego Schodno znajduje się ładna plaża i można było zażyć kąpeli. Do mety w Loryńcu był już tylko kilometr. Czekał tam wypożyczony szkolny autobus, który odwiózł nas do Lipusza. Kajaki powędrowały do miejscowości Korne.

Wieczorem na biwaku odbyło się spotkanie z redakcją „Pomeranii”, która w 1986 roku podjęła się organizacji spływu i przez dziesięć lat nim zawiadywała, a obecnie sprawuje patronat prasowy. Przyjechał zaproszony przez redakcję Rafał Nowakowski, autor cyklu publikacji w „Pomeranii” *Smaki i aromaty Pomorza*. Zanim zaczął mówić, podzieliłem się wspomnieniem z pierwszego spływu. Biwakowaliśmy nad Jeziorem Wieckim, w pobliżu obozu harcerskiego. Odwiedził nas młody instruktor i zaprosił na zupę oraz wieczorne ognisko. Był to właśnie Rafał, obecnie ekspert od tradycyjnych potraw kuchni kaszubskiej. Przesłał mi wcześniej artykuł napisany na tę okazję, zatytułowany intrygująco: *Rozważania o pewnym garze zupy, który rozpoczął pierwszą wędrówkę szlakami Remusa*. Nadałem tekstowi format broszurki i powieliłem, tak że kto chciał, mógł sobie potem ugotować polecaną kartoflanę. O kuchni kaszubskiej Rafał opowiadał ze znanstwem i swadą, osadzając ją w wielowiekowej tradycji i kulturze regionu, przestrzegając przed oszukańczymi praktykami, które nie mają nic wspólnego z tradycją poza przywłaszczanymi nazwami.

## DZIEŃ CZWARTY

Rano autobus zawiózł nas do Kornego, gdzie przy młynie czekały kajaki. Do przepłynięcia był odci-



Hadrian w kanu z synem i córką oraz z córkami siostry Asterii.  
Fot. Marzena Augustyn



Motocykliści z Wanoźnika. Fot. Edmund Szczesiak

nek, którego dotąd nie przemierzaliśmy. Nazwano go szlakiem pięciu rzek, bo na liczącym 6 km dystansie jest ich aż tyle: Borowa, Pilica, Graniczna, Trzebiocha i Wda. Warto tym szlakiem spłynąć, bo obfituje w malownicze widoki i mnogość pectwa wodnego.

W pobliżu ujścia rzeki Granicznej do jeziora Sudomie znajduje się zagroda, w której spędził dzieciństwo i wczesną młodość Jakub Remus, pierwowzór bohatera powieści Aleksandra Majkowskiego. Gospodarstwo należało wówczas do Basków, dziadków pisarza. Jego matka była rówieśnicą prawdziwego Remusa. Po ślubie zamieszkała w Kościerzynie, gdzie odwiedzającego ją Jakuba Remusa, handlarza z taczką, widywał mały Aleksander.

Przepłynęliśmy na drugą stronę Sudomia i we wsi Rybaki pozostawiliśmy kajaki w zagrodzie Teresy Baski. Na biwak w Lipuszu wróciliśmy autobusem.

Wieczorne spotkanie rozpoczęło się wspólnym śpiewaniem piosenek kaszubskich. Dalszy ciąg należało do prezes lipuskiego oddziału ZKP Justyny Mikołajczyk, nauczycielki języka kaszubskiego. Przeprowadziła miniwarsztaty dla dzieci i młodzieży, używając stosowanych dawniej do zabaw prostych przedmiotów. Bawili się doskonale także dorośli, zwłaszcza próbując chodzić na szrudłach.

#### DZIEŃ PIĄTY

Tego dnia opuściliśmy biwak w gościnnym Lipuszu i udaliśmy się własnymi samochodami do Czarliny, na należący do Gdańskiej Stoczni „Remontowa”, położony obok jej ośrodka, w sosnowym lesie, obszerny biwak z pożądanymi sanitariatami.

Od rana zaczęło się chmurzyć, alert w telefonie zapowiadał duże opady i burze. Mimo to większość osób wsiadła do autobusu i udała się na start w Rybakach. Po kilku kilometrach płynięcia zaczęło padać tak intensywnie, jak to się zdarza tylko przy oberwaniu chmury. Nawalny deszcz nie ustawał przez czterdzieści minut. W Loryńcu, gdzie był przewidziany postój, na kompletnie przemoczonych kajakarzy czekała pod wiatą rozgrzewająca zupa gulaszowa, więc humory szybko się poprawiły, tym bardziej że przestało padać i nawet wyrzało słońce. Trzeba było jednak pokonać jeszcze spory odcinek do przystani ośrodka, położonego nad ramieniem Jezior Wdzydzkich – Radolnym. Wygrani byli ci, którzy zabrali odzież na przebranie się.

#### DZIEŃ SZÓSTY

Następne dwa etapy odbyły się wyłącznie na Jeziorach Wdzydzkich. Pierwszy wiódł z przystani w Czarlinie na Wielką Wodę, gdzie należało okrążyć największą z wysp, mającą 3 km długości – Ostrów Wielki.

Po południu wicekomandor Basia Łosińska, wspomagana przez Karolinę Kuc, poprowadziła dla dziatwy spływowej grę „Szachy wikingów” i zawody – rzucanie woreczka do celu, którym był otwór w kajaku. Wszyscy mali zawodnicy otrzymali potem imienne dyplomy wypisane po kaszubsku i po pudełku z *mlęczną kruszą* (krówkami).

Wieczór spędziliśmy wewnątrz ośrodka, w miejscu plenerowym z nową drewnianą wiatą – na tradycyjnym spotkaniu z zaprzyjaźnionym oddziałem kościerskim Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Przyjechali m.in. prezes Sławek Szkobel i niezawodne *drěchně* Beata Jankowska i Kasia Knopik. Paliło się ognisko, pieczono kielbaski, raczono się kaszubskim kuchem. Do tańca przygrywała kapela Jana Wery z Kościerzyny.

#### DZIEŃ SIÓDMY

W piątek trasa na Jeziorach Wdzydzkich prowadziła z kolei z Czarliny do Gołunia i z powrotem. Można było zatrzymać się we Wdzydzach, zajrzeć do skansenu, wspiąć się na wieżę widokową.

Wieczorem obchodziliśmy niezwykłą uroczystość: sto pierwsze urodziny kajakarki Basi Wójcickiej, uczestniczającej w „Remusie” od 15 lat. W tym roku przepłynęła dzielnie jeden etap, jak zwykle z synem Zbyszkiem. To on, który skończył 79 lat, podsunął mi tytuł tej relacji: z sumą wieku mamy i jego.

Były życzenia słowne i na ozdobnym papierze z podpisami uczestników, prezent w postaci dużej poduszki z haftem kaszubskim („żeby śniły się jej Kaszuby”), a jako gastronomiczna niespodzianka – ufundowany przez Zbyszka pieczony dzik, którego łowczy Stasiu Lipiński wytropił w lipuskim lesie, a potem dzielił na biwaku. I były liczne toasty poprzedzane gromkim *Dwieście lat!*

Ponieważ zanosilo się na deszcz, komandor postanowił przyspieszyć zakończenie spływu, więc jeszcze tego wieczoru flaga kaszubska powędrowała w dół. Większość uczestników pozostała jednak do następnego dnia. Żal było odjeżdżać!

EDMUND SZCZESIAK  
WICEKOMANDOR SPŁYWU

# ROMUALD ŁUKOWICZ (1939–2021)

Z KASZUBSKIM SERCEM KU PIĘKNIJSZEMU ŚWIATU...

Z ogromnym żalem i smutkiem przyjąłem wiadomość o śmierci Pana Romka (tak Go powszechnie określaliśmy). Jeszcze 7 lutego – tak jak co roku – zadzwoniłem do Niego z życzeniami urodzinowymi. W telefonie usłyszałem głos córki. Poprosiłem o tatę.

– Niestety, taty pan nie usłyszysz – odpowiedziała. – Jest w szpitalu. W ciężkim stanie.

– No cóż, miejmy nadzieję, że z tego wyjdzie. Proszę Go pozdrowić ode mnie. Jeśli będzie możliwość, to proszę zadzwonić, chciałbym porozmawiać z Nim bezpośrednio – powiedziałem.

Po pięciu dniach odebrałem telefon.

– Tata nie żyje – zabrzmiał głos w słuchawce.

W myślach od razu, jak w kalejdoskopie, wróciły obrazy z naszej współpracy na niwie społecznej i kulturalnej. Był dla mnie wielkim autorytetem. Od samego początku wzbudził we mnie zaufanie, poczucie troski o dobro społeczne. Postrzegałem w Nim Człowieka rozmiłowanego w naszej małej ojczyźnie. Człowieka wciąż chcącego upiększać nasz mały świat.

A poznałem Go, gdy... zapisywałem się do Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Było to w roku 1981. Przyjmował mnie w wąskim gronie wódcy pucyńskiego oddziału. Jak się okazało, przez trzy kadencje był jego wiceprezesem; z nadmiaru obowiązków nie przyjmował proponowanej funkcji prezesa.

W niełatwych wówczas dla Kaszubów czasach Pan Romuald sięgał po najróżniejsze instrumenty, aby kaszubski duch unosił się nad ziemią pucką. Jak wspominają Zygmunt Orzeł, działacz ZKP, i Teodor Popek, przewodniczący Rady Miasta i Gminy w latach 80., Romuald Łukowicz – jako ówczesny bezpartyjny wiceprzewodniczący tejże rady – swą mądrością i umiejętnością koncyliacyjnego podejścia każdorazowo uzyskiwał aprobatę i życzliwe wsparcie władz administracyjnych i politycznych dla swoich inicjatyw promujących i eksponujących kaszubski ruch społeczno-kulturalny.

Efekt m.in. Jego działań była rekonstrukcja słupka upamiętniającego zaślubiny Polski z morzem w porcie rybackim, zorganizowanie 60., 65. i 70. rocznicy tego wydarzenia czy budowa pomnika trybuna Kaszubów Antoniego Abrahama w Pucku. Pan Romuald odgrywał pierwszoplanowe role w organizowaniu tychże przedsięwzięć. Był także jednym z inicjatorów umieszczenia tablic pamiątkowych na puckim ratuszu: w roku 1982 z okazji 700-lecia zjed-

noczenia ziem Pomorza Gdańskiego i Wielkopolski oraz w roku 1983 w 300. rocznicę udziału Kaszubów w zwycięskiej odsieczy wiedeńskiej pod wodzą Jana III Sobieskiego. Na ratuszu i murach dawnego więzienia przy ulicy Nowej w Pucku znalazły się też tablice ku czci pamięci o torturowanych i rozstrzelanych przez hitlerowców mieszkańcach Pucka.

– Dbałość o wdzięczną pamięć historyczną i oddanie hołdu wobec tych, którzy doświadczeni byli okrucieństwami swego losu, zawsze były bliskie Jego sercu – mówi Zygmunt Orzeł.

Przy rozmowach z Nim odczuwałem Jego nieustanną troskę o pielęgnowanie, rozwijanie i promowanie kaszubskiej kultury artystycznej. Emanował kulturą słowa i kulturą osobistą. Był wyjątkowo wykwalifikowanym pedagogiem w tym kierunku. Jak wspominała w mowie pogrzebowej Iwona Sokołek, dyrektor Państwowej Szkoły Muzycznej i Państwowego Ogniska Baletowego, już w latach 50. minio-

tego wieku jako nauczyciel w Karwi (również jako syn karwieńskiego nauczyciela) nie tylko uczył, ale także prężnie działał artystycznie. Utworzył i prowadził zespół taneczny i teatralny oraz Zespół Pieśni i Tańca „Fala”, który koncertował w całej Polsce (m.in. podczas Centralnych Dożynek w Warszawie w 1959 roku). Taneczne zainteresowania rozwijał także podczas Centralnego Kursu Pieśni i Tańców Rzeszowskich w Krośnie oraz w wielu kursach choreograficznych organizowanych w latach 1957–1961 przez wojewódzki Dom Twórczości Ludowej w Gdańsku. W 1962 roku uzyskał kwalifikację instruktora I kategorii w specjalizacji taniec, by następnie w 1975 roku uzyskać kwalifikację w kategorii „s”. W latach 1960–1962 studiował w Studium Nauczycielskim w Poznaniu śpiew z muzyką. Po ukończeniu studium 12 lat przepracował w Szkole Podstawowej nr 2 w Pucku. Tam założył i prowadził 120-osobowy chór szkolny, a także urządził i wyposażył gabinet muzyczny. W latach 1974–1978 w Wyższej Szkole Pedagogicznej studiował pedagogikę, uzyskując tytuł magistra pedagogiki w zakresie nauczania początkowego.

Jak podkreśla Iwona Sokołek, z inicjatywy Romualda Łukowicza wielu puckich działaczy w trudzie społecznej pracy w latach 80. ubiegłego stulecia zbudowało podwaliny kultury i środowiska muzycznego miasta Pucka i nie tylko...

– W tym zakresie – podkreśla Teodor Popek, ówczesny przewodniczący Rady Narodowej Miasta i Gminy Puck – na szczególną uwagę zasługuje ada-



ptacja zabytkowego dworku na siedzibę Państwowej Szkoły Muzycznej w Pucku; nie dysponowali koparką, spychaczem, ładowarką. Był entuzjazm, było poświęcenie prywatnego czasu. Były w Jego rękach i w rękach zgromadzonych przez Niego społeczników kilofy, szpadle, łopaty, grabie. Taki był początek Państwowej Szkoły Muzycznej...

Teodor Popek dodaje: – Obok PSM stał zdewastowany budynek mieszkalny, którego nikt nie chciał i z którym nie wiadomo było co zrobić. Romuald Łukowicz wiedział i to dzięki Jego staraniom kadra PSM i POB dysponuje po dziś dzień mieszkaniami.

Romuald Łukowicz pełnił obowiązki dyrektora przez cały okres działalności placówki (1962–1984). W 1984 roku objął stanowisko dyrektora Państwowej Szkoły Muzycznej I stopnia i Państwowego Ogniska Baletowego w Pucku. W 1991 roku, po 35 latach pracy pedagogicznej i artystycznej, przeszedł na emeryturę. Rada pedagogiczna obu placówek przyznała Mu tytuł Honorowego Dyrektora Państwowej Szkoły Muzycznej I st. im. Stanisława Moniuszki i Państwowego Ogniska Baletowego w Pucku. Nie spoczął na laurach. Wiek emerytalny nie powstrzymał Jego pasji do tańca. Do roku 2012 kontynuował pracę z zespołem Alga. Tym zespołem, z którym w ubiegłym wieku osiągał sukcesy na festiwalach i konkursach na szczeblach wojewódzkim, krajowym i zagranicznych. Zespołem, który na przestrzeni kilkudziesięciu lat dał mnóstwo koncertów dla Pucka, gminy Puck, powiatu puckiego i całego województwa pomorskiego. Zespół ten reprezentował ziemię pucką również na tournée w RFN i ZSRR. Wszędzie Jego zespół był entuzjastycznie przyjmowany, czego dowodem były przywożone wycinki prasowe, recenzje, upominki i nagrody, a przede wszystkim ponowne zaproszenia. Po jednym z występów w Kirowsku (ZSRR) – jak wspomina Teodor Popek – gdzie, jak wszędzie, występy zespołu były gorąco oklaskiwane, Romuald Łukowicz został zaproszony na spotkanie z mieszkańcami. Odpowiadając na liczne pytania, przedstawił aktualny stan wydarzeń politycznych w naszym kraju i podsumowanie swojego wystąpienia zakończył słowami: „Mieszkamy pod jednym niebem, świeci nam jedno i to samo słońce, ale u nas w Polsce słońce jakby jaśniej świeci. Wierzę, że i wam kiedyś tak samo zaświeci”. Wypowiedź ta spotkała się z wyjątkowo burzliwymi oklaskami. W następnym roku w Polsce nastąpiły zmiany ustrojowe, kilka lat później ZSRR uległ likwidacji.

Osobowość Romualda Łukowicza jako znawcy kultury artystycznej szczególnie cenilem sobie, będąc animatorem życia kulturalnego w gminie Puck. Jego wiedza i profesjonalizm wykorzystywane były w konkursach recytatorskich: poezji polskiej, „Rodnó Mowa”, „Poznajemy naszą małą ojczyznę”, przeglądach teatrów szkolnych, muzyki szkolnej czy spotkaniach rodzin muzykujących.

– Osobliwością szczególnie niezapomnianą były okrągłe rocznice wydarzeń związanych z dziełem Jego



Romuald Łukowicz na Festiwalu Pieśni Kaszubskiej „Kaszëbscë tónë nad Mòlim Mòrzã” w Swarzewie w lipcu 2013 roku

życia. Starał się je upamiętnić między innymi poprzez edycję okolicznościowych fajansowych wazonów, pater lub innych gadżetów produkowanych w Lubianie. Nieodzownym elementem każdej pamiątki musiał być... mikołajek nadmorski – wspomina Teodor Popek.

Za aktywną i zdeterminowaną działalność społeczną na rzecz mieszkańców ziemi puckiej ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży Romuald Łukowicz został uhonorowany m.in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, odznaką „Zasłużony Działacz Kultury”, odznaką „Zasłużony Nauczyciel Rzeczypospolitej Polskiej”, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Medalem Stołema, odznaką „Zasłużonym Ziemi Gdańskiej”, „Zasłużony dla Miasta Pucka”, Medalem Józefa Wybickiego.

Zawsze hołdował myśli Hieronima Derdowskiego: *Nie ma Kaszub bez Polonii, a bez Kaszub Polski*. Zapamiętamy Go zapewne jako wyjątkowego Człowieka zarażającego miłością do Polski, do Kaszub, do Pucka, a także do tańca i muzyki. Te wartości były arymetyką Jego duszy i Jego serca i dlatego wszystko im poświęcił. Całokształt działalności Romualda Łukowicza winniśmy odczytać jako pośmiertne posłanie, jako niepisany testament zobowiązujący nas do umiłowania ziemi ojczystej, jej mieszkańców, ich tożsamości, wiary, tradycji, kultury i muzyki. Jest wzorem i przykładem dla kolejnych pokoleń, że warto na kanwie tych wartości budować piękniejszy świat...

BRUNON CESZKE

EMERYTOWANY ANIMATOR KULTURY OŚRODKA  
KULTURY, SPORTU I TURYSTYKI W GMINIE PUCK,  
CZŁONEK ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO



# GÓRZ

## PART I

*Nôbarzi lubiã dwa zortë pòwiòstków. Te, co sã bierzã òd lëdzczich gòdków, co krążã w jaczi wsë czë òkòlim, a ò chtërnëch wiém, że nie òstalë jesz nigdze spisóné. I te historiczné. Sã taczé czasë, ò jaczych blós zdeblo wiémë. To dôwò bëlnã leznosc dlò dokòzcë, żebë pòlãczëc përzniã z pròwdë a përzniã ze swòji fantazji.*

Przódë, przódë lat, na sami nordze...

Krótkò samégò sztrãdë, òslonioné òd wiatrów régã mòcnëch bùków, stojalo czile kòt. Bëlë to mòlë rëbacczé pùstczy. Kòle chëczków rozstòwioné bëlë wszeljaczé sprzãtë do fëszowaniò, a przë nëch krãcył sã chlop z knòpã.

– Tatkù – zacząn gòdkã mlodi (bél òn mòże 12 lat stòri) – je to pròwda, co Ùchòcz gòdòł? Że ti zamòrszci majã lëdzy pòzabijóné? Òkradlë?

– Synkù, mòże to bëc. Chòc Ùchòcz sóm tegò nie widzòł, le téż mò czëté òd jinëch.

– Tatkù, jò móm strach. Gadòjce, òni sã taczi straszny?

– Nie jiscë sã, sënne. Òni tu sã kòl nas òd wiedno. Wszeljaczi sã westrzòd nich lëdze. Jò chòdzã do gardów z rëbã, stark chòdzyl, jegò òjc a jegò òjc. Znajemë jich. Sã to kùpcowie, co baro dalek wanożã, sã téż kòwòle, wërobnicë, co òsoblëwie w rogù czë nawetka w jantarze robiã. Ale wiedno lëdze gòdalë, że sã westrzòd nich téż wòjòrze a zbójcowie. Mòże to bëc pròwda, co gòdajã. Nié róz móm ju to czëté. Nas doch tu nicht nie mdze szukòł. Nibë za czim?

– Tatkù, bò mie bierze strach, le téż gòrz. Ùchòcz gòdòł, że terò prawie, jak jich przëszlo wicy zeza

mòrza, to òni tu sã nômòcniëszci, tej òni tu mdã rzãdzëlë. A jò doch pamiãtóm, że to ciebie lëdze slëchelë.

– Mie? – zdzywil sã òjc, a terò pòwzëròł na knòpa.

– Në jo. Nié róz pitalë ò radã, a jak wa razã pò rëbã chòdzyta, to doch òjc gòdò wiedno, co a jak.

– Synkù, to, że mie tu czasã slëchajã w tim a nym, to je czësto co jinégò! Më tu w tim naszim mòlim karnie sami so mùszimë dawac radã. Chto dô dobrã radã, tegò lëdze chãtno slëchajã, a że to mie sã mòże czãscy zdarzi, to nic! Nie jem tu zòdnym przëdnym.

– Ùchòcz gòdòł, że lepi bë bëło, jakbë chto z naszich rzãdzyl.

– Ùchòcz gòdò, co mù slëna na jãzëk przëniese. Òn mësłòł ò gardowëch. Ò panach. Nié ò nas biédnëch rëbòkach. Chto bë tam nie sedzòł, më tak samò glowã zdzibac mùszimë. Żebë nama blós dalë tu jakòs spòkójno bëc. Të ò tim pamiãtòj, a nick wicy nie gadòj na nen òrt, jo?!

– Dobrze, òjckù.

Takò bëla midzë nimë gòdka. Le mia sã zarò òkazac, że w lëchi czas knòp z niã wëskòk. Czedë ti dwaji zabralë sã nazòt za robòtã, zarò ùczëlë glos òd kòtë.

– Milosz! Miloszku! – to wòla jich bialka a nënka.

– Cëż je?

– Jaczis na kòniach jadã!

Pò pròwdze. Òd sztrądë, wedle nèch bùków, jachalo szterzëch kònnych. Òbleczenia mielë jeden z drëdzim pòdobnë. Szarë a brunë jaczi, jistné bùksë, na glowach ceplë mùce. Przë szeroczich pasach kòzdi miòł zatkli abò topórk, abò miecz. Kòł jednegò widzec bëło téz przewieszoną przez remiã taszã na lãk a strzalë. Bëlë to wòjòrze, a Milosz pòznòł ju, że prawie z nèch zamòrszczich wanozników. Ti prawie terò wëkrãcëlë òd bómów w stronã kótów, a cos midzë sobã glosno prawilë w swòjim niezrozumialim jãzëkù.

Milosz ju rëszil zeza kòtë, żebë wińc jima na przód a z nimë gadac, czedë òni zrëszëlë kònie do skòkù a wëcygnãlë kòzdi swòjã broń. Tedë wszëtkò pòszło flot. Pierszi ze zbójców swòjã seczerkã trzas w głowã starszégò Miloszewégò sëna, co bël prawie przed chëczkã, tak że jegò głowa rozpãkla jak glëniany grónk. Pò glowie dostòł téz jeden rëbòk, co mieszkòł stronã, a jegò bialka. W tim sztóce bialka Milosza pòdbiegła z placã do cala swòjégò sëna a dosta mieczã przëz krzebt. Chlop chcòł bronic ji a mlodszégò sëna, z chtërnym gòdòł rëchli, le jeden z tamtëch nòprzód zwrócył gò na zemiã, tedë zeskok z kònia, a trzimòł tak, żebë Milosz wszëtkò widzòł.

Nordmanowie czë Wikingowie, bò wszelijak zwelë nèch zbójców, zazdrzelë we wszëtczë kòtë. Zwiãzãlë razã mlodsze dzewùsë a knòpów, w tim téz Miloszewégò sëna Milicha, chtërnégò miono szlachòwalo za òjcowszim. Terò nen jeden òdezwòł sã do Milosza w mòłowi mòwie:

– Të òstóniesz zëwi, a gadòj wszëtczim, co terò tu rzadë mò jarl Berg. Nèch tu – pòkòzòł rãkã na zwiãzónëch – zabieròmë. Mdã kòł nas sluzkamë.

– Tatkù! Tatkù, pòmòzë! – òzwòł sã nó to Milich, le nen wòjòrz sã blòs zasmiòł, òdepch Milosza a òdszed.

Za sztócek na rëbacczich pùstkach zrobilo sã czësto sztlë. Zëwi òstòł tam blòs jeden chlop.

Milosz dlugò lezòł plat na zemi. W kùńcu wstòł bez słowa a rëszil do całów swòjégò sëna a bialczy. Zabròł je pòd bómë stojãcë niedalek kòt, żebë tam jich pòchòwac. Wszëtkò, co robil, robil jakbë pòmalni, bez lësztu... W glowie czul sã dzywno, jakbë nie bël ju tim czlowiekã, co jesz pòrà sztóceków rëchli. Jakbë z jegò familiã téz w nim ju cos ùmarlo.

Milosz wiedno gòdòł dzecóm, że je dzëń a noc. Że dzëń je dobri, je w nim wid, a w tim widze bëlnota. Je robòta a wszëtkò to, co swiat a lëdzczë rãce mògã dac. Że je zëcë. Gòdòł, że je téz noc, chtërna nie je lëchò, bò òb noc czlowiek mòże òdpòczic. Le że w tã noc bütën je cemno, a nie je wiedzec, co w ti cemnicë je. W noc trzeba sã pilowac, bò w ni przëchòdò lëchi.

Terò, tegò dnia widny dzëń pòmieszòł sã w jegò glowie z cemną, kòmùdnã nocã. Milosz nie wiedzòł ju pò pròwdze nick.

Czedë wieczór bël ju krótkò, a na swiece robil sã ju szark, chlop pòmalinkù pòdreptòł na sztrąd. Stanã a wzéròł jaczis czas w wòdã. Walë dosc mòcno bilë ò piòsk, a gdzes na zòpadze pòmalinkù chòwa sã slunce. Milosz zaczął wchadac w wòdã, coròz to glãbi. W mòrzu, z chtërnégò żil, chcòł ze swòjim zëcym skùńczëc. Jic za swòjã bialkã a sënã.

Walë ju wnet zakriwalë mù glowã, czedë naròz cos chwacëło gò za ruchna przë karkù, a zacząno cygnãc nazòt. Pòddòł sã temù, bò ni miòł ju mòcë na nick.

Chtos wëcygnãł gò na sztrąd. Terò stanãł przed nim chlop a z cali mòcë dòł mù w pësk! Milosz pòd na piòsk. Pòwzéròł. Nad nim stojòł dzòd wanoznik, chtërnégò chlop znòł. Pierszò rozëmno mësł pò dluzim czasie bëła takò: skąd ten stòri miòł tëlì mòcë? Wëdòwòł sã nawetka wikszì jak wiedno. Zarò równak jakbë zòs zmalòł a sã przëgarbil.

– Czegò chcesz òd mie? – spitòł w kùńcu Milosz.

– Glupi – rzucòł blòs dzòd.

– Dòj mie pòkù, stòri!

– Jò bël, tam – tu pòkòzòł glowã w stronã kòt. – Chto to zrobil?

Milosz òpòwiedzòł mù wszëtkò, co a jak bëło, pòtemù zaczął rëczec. Òbëdwaji sedlë na mòkrim piòskù, a dokòla zrobilo sã ju wnet czësto cemno.

– Glupi – zaczął znòwù dzòd – të jesz wszëtczégò ni mòsz straconé, a të chcòł zrobic takã glëpòtã.

– A co mie òsta?

– Mòsz sënã!

– Co z tegò? Jak jò mù mògã pòmòc?

– Mòżesz próbòwac. Nic gòrszégò ju ce pòtkac ni mòże jak to, co të tu chcòł sóm zrobic.

– Jak mògã gò ùretac? Nie jem niżòdny wòjòrzã.

– Jes mądri. Mëszlë.

– A jezlë Milicha przez mie téz zabijã?

– Tedë òstòwò cë jesz pòmsta.

– Nie wiém jak jò, prosti rëbòk, mògã na nimë dobëc.

– Na pewno nié jich bronijã, le swòjã, swòjã glowã, czlowieczë. Mëslë!

Na tim dzòd skùńczil, wstòł a òdszed. Zniknãł tak flot, jak sã pòjawil. Milosz sedzòł jesz dlugò, pòzni zwrócył sã na krzebt a ùsñãł cwiardim snã. Le snilo mù sã wiele, a czedë reno òtemk òczë, te nie bëlë ju pùsté. Bëła w nich mësł, a cos jesz.

MATEUSZ BÜLLMANN

# Z MÒRZA A Z KRAJU

NÓNOWSZÉ PLATÈ Z KASZÈBSKÀ MÙZYKÀ AD 2021

Ùszlé miesącë przëniosłé nowé kómpaktowé disczi z kaszèbskà mùzykà, w wikszoścë sparłãczonà tematiczno z mòrzã.



Karno Piesni i Tuńca Gduńszégò Uniwersytetu JAN-TAR m. Zygmùnta Kamińszégò na swòje pół stolata dzejaniò wëpùscëło na swiat platã pt. *Z głëbi nowe*, dze pòstrzód 10 dokòzków nalazła sã téż rëbackò lëdowò<sup>1</sup> spiéwa z Karwieńszczich Błotów pt. „Mòrze rëczy”<sup>2</sup>. Jak pòdòwają w dołączony ksążeczce, tlómãczãc titel krążka: „(...) Z głëbi, bo oparliśmy się na tym, co znajduje się głëboko w naszych sercach – tradycyjnej muzyce ludowej. Nowe – poniewãz ukazaliśmy ją w innych aranżacjach i interpretacjach (...)”. Ó ne smaczne w brzmienim aranżacje mielë starã Ana Barszcz, Artur Jurk a Rafòł Ringwelschi. Spiéwającëch dobëtno wspiérała kapela, w jaczi belë: Jakùb Mùsyk (I klarnéta), Klaudiò Ceszyńskò (II klarnéta), Mariò Krajik, Paweł Wiszniewschi (akòrdionë), Magdaléna Òseckò (I skrzëpice), Agata Kądzera (II skrzëpice), Zuzana Mùsyk (wiolonczela) a Sara Chmiél, Mateùsz Kòt (kòntrabasë). Plata òstała wëdónò przez Akademicznë Centrum Kùlturë UG ALTERNATOR. Letkò sã ji slëchò. Wmìkò w ùszë.

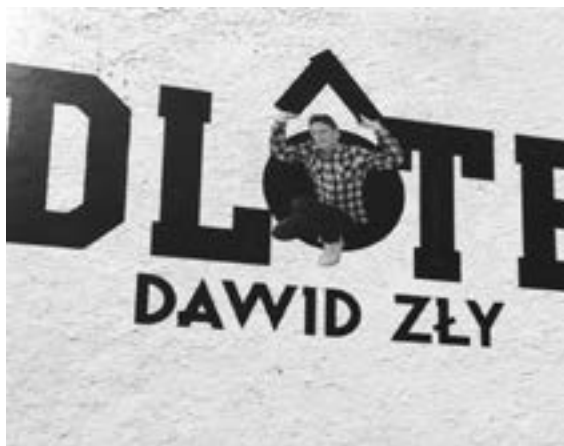
Jinym „rocżëznowim” kómpaktowim diskã z mùzykã je, wëdóny przez Kaszèbskò-Pòmòrszczë Zrzeszenië Òglowi Zarząd w wespółrobòce z Radiã Gduńsk – *Do mòrza*. Projektu dozéròł Łukòsz Richert. Plata je farwnò, chòcò skrómnò wëdónò. Leżnoscã do ji wëdaniò bëło 100 lat zrzeszbë Pòlschi z Kaszëbama. Zaczinò ją himnicznë wëkònanie „Wstãpù” z mùzykã Rafała Rómpcë do tekstu jegò starka Léona Gòłąbka. Graje karno FUCUS we wstrzëmòwny a pasowny aranżacje Jaceka Hòdunia. „Kòlibióńka” Pawła Ruszkòwsczégò

do słówòw Tomasza Fòpczi mòże ùspac, równak téz pòdskòcò do przemëszeniów. Kãsk barzi dzyrsczi je pòsobny dokòzk tegò àutorszczégò duetu, „Òrzël a Grif”. Ruszkòwsczi, grając na czile instrumentach, spiéwając – zadówò tam wòznë pëtania ò pòspólnã, pòlskò-kaszèbskã przinòdnosc. Bënë spiéwë jidze ùczëc cytat z „Kaszèbszczégò Marsza” Féliksa Nowòwieszczégò. Dzecne karno Czarodzieje z Kaszub spiéwie chòrankã pt. „Ptòszk”, z mùzykã Mareka Tetericza do cekawégò tekstu Tatianë Slowi, chtërna bëła artisticznã dozéròczkã całégò projektu. Wiérztã „Przëszlë do mie” Jana Drzëzdżona wëkònała w swòjim mùzycznym òpròcowaniam Wëronika Kòrthals przë klawirowim granim Artura Sychòwsczégò. Tekst, chòcò „chłopschi”, bëłno òstòł òddóny przez wëkònowców, co pòkòzëlë jegò glãbiã i nawpòlbòjkòwã, nordowã krëjamnotã. Joanna Gòstkòwskò-Bialk w „Piesni ò Wiòldzi Wsë” razã z Akademiã Głosów Tradicje, na dwa głosë a bez towarzeniò instrumentów – pòkòzãła redotną twòrz teskniãczczy. „Dzeckò rëbòka” i „Rëbòka” zaspiewała jednym, pòwòznym głosã chłopskò delegacjò Kameralnégò Chùru DISCANTUS przë jãdrznym klawirze Łukòsza Këlpińszégò. Zwiãzónò z tim karnã Kasza Chrul przë klawirowim granim Kristinë Hédzëk wëkònała z pròwdã w glosu „Rëbòczczy”. Pòsobno Kasza zaspiewała z czëcym „Mùlków”. To drëdżi cekawi tekst Slowi na tim krążkù, òbòniony tã razã mùzykã Hédzëk. „Gdiniò” Rómpcë a Fòpczi w dynamicznym wëkònaniam karna FUCUS je w swim charakterze jistno takò jak „òspiewiwónë”

<sup>1</sup> W ksążeczce àutorstwò piesnie je przëpisónë Janowi Trepczikòwi. Titel piesnie je błãdno zapisóny „Morze rëczy”.

<sup>2</sup> Władysław Kirstein, Leon Roppel. *Pieśni z Kaszub*, Gdańsk 1958, s. 32.





miasto. Kręjamczé karno, z zimką do wémówieniô pòzwą KRÒ (Kaszëbsczi Rok Óbrzãdowi), w „Gòdkach Mòrza” pòli dlò Mòrzanów widk na wieczné czasé na sztrãdze. Tak sã tak wòznò plita kùnczi, pòstawieniem znitë. W dwanòscë spiëwach pòkòzónò je bòkadnosc stolatny łączbë kaszëbskò-pòlsczi. Je przë tim jak bez-ústówny znak zapëtaniô. Szmakò kãsk słono. Jak łzë. Abò mòrze...

Z mòrza wësza *Cassubia. Live in Sfinks* Jakùba Klemãsewicza (tenorowi sax) a Dominika Kisze-la (klawir). Platka je bògato wëdónò, chòcò sã na ni leno... trzë dokazë. We wstãpie do ni czëtómë: „(...) Ta płyta jest próbã przetworzenia historii małej kaszubskiej społeczności z Jastarni. (...) Powracając do tradycji polskiego jazzu, jaką swego czasu było czerpanie z polskiej muzyki ludowej, postanowiliśmy przepuścić te historie przez naszą wrażliwość i pokazać je w nowej, improwizowanej odsłonie. Melodie zapisane przez Selina okazały się świetną podstawą do improwizacji (...)”. Na kómpaktowym dysku nalòż sã zòpis kòncertu z sopòcczégò klubù Sfinks, z 30 sëwnika 2018 roku. Młodi artiscë improwizëją na tematë trzëch piësnì: „Rëbòk w dõce”, „Rëbacczi smùtk” a „Melodiò fal”. Tekstë tëch spiëwów sã pòdóné pò kaszëbskù, pòlskù a anielskù w ksążeczce, dze nalëzemë tãż biogramë wëkòndòwców a Mariana Selina, jaczégò piãtò roczëzna smiercë latos prawie przëpòdò. Producentã platë je Klemãsewicz, jacji dostòł wsparcë w tim projekce òd Marszòłka Pòmòrszczégò Wòjewództwa (sztipendium) a òd Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë a Mùzyczi we Wejrowie (wespòłwëdòwca). *Cassubia. Live in Sfinks* je bëlnym spòdlim do pòwòznëch rozmów a na brëkòwné kùncitidzeniowé wëcësenië.

Jëbleusz Gminowi Órkestrë Dãti w Łãczëcach òstòł pòdrechòwóny wëdaniem platë pt. *XX-lecie Gminnej Orkiestry Dętej Łęczycy* z 24 dokazama, òd „Himnu Gminë Łãczëcë” Riszarda Szelidzi po... „Wien, bleibt Wien” Johanna Schrammela. Z kròtëchnégò òpisënkù tegò krãzka jidze sã dowiedzec, że òrkestrã załòżëlë w 2001 roku w Strzebielënie, i nòprzòdkã na-

zëwała sã Młodziejowa Orkiestra Dęta Strzebielino. Z ùdbã ji pòwòłaniô wëszlë: dzysdniowi kapelméster Zygmunt Labùda a Paweł Schimmelpfennig. Zaczãlë òd 13 mùzyków. Dzysò je jich kòl 30, a grają na saksefònach (altë, tenorë), klarnëtach, sakshòrnach (altë, tenorë), trãbkach, tubach, pùzonach a na perkusjowim zestòwkù. Pòstrzòd nagrònëch melodiów je tãż kaszëbskò sujita „Zemia rodnò” w òpròcowanim Jire-neusza Stromsczégò. Wëdanië platë je zasługã sami òrkestrë a Gminowi Instytucje Kùlturë w Łãczëcach. Mùzyka w wëkònanim łãczëcczi òrkestrë brzëmi swiëzo. Òddichò młodosã ji wëkòndòwców. Mòże ji slëchac wiedno wkòł.

*Dlòte* Dawida Złégò z Wiòldzi Wsy to drëdzi mùzyczny krãzk (pierszi zwòł sã *Czòrny ritm. Złoté serce*<sup>3</sup>) tegò kaszëbszczégò rapera. W *Dlòte* tlòmaczci, czemù sã wzał za hip-hopowã mùzykã. Pòsobné titulë mògã nas kãsk naprowadzëc na òdpowiesc, resztë mùszi kòniecno doslëchac: „Pòplãtoné w sęcë”, „Pòlonézer”, „Juwernota”, „Definicjò”, „Zédzër z kùrantã”, „Wszëtcë lëdze”, „Czòrny proch”, „Diòchlë, czarçë, pùrtcë”, „Je wòda, co żëwi nas”, „Dërch robic”, „Swiat tak wiele niesë” a „Z nòdzeją na prziiðnosc”. Na platce je trójno gòscy: Ana Syńskò, Tòmk Fópka, HK Rufijòk, Horvi, Emikae, Dodot, Schlakks a Vincent. Dawid sã bawi mùzykã. Je czëc, że to lubi. I widzëc na You Tube, dze ògłosziwò nowë teledisci. Dawid Złi nie je zli. Dolëbóg jo. Z kòzdim krãzkã lepszi.

Kómpaktowëch disków z kaszëbskã mùzykã wëszo wicy, równak nië wszëtczë jesz sã przëstãpnë. Je wiedzec chòcle ò nowim, dwaplatowim albùmie z kaszëbsczima sakralnyma piësniami karna Kaszubki z Chwaszczëna. DISCANTUS wëpùscył nagranië nowi kaszëbsczi mszë. Na jeseni żdajã na wëdanië platë chùrów: Strzelenka z Tëchómia a Lutnia z Lëzëna. Wińdze tãż pòlskò-kaszëbsczi àudiobùk z *Żëcym i przigòdama Remùsa* Aleksandra Majkòwsczégò. A to na gwës jesz nië wszëtkò...

TOMÓSZ FÓPKA

<sup>3</sup> Czòrny Ritm Złoté Serce 2020 | Dawid Zły/Dodot | Dawid Zły (bandcamp.com)

# KASZĘBSCZÉ NÓTĚ

## ♪ dzěl 6 ♪ *To są ptóczy, to je wól...*

Zwierzãta dló Kaszëbów òd stalatów bëłë wòzным dzělã zëcégò, a òsoblëwie robòtë. Wezmë na to kònie, krowë, òwce, kòzë abò kùrë miałë i mają wiòldzi znaczeniò dló wiele kaszëbszczich familiów. A do te jesz chcemë dodac chòcle psë abò pùjczy, jaczé nié blós pòmógają człowiekòwi, ale są téz czãsto jegò drëchama. W spiëwie „Kaszëbsczé nótë” pòjòwiają sã równak leno dwaji przedstòwcowie zwierzãcégò swiata: ptóczy i wól.

Chcemë zacziç òd tegò slédnégò... Ks. Bernat Sëchta w swòjim *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* zapisòł, że słowò „wól” (w rodzòczu: wòła) je ùziwóné na całëch Kaszëbach òkróm bëlacczich òdmianów najégò jãzëka – tam rzeczë sã colemało „ól”, a w Mechelince i Mòstach „hól”. Pòzwa takò mògła sã òdnaszac do krowë, jakò nie dówala mléka, ale przede wszëtczim òznòczała kastrowónégò sòmca domòcégò bëdła. Bëłë òne wòzné na gbùrstwach i dwòrach, bò pòmógalë w òbròbianim rolë. Szlach tegò nalëzemë w „Kaszëbszczich nótach”, hewò „wólë cygnãlë za łeb”, a brëkòwné do te bëło jermzò, zwóné téz klëkã – nie je tej przëtróf-kã, że spiëwómë: „To je klëka, to je wól”.

Sëchta mò dosc akùròtno to jermzò òpisóné: „Do rogów przymocowana była *sla* podbita na czole *pòdëszkã*. Wprost òd *łba* jãz do òrczików szlë *pòstrònczi*. *Gbürszczé* woły chòdzëlë w jermzie podgarlicowym, składającym się z dwu belek podłużnych i dwóch poprzecznych drążków od strony zewnętrznej, zwanych *snozkami* / *slozkami* lub *jerzëmnikami*”. Tak téz colemało wëdzdzi klëka céchòwónò na tòflach do spiëwaniò „Kaszëbszczich nótów”.

Wólë równak nie bëłë brëkòwné blós do òbròbianiò rolë. Zaprzigelë je téz do pòjazdów òbczas wieselò abò òbczas pògrzebù do wienieniò niebòszczëków. Tej-sej ksãdz jezdzył wòłã pò kòlãdze abò do chòrëgò. A jezlë zwierzã nie chcało cygnãc, tej „sëpelë mù tobakã w òczë abò wlëwalë mù wòdã w ùchò”. *Słownik gwar kaszubskich* pòdòwò téz czile rzeczónków i przëròwnaniów zrzeszonëch z wòłã. Hewò pòrà z nich: „ten bë wòła zjòdł” (ò człowiekù, co wiele jé), „sprosny jak wól” (ò człowiekù, co je niezgrabny abò niepòradny), „prosti jak wól, co mësli, to pòwië”. Wól je téz symbolã drãdzi robòtë, rakòwaniò: „Czej jes sã za wòłã dól, to terò cygni!”; „Rób jak wól, a bãdziesz żil jak król”; „Robic jak wól”.

W kaszëbszczi lëteraturze wól nie pòjòwiò sã za czãsto, tej-sej je drëgòrëznym herojã w bòjkach.

Żelë jidze ò ptòchë, to mómë jich na Kaszëbach wiòlgã bòkadosc. Bëlno je to òpisóné chòcle w ekòlogicznym dodòwkù do „Pòmëranii” z 2013 r. – *Ptasie*

*ciekawostki. Osobliwości ornitologiczne województwa pomorskiego.*

W słowarzu ks. Sëchtë mómë m.jin. taczé zëwiszcza jak: ptòch, ptòszk, ptòszëca i ptòsznica (samnica ptòcha) abò ptasztwò. Je téz informacjò, że w midzëwòjnowim czãdze lëdze pòzëwelë fligrë stalanyma ptòchama.

Skòpicã je rozmajitëch rzeczónków zrzeszonëch z ptòchama. Na przëmiar ò niechtërnëch lëdzach gòdało sã, że mają ptòszni rozëm, to je nié do kuńca rozmiejã, co sã wkòł nich dzeje. Jak chtos szedł na ùsòdk, to „ptòszczy wënòszòł”. Ò lëchim zbòzim rzekło sã, że „to je taczé żëto, że sã w nim ptòszk nie schòwie”. Sòmny człowiek narzékòł, że „nawetka ptòszk do niégò nie zazdrzi”. Nie felowalo téz anatomicznëch przëròwnaniów.

Knòpów sã òstrzëgalo: „Zamkni rozpòrk, bò cë ptòszk wëlecý”. Wòrt téz pòdczorchnãc, że na Mlëczną Drogã na niebie Kaszëbi gòdają tej-sej Ptòszò Droga.

Czekawé sã rozmajitë babónë zrzeszoné z ptòchama. Na przëmiar wedle niejednëch wierzeniów dësza, jakò wëlatiwa z cała ùmierającégò człowieka, dostòwò ptòchòwą pòstacjã. Jistno je z pòkùtujãcã dëszã abò z lëdzama, na jaczich sã rzuconé czarë. Ks. Sëchta zapisòł téz czekawã doradã dló dzòtk: „Czej dzecë nalëzã ptòszë gniòzdo, niech sobie nie òpòwiòdają ò tim pòd dakã, le na pòlu, bò czej ò tim pòd dakã bë sobie òpòwiòdałë, to ptòszczy spòtkò nieszczescé, np. mrówczy wlëzã do gniòzda abò kòt je zjé”.

A jaczi z ptòchów je nòwòzniész dló kaszëbszczi kùlturë? Mòze kania? Kò to prawie òna przëjimò na se w sobòtkòwą noc wszelejaczë grzëchë Kaszëbów. Òbrzãd, òbczas chtërnégò kania òstòwò òfiarã za winë całi spòlëznë, òpisòł ju Floriòn Cenòwa w 1851 r. Pò nim zrobiòł to Jón Patock, a jeden z nòlepszych lëteracczich òpisënków tegò zwëkù mómë w dokazu Jana Karnowsczëgò *Scynanië kani* z 1929 r. Zwëk ten warò do dzysò, chòc – jak pòdczorchiwò prof. Daniël Kalinowsczi – dzysdnia nicht ju nie wierzi w to, że zabicé kani pò pròwdze mòze zmienic najã spòlëznã<sup>1</sup>. Barzi je to widzawiszczë, jaczé mò zmòcnic kaszëbskã juwernotã abò przëchłoscyc letników. Në i nicht ju wierã nie



Nóta „to są ptóczy” na płócie przed „Kaszubską Oazã” we Wąglëkòjczach. Odj. am

<sup>1</sup> D. Kalinowski, *Ścinanie kani*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, Gdańsk 2020, s. 543–544.

zabijô prôwdzëwëgò ptôcha... Òbrząd ten je òdgriwóny regularno m.jin. w Łącznińszci Hëce, Szimbarkù i Strzëlńie. W internee jidze nalezc téz nagranié ze Scynaniò Kani w Mùzeùm – Kaszëbsczim Etnograficznym Parkù we Wdzydzach.

Co czekawé, ks. Sychta pisze ò tim zwëkù w ùszlim czasie: „Jeszcze na początku tego stulecia [to je XX], zarówno na Këpie Swarzewskiej, jak na Këpie Puckiej i Oksywskiej, wystawiano w wigilię św. Jana widowisko ludowe pt. *Scynanié kani*”. Pòdòwò téz, że wedle relacji ze Strzëlna bël to jaczis òrt wkùpiwaniò sã młodëch pasturzów do karna dozdrzeniałëch.

W *Żëcim i przigòdach Remùsa* Aleksandra Majkòwsczëgò mómë czile gatënków ptòchów. Sã òne òpisywónë òsobliwë òbczas rëzów mòlëgò Remùska na zómkòwiskò. Towarzą mù tej sójczy, jaczë wrzeszczenim chcã zmilëc knòpa, zebë nie nalòzł jich gniòzda, i bòjacy sã klëszcza łupk wòlający: „Chtëż jidze? Chtëż jidze?”. Z bólã i ziomónym sercã parłãczy sã Remùsowi skòwrónk, chtëren swòjim spiëwã przëbòcziwòl mù, że kròlewionka bådze zdòwòno:

*Hej, të ptòszkù skòwróneczkù, wësokò lòtòsz.  
Pòwiédzże mie nowineczkã, gde sã òbròcòsz? (...)  
Pòwiém jò cë nowineczkã, ale niesrogã,  
Bò ju z twòjã nòmilejszã do slëbù jadã!*

Nòczòrniëszim ptòchòwim heroją ksążczy Majkòwsczëgò nie je równak skòwrónk, a sowa i sãp – ptòchë, jaczë stałë sã symbolã zlgò dëcha Arimana, zwónëgò przez Kaszëbów téz Smãtkã. To jich pióra mają mòc gaszeniò skrów Òrmùzda i nikwieniò ògniszczów òdrodë kaszëbiznë.

Je téz kòl Majkòwsczëgò ptòch, jaczi je biòlim bòhatërã – i to dosłowno. Jidze ò kòłpia. Dwa łabãdze sã doch pòsłãnczikama kròlewionczci, pełnyma wiedzë i kròlewsczi pòczestnotë. Jesz barzi ùlubilò so te ptòchë Jón Drzëdzdón, chtëren zrobił je symbolama przechòdaniò z zëcëgò do smiercë:

*Przëszlë do mie ròz dwa biòlë kòłpie  
Cëż wa pòwiéta drëszë dwa  
Dóm wama dwie swiëce na drogã  
Niech sã pòlã dlugò na ti drogã biòli.*

A jaczi ptòch miòlbë bëc wedle òrnitologów nôbarzi parłãczony z najima stronama? Wedle prof. Maceja Gromadzczëgò – trulòcz. „Ten gatunek wystëpuje u nas niezwykle licznie. Na przykład w okolicach Bytowa jest teraz go wiëcej niż bociana. Żuraw generalnie przyzwyczaif siã do ludzi i zaczëła siã zwiëkszac jego liczebność (...). W Polsce jest tych ptaków okołò 12 do 15 tys. par. Tymczasem tylko w pòłnocnym pasie Pomorza i Mazur wystëpuje mniej wiëcej 2/3 tej liczby”<sup>2</sup>.



Nota „to je wól” na płocze przed „Kaszubską Oazã” we Wąglëkòjcach. Ódj. am

Trulòcz mò téz swòj mòl w kaszëbsczci lëteraturze. Nie je w ni czãstim gòscã, ale wierã pierszim ze wszëtczim ptòchów. Pòjawił sã wej w jedny z bòjków, jaczë Floriòn Cenòwa òpublikòwòl w *Xqzeczce dlo Kaszëbòw w 1850 r.* („Vjilk e żor”).

W lëteraturze dlò dzeczy ò ptòchach pisze czãsto Ana Gliszcznińskò w serii ksążk ò Bëtkù. Swòj mòl mają tu gapë, jaczich fül je m.jin. wkòl bëtòwsczëgò zómkù, i szëplòrz Genk. Aleksandra i Dark Majkòwscë napiselë kròtkã pòwiòstkã „Gniòzdo Bielików”, w jaczi herojama sã mniëszë i wikszë ptòchë (*Werónka pòznòwò kaszëbskã rodã*, Nadole 2018). Wiele je tëch stwòrzeniów téz w kaszëbsczich spiëwach. W drobnotach napisòł ò tim Tòmk Fòpka<sup>3</sup>.

Westrzód ptòchów wòznëch dlò Kaszëbów më bë mielë jesz wspòmncac te spòtikónë na gbùrszczich pòdwòrzach i kaszëbszczich stołach, jak chòcle kùrë, gãsë abò gułë... Ò wszëtczych zwierzãtach ze skrzydlama nie dò sã równak napisac w jednym kròtczim artiklu. A na zakùnczenië wierzta Tòmka Fòpczy – mést nôbarzi ptòszci dokòz pò kaszëbskù:

#### Ptòszë wieselë

Czej ptòchów wiele – ptòszë wieselë...  
Słowik so z warblã tuńcëją  
Méska przëròcza jaskùlkã,  
Z kùronã krëk sã zasmiejã  
Wejle, znac dała kùkówka.  
Pszczolnik zawòlòł sztiglëcã,  
Pòstawił kùcha i kawã  
Z darënkã lecy ju smiecuch,  
Czas je na ptòszã zabawã!  
Dzãcël do sowë zaklepòł  
Dròzd witò kaczkã i gaskã,  
Bòcòn wnetk dzecã wësëpòł,  
Czej ùdrzòł przë stole skòrca...  
Dudczy dwa, żòłna, czëbatka –  
Pòtkalë sã kòl sykòrczi  
A pòcëpicël z harbatkã  
Na żòłtobrëszka ju dulczy...  
Taczi so bal wëprawilë...  
Taczi szedł pòmion nad łãczy...  
Że krowa zesła jaż z wëdë,  
Kòza wieselë jim skùnczëc...

DARK MAJKÒWSCZI



Zrealizowano w ramach stypendium Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu

<sup>2</sup> Ptaki są mądre, [w:] *Ptasie ciekawostki. Osobliwości ornitologiczne województwa pomorskiego*. Darmowy dodatek do miesięcznika „Pomerania”, 2013, s. 1.

<sup>3</sup> T. Fópka, *Zwierzne pierwiastki w kaszëbsczim spiëwanim*, „Stegna” 2014, nr 2, s. 9–16.



Ōdj. K. Rolbieczi

## SWÓJSCZI CHLÉB ZE ŠWÒJI MĄCZI I TRADICYJNEGO PIECA

Coròzka wicy lédzy szkò za dobrim, ekòlogicznym produktã. Wiele samémù piecze chléb. Równak nëch, co jak familiò Piechòwsczych z Lëpińc, robiã to ze swòji mączci i w tradycyjnym piecu, ju tak za wiele ni ma.

W Lëpińcach krótkò kòl kòscoła mieszkają Piechòwsczi. Zazéróm do nich, bò tu wierã jidze dostac chléb robiony z jich zòrna. Wchòdóm bënë, a tam pòspiéwanié sã... jak w piekarnie. W piecu wiesoło bòldëje òdżin. W lëfce widzec biòli mączny pich. Normalno rzãdzą tuwò gòspòdòrze, chtërny wëpiékają chléb. Tedë równak na pierszim planie bëł Arkadiusz Swiãtk Brzezyńsczi, jaczi bez 15 lat robił jakno piekòrz. Przëjachòł, bë pòdzelëc sã czile wskòzama ze swòjégò doswiòdzeniò. *Teròzka casto na stół i chùtkò rëchtëjemë blachë* – energiczno wëdòwò pòlecenia. Czedë na fòrmach rozsmarowiwóny je tłuszcz, Swiãtk Brzezyńsczi fòrmuje casto. Widzec rãkã fachmana. Z pòczãtkù lejãcò sã masa chùtuszkò dostòwò pasowny kònsystencji. *Terò mąka na blat, żebë sã nama nie klejilo* – gòdò piekòrz i machtnym zrëchã pòdsëpùje casto, a w lëfce wzbijò sã biòli pich. *Warkù jò sã ùczil w bëtowsczi piekarnii ù Mariana Rahna. Wszczëpiòł*

*mie przede wszëtczim dbalosc ò pòrządk w mòlu do robòtë – òpòwiòdò i równoczasno wëgniòtò casto, a tej dokladno je wòzi. Do tegò mùszi so dac czas, ni mòże jic na skròtë. Mùszi wëbrac pasownã fòrmã, a przede wszëtczim òd tegò zanòlégò czas pieczeniò.*

Nad ògniã czuwò Ròdk Piechòwsczi, syn miéwcow. *Dòwni temperaturã spròwdzelë, cëskając do westrzòdka mak i wzërajãc, jak chùtkò sã pòli. Më ju jidzemë z dëchã czasu i mómë elektroniczny termòméter – gòdò Piechòwsczi. Rozgarinò bënë pieca rozzòlonë wãgliszczci, cobë równomiérno gò ògrzòc. Cësniemë jesz zdebło brzadowégò drzewa. Tej chléb mò kask jinszi szmak – dodòwò.*

W tim czasu werkòwónë, tj. wëgniòtónë, je casto. *Przë rozcyganiu wzdłuż fòrmë mùszi dac bòczenié na to, bë we westrzòdkù nie nalazła sã mąka, bò tej chléb nama sã rozwarstwi – wëjasniwò Swiãtk Brzezyńsczi. Spòd jegò rãczy chùtkò wëchòdają pòstãpnë*



Ōdj. K. Rolbiecczi



Ōdj. K. Rolbiecczi

brótë. Chwilã zdajã w ceplim môlu do wërosniãcò. Ōstòwò leno nacãcë skòrë, zëbë ùwòlnic gaz, a te jò do piëcka. Czej sã piecze, móm chwilã, zëbë pògadac z Piechòwsczima.

*Chlëb jò sã nauczëła robic jakno dzëwczã. Mało chto tej kùpiòł gò w krómie. Wnetka wszëtczi gbùrzë mielë chlëbòwë piëcczi – wspòminò miëwczka Hana Piechòwskò. Pierwi dlò lepszëgò smakù dówelë kwasné mlëkò abò maslònkã – jesz dodòwò. Òna nie przëstała piec, czej sã òzeniła. Tej równak ùziwała gazowi platë. Tradycyjny piëck, jaczi zbùdowòł jesz stark, bël dlò naju za wiòldzi – wëjasniwò Hana. Bez cali czas kòrzëstajã ze swòjégò zòrna i mãczy. Ōd piãc lat prowadzëmë ekòlogicznë gbùrstwò. Nie stosëjemë niżòdnëch sztëcznëch nawòzów – rzecze Piechòwskò.*

Czej w ùszlim roku bez pandemiã wikszì dzël Pòlòchów miast za grańcã na latné ferie wëbròł Pòlskã, m.jin. Kaszëbë, w tim Gòchë, zaczãlë sã ù ni pòjawiac, pitajãc ò swòjszi chlëb. Szukelë równak za taczim z tradycyjnégò piëca. Dosc tëlì lëdzy w Lëpińcach piecze chlëb, le nié w dòwnym piëckù, a w gazowëch platach. Jò tedë pòmëslala, że nót je spròbòwac przedawac nen z dòwnégò glënianégò piëca – gòdò Hana

Rodzëna wżãła sã do robòtë. Wëremòntowelë gòspòdarczã kùchniã, w chtërny stoi piec. Wëmienilë fùdzi i òdswiëzëlë bënë. Ōdwiëzëlë téz Klëmãsa Lémãna z Piòszna znónégò w bëtowsczim krëzu ze swòjich wëpieków, jaczi coroczno 15 zëlnika wespòł z tëchòmsczim òstrzòdkã kulturé òrganizëje Swiãto Chleba. Chcelë wëmienic sã doswiòdczenim. Jistno jak z Karolëną Bòber z Lëpùsza, jakã czësto bez przëtròfk spòtkelë w Lëpińcach. Jò pòdeszła do ni i rzekła, że téz piëkã. Ròczëlãm do se dodòm – òpòwiòdò Piechòwskò. Bialczy gòdalë ò krëjamnotach pieczeniò. Dzël lëdzy òstòwiò kwas na 12 gòdzënow. Dlò mie to je równak za dlugò. Chlëb mò pòzni letkò kwasny smak. Jistno gòdała Karolëna Bòber – tòmãczy Piechòwskò, chtërna

kwas òstòwiò na 3–4 gòdzënë. Nòczãscy kùpijã òd ni pszëno-zëtnã piëczëznã. Ōd Bòber pòdezdrazła, jak ta przëzòdzòbiò chlëb. *Taczi piëkã na rozmajitë roczëznë. Ōstatno na zdënk. Do zdobieniégò wëzwëskiwóm zòrna lnu, makù, sezamù abò banie – òpòwiòdò.*

Przeriwómë rozmòwã. Czas zazdrzec do piëca. Skòrka je jesz kãsynk za bladò, tej brótë jidã nazòd do wëstrzòdka, a më mómë jesz sztòt, bë pògadac ò planach na przëindnotã. *Jesmë zalożëlë profil facebo-okòwi i instagramòwi. Dzys je to mùszëbnë, zëbë trafic do wikszëgò karna òdbiërców – dopòwiòdò Ròdk Piechòwsczi, jaczi zajimò sã spòlëznowima mediama. Ōkróm wiadlów ò pieczeniòm chleba dodòwajã téz te ò zdrowim jestkù. Wiele je genëticzno mòdifikòwónégò jedzeniò. Më stòwiómë na ekòlogicznë. Nié leno chlëb. Kùpic mòzna téz naszã mąkã – dodòwò Piechòwsczi. Mëslã téz ò przedòwanim sërów. Tëch twòrogòwëch, gòudze i na pòdpuszczce. Ne òstatné chcëmë wãdzëc. Mómë swòjã wãdzarniã, jakò stoi kòl chlëbòwégò piëca – gòdò Hana Piechòwskò.*

Wëcygómë brótë. W lëfce chùtkò roznòszò sã snòzò pòcha swiëzëgò chleba. *Tëlì bròtów jò ju móm ùpiëklë, a móm strach – jiscy sã Swiãtk Brzezyńsczi. A tej tòmãczy: Swòji robòtë jò jem gwëсны, le tuwò piëkã pierszi rôz. A mùszi bëlno pòznac piec. Kòzden je jinszi. Jistno bëło téz w piëkarni.*

Sromòtë nie bëło... Piãknë, sztòltnë brótë z brunã, placama barzi wëpiëklã skòrã. Chùtkò na stole pòjòwiò sã swòjszi szmòlt ze skwarkama. Ze smakã zajòdómë sã swiëzim chlebã. *Jak pòznac, jaczi je dobri? – pitòm piëkòrza. Pò pòrach. We wëstrzòdkù, to je w tak pòzwònym miãkiszu, mùszã bëc równomiërno rozlòzónë – wëjasniwò Swiãtk Brzezyńsczi.*

Żëgnóm sã z gòspòdòrzama z brutã chleba pòd pòchã i ze smakã na wiãcy.

LUKÒSZ ZOŁTKÒWSCZI



Ōdj. K. Rolbieczi

## WRÓCENIÉ TUŃCOWNÉGO KARNA

Ōno jesz ni mô nazwë. Kò debiut ju mô, i to na 215 métrach nad rówizną mòrza, co jak na Kaszëbë òznòczò dosc wësok. W Tëchòmiu zòs tańcëją kòsédra i kòwòla.

To bëła wiòlgò bùcha dlò cali gminë i wiòlgò przigòda dlò malëch tańcowników. Tëchòmszcë Gzubbë z rodnym fòlklorã jezdziłë pò Kaszëbach, pò Pòlsce, pò Èuropie. Znóné karno znikło równak z binë, czej z dzeczy wërosłë młodzi lëdze i rozjachalë sã pò swiece za nòukama. Pròwdac w Gminnym Ōstrzòdkù Kùlturë próbowlë ùtrzëmac Gzubbë w òdmłodnionym składze, co równak na dlugò nie sygło. *Nowé pòkòlenié ju nié baro miało chãc. Mòże temù, że nòlégò ùczëc sã tuńca, chòrògrafie, spiewaniò, i to bez dlùdzë miesqce, nigle pierszi róż dò wińc na binã. A mòże temù, że pòjòwialë sã ù nas rozmajitë alternatiwë, na przemiãr balet – dbò direktòr GÒK w Tëchòmiu Lutk Szrëder. Latama we wsë kaszëbszcégò karna nie bëło.*

Kùrszce w 2019 r. cos règnãlo. *Pò dzecë, chtërnë chòdzą na balet abò akrobatikã w naszym Ōstrzòdkù, przëchòdają mamë. Më jesmë pòmëslëlë, że skòrno ju ù nas sq, to mòże bë na jich spòdlim zrëchtowac karno tuńca dlò dozdrzeniałëch. Jem pòprosył, żebë pò jednëch zajmach mamë òstalë na pòl gòdzënë. Mój bracczi Jurk z białką i Magda Lew-Czedrowskò ze swòjim chłopã zaczalë tańcowac. Pò 10 minutach te mamë tańcowlë z nima. Tej òstalo ròczëc jesz jich chłopów – wdarziwò Lutk. Tak zebrało sã sëtmë pòr. Pò miesqcach spòtkaniów grëpa ùmëslëla, żebë pòkazac jinym, jak ji jidze z kòsédrà i kòwòlã. Në, tej prawie przëszedł covidowi lockdown... *Tedë më mùszëlë dac so ze wszëtczim pòkù – przëbòcziwò direktòr GÒK-ù.**

Próbë wròcëlë latos na zymkù, a w zëlnikù karno zòs czëło, że mòże sã pòkazac. Na debiut tańcownicë wëbrëlë Swiãto Chleba, na jaczë co rokù ròczy Klémàs

Léman do swòjégò gbùrstwa w Piòsznie na wësoczi gòrze (3 km òd Tëchòmia). Pewno përnã temù, że w tuńcowny grëpie majã téż Mareka, syna Klémãsa. To bëł dobri wëbiér. Na Swiãto, na jaczim mòżna òbaczëc, jak sã piecze kaszëbszcë swòjsczë brótë, w tim rokù zazdrzało kòle 700 lëdzy. We wiãkszim dzëlu turistów, jaczych w tim rokù na bëtowską zemiã przëjachało baro wiele. Na pòl gòdzënë przed wëcyganim chleba, co wiedno je nòwòznieszim pònkã Lémanowi imprezë, na łakã kòle pieca wëszło sëtmë pòr. To je wnet wszëtczë z tëchòmszcégò karna. Tańcòrze zaczalë òd kòwòla, a tej pòkòzëlë kòsédra. Pòzni bëł jesz tuńc z widzama. Ten sã wszëtczim ale widzòł! Na akòrdionie przëgriwòł Patrik Triba, chtëren graje téż na próbach.

W zëlnikù tëchòmszcë karno jachało jesz do Bëtowa na Kaszëbską Sobòtã. *Më jesmë òtemkli na nowëch lëdzy. Chto mô chãc, to ròczimë do nas. Naszima przëdniczka ma sq Lucyna Triba, chtërna dówni czerowa Gzubama, i Magda Lew Czedrowskò, chtërna w nich tańcowała. Zajmë më prowadzëm w tëchòmszcim GÒK-ù. Mómë legòtã przërëchtowac nowë tuńce, to je kùflòrza, dzëka, rëbacczi tuńc – gòdò Lutk. Grëpa jesz ni mô nazwë. Z tim sã nie spieszi. Wòznieszë sq òbleczenia. Terò to taczë pòzebrónë ruchna, w dzëlu to, co òstalo pò kapelë òd Gzubbów, w dzëlu wëcygnionë z jinëch nòrtów. Chcelëbë më cos swòjégò. Në w nowëch czë stòrëch – wòznë, że më sã dobrze bawimë i chãtno ze sobã spòtikómë – dodòwò direktòr GÒK-ù.*

P.D.

## O plachandrowaniu nie zabaczyłim...

Całkiem niedawno w lokalnej prasie powiatu świeckiego pisano o Lipinkach, że kociewskim akcentem przywitano tam wakacje. Miejscowość leży na skraju Borów Tucholskich i przypomina, że ich część wpisuje się w Kociewie. Bory łączą też nas z Kaszubami. Program imprezy – bogaty i różnorodny. Ze wsparciem Lokalnej Grupy Działania i Inkubatora Przedsiębiorczości w Świeciu. Zaproszono kapelę Burczybas z Gniewu, zespół Kociewianki itd. Regionalistów cieszy, że region się ożywia i łączą się poszczególne jego części. Konieczne są działania równoległe i to w różnych sferach. Efekty widać, a cieszą nawet małe rzeczy. Ucieszył mnie np. przymiotnik „kociewski” na drogowskazie zachęcającym do skrętu na Kociewską Polanę, gdzie nad jeziorem Deczno można wypocząć. A lato się kończy.

Do archiwum miłych wspomnień wstawiam wydarzenie, jakim była wyprawa do Olenderskiego Parku Etnograficznego w Wielkiej Nieszawce. Udało się tam odtworzyć fragment krajobrazu kulturowego nadwiślańskiej wsi z przełomu XIX i XX wieku. Przeniesionych zostało sześć budynków dużej architektury z terenu Doliny Dolnej Wisły. Między innymi przeniesiono i zrekonstruowano chatę z powiatu świeckiego, czyli południowego Kociewia, z miejscowości Niedźwiedź. W naszej wyprawie uczestniczyli m.in. mieszkający kiedyś w tej chacie. Właśnie ta chata jako jedyna w pasie nadwiślańskim posiada zachowaną część mieszkalną i inwentarską w konstrukcji wieńcowej oraz szkieletową stodołę pod jednym dachem. Wyposażenie wnętrza ukazuje warunki życia rodziny dwupokoleniowej wyznania menonickiego. Bardzo wzruszające były wypowiedzi późniejszych mieszkańców, którzy na nowo mogli wejść w oswojoną przez lata minione przestrzeń, gdzie godnym miejscem była tzw. czarna kuchnia, *wafelnica na placie* przypominała smak wafli. Organizatorką wyprawy była softyska Głogówka Kró-



REGIONALISTÓW  
CIESZY, ŻE REGION SIĘ  
OŻYWIA I ŁĄCZĄ SIĘ  
POSZCZEGÓLNE  
JEGO CZĘŚCI.

lewskiego. Ciekawa rozmowa z nią przypomniała mi, że – na szczęście – dla wielu wrażliwych ludzi nawet w zgiełku współczesności i globalizacji ciągle wartością jest zakorzenienie.

Mamy szczęście, że w Chrystkowie koło Gruczna jest zabytkowa chata typu olenderskiego, najczęściej określana jako pomenonicka. Docierają tu wycieczki, odbywają się spotkania regionalistów, konferencje o swoim *jeściu*. Właśnie przy tej chacie przed laty odbył się pierwszy Festiwal Miodu, później rozwinęty w Festiwal Smaku. Po rocznej przerwie w przedostatnią

sobotę i niedzielę sierpnia odbył się już piątynasty. Przy okazji miały być Walne Plachandry Kociewskie. Czas pandemii weryfikuje plany.

*Kociewiaki zamanówczy i tak – planchandrjó...* Podczas tegorocznego Jarmarku św. Dominika licznie dotarli do Gdańska. Z powiatu świeckiego trzy autokary zawiozły zainteresowanych na prawdziwe Święto Kociewia. Korowód był imponujący. Zespół Retro ze Starogardu Gdańskiego *potaćnowywał*, kociewskie stroje okraszały całość. Zjawili się nawet Krzyżacy ze Świecia. Rozdawano chorągiewki. Liczni przechodnie na Długim Targu robili zdjęcia. – Idą... Kaszuby, nie, to chyba górale – mówili. Transparent był jednoznaczny – Kociewie. Tak w Polskę niesiemy nazwę. Później świętowano na placu Heweliusza. Ważne, że spotkali się Kociewiaci (wielu znanych, ważnych i sympatycy) z wszystkich części regionu.

W sierpniowym pielgrzymowaniu na Jasną Górę byli też Kociewiaci. Lubię pielgrzymki. Jedna z nich przywiodła mi ważną osobę – Romana Kensika.

W tym roku przez Świecie przechodziły też inne grupy. W naszym domu, już nie pierwszy raz, gościliśmy z przyjemnością pielgrzymów z Kościerzyny, Kartuz, Somoni-na. Zakładam, że tak też będzie i w następnym roku.

MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

# Dzwony z kolegiaty

Deszczowa niedziela w Kartuzach. Dwoje turystów – ona i on; w trekkingowych ciuchach z małymi plecaczkami spacerują wokół jeziora Klasztornego, po kolei zaliczają wszystkie pomosty z widokiem na kolegiatę. Mówią do siebie po cichutku, jakby onieśmieleni szeptem milionów kropeł spadających z drzew po ulewie. Para emerytów zajęta sobą w milczeniu, tak bardzo wspólnym, milczeniu fundamentalnym, ukorzeniowym kilkudziesięcioletnim pożyciem. Mama z córeczką, uśmiechająca się przepraszająco – dziecko, nie wiedzieć czemu, ze strachem chowa się przed moim psem. Trzy kadry zapisane wczoraj w pamięci w *slow motion*, zwolnionym tempie, przefiltrowane w kolorze mgły i wilgoci. Atmosfera schyłku. Kończy się weekend, kończy się lato. Niedziela zbliża się do swojej własnej krawędzi, za którą nastanie noc, a potem wszystko rozpocznie się od nowa, ale zupełnie inaczej.

Wyszedłem na spacer pozbierać rozrzucone myśli.

To było tak niedawno, dokładnie 4 sierpnia, kiedy ukazała się moja książka *Kaszëbë*. Pierwsze spotkanie z czytelnikami, w dniu premiery, odbyło się w Sopocie, w księgarni Smak Słowa. Upalnie było, duszno i gęsto. Tłumnie. A potem powietrze drgało dźwiękami zza szyby, gdzie Monciak i kurortowy jazgot w pełni sezonu. Tymczasem padały pierwsze pytania, kolejne, potem publiczne ekspiacje gości – „Mój dziadek także był w Wehrmachcie”, „Moich bliskich również wysiedlono w czterdziestym piątym na Wschód”, „Moja babcia nigdy nie chciała mówić o tym, co się wtedy działo”.

Od tego się zaczęło i trwało niemal przez miesiąc. Kilka kolejnych spotkań z czytelnikami, kilkanaście wywiadów, głównie z dziennikarzami z Warszawy. Pięć minut trwało to wszystko, bo książka miała swoje pięć minut. Może dlatego ten niedzielny schyłek nad jeziorem Klasztornym jest dla mnie tak przejmujący. Wszystko wraca do tempa *slow motion*, które w tym miasteczku nasycza powietrze i odurza jego mieszkańców. Tak ma być, tak jest dobrze, a tę gonitwę, która trwała przez ostatnie trzy tygodnie, należy schować do szuflady i zamknąć na klucz. Klucza



OSZUKANO NAS  
KIEDYŚ,  
ŻE WSZYSCY JESTEŚMY  
JEDNOETNICZNI.

czy nie wyrzucać, odwieść go i pilnować uważnie i odpowiedzialnie. Pieczętowiec doglądać. Żeby nie zgubić sensu. Bo jaki był sens tego, co się wydarzyło?

Zostało przeze mnie wypowiedzianych wiele słów.

Moi rozmówcy z innych części Polski zdawali się mówić jednym głosem, że to, co u nas, na Kaszubach i Pomorzu, często jest oczywiste, dla nich stanowi odkrycie. Na przykład Zbrodnia Pomorska. Co prawda wiedzieli coś o Piaśnicy, szczególnie po *Kamerdynerze*, ale że skala była tak wielka, że aż czterdzieści tysięcy? Co prawda wiedzieli, że wcielano do Wehrmachtu, szczególnie po słynnym „dziadku Donalda Tuska”, ale że

to tak wyglądało, że podpisując listę, ratowało się swoją rodzinę od nędzy albo śmierci? Co prawda wiedzieli, jak żołnierze Armii Czerwonej traktowali Niemki i co z nimi robili, ale że to dotyczyło również Kaszubek, Pomorzanek? I tak dalej. „Nie zdawaliśmy sobie sprawy”.

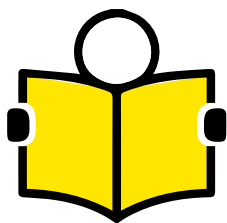
Nie zdawali sobie sprawy również z tego, że to wszystko jest częścią opowieści, której finał zamyka się w słowie „odrębność”. Albo w innym słowie, które ładnie wybrzmiewa i wiele, jak sądzę, tłumaczy: „tutejszość”.

Ci wszyscy ludzie światli i inteligentni, otwarci i tolerancyjni, zdawali się rozumieć, co mówię, że owa *tutejszość* nie oznacza obcości. Że można być *tutejszym* i *tamtejszym* jednocześnie. Że *tutejszość* niczego nie wyklucza, w żaden sposób nie ogranicza, wręcz przeciwnie, otwiera i wzbogaca. Niby to takie oczywiste. Skoro oczywiste, to skąd owo zdumienie? „Oszukano nas kiedyś, że wszyscy jesteśmy jednoetniczni i dzielimy wspólny «polski» los, i większość z nas w to uwierzyła” – zwykłem wtedy mówić do takich jak ja, nie-Kaszubów.

Może to moje gadanie miało jakiś sens. Może ten sens zapisał się gdzieś w zbiorowej świadomości. Niewykluczone jednak, że rozpierzchnie się jak dźwięk dzwonów z kolegiaty, przetaczający się teraz nad taflą wody w niedzielny przedwieczór. Turcyści, emeryci i młoda mama, wszyscy je zapewne słyszą, ale zapytani za chwilę, którą godzinę wybiły, nie będą w stanie odpowiedzieć.

TOMASZ SŁOMCZYŃSKI





# LEKTURY

## Z PASJĄ I ODWAŻNIE



Eugeniusz Gołąbek, *Wspomnienia kaszubskie i polskie*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2020

Eugeniusz Gołąbek jest w środowisku kaszubskim bardzo dobrze znany. Najbardziej pewnie z racji autorstwa *Kaszëbscziégò słowôrza normatiwniégò* (2005) oraz *Wielkiego słownika polsko-kaszubskiego*, który wychodzi drukiem od 2012 roku i być może po czterech dostępnych już tomach w najbliższych latach zostanie doprowadzony do szczęśliwego końca. Mniej osób zdaje sobie sprawę z faktu, iż Gołąbek przetłumaczył *Świãtë Pismiona Nowégò Testamëntu* z języka polskiego na kaszubski (1993). Jeszcze mniejsza grupa Kaszubów pamięta o tym, że pisał on do „Pomeranii” cykl felietonów *Przëscygniã czasu*, które od końca lat siedemdziesiątych do połowy dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku wyróżniały się pewnego typu „twardością” ocen i odwagą stawianych postulatów. A już pewnie mało kto zapoznał się z popularnonaukowym opracowaniem *Dzieje okolic Gdańska i Gdyni* (2010).

Do wymienionych powyżej tytułów będzie można powrócić z nowym podejściem dzięki wydany w 2020 roku, staraniem Instytutu Kaszubskiego, obszernym materiałom pt. *Wspomnienia*

*kaszubskie i polskie*, napisanym i opracowanym przez Eugeniusza Gołąbka, który niemal w całej okazałości ukazuje swoją działalność na niwie spraw kaszubskich. Owo „niemal” jest tutaj istotne, ponieważ odsłania się oczom czytelnika tylko część kaszubskiej stęgny, którą przemierzał autor. Tymczasem podróż jeszcze trwa, a Gołąbek, opisując swoje działania do około roku 2018, już przez kolejne lata zdołał zaangażować się w nowe inicjatywy, o których być może będzie mógł w przyszłości zbudować kolejną autorefleksję.

Ponad czterystustronicowy tom podzielony został na trzy zasadnicze części, których kompozycja wynika z autorskiego udziału Gołąbka w prezentowanych wypowiedziach. W pierwszej partii tekstów zawarto materiały, które sformułował on sam, tytułując ją *Moi przodkowie, moja droga życiowa i ludzie dla mnie ważni*. Jest to chyba najciekawsza część pracy, gdzie najpełniej wybrzmiewa autora pasja działacza, krytyka i miłośnika kaszubszczyzny. Na początku pojawiają się artykuły o przodkach ze strony matki oraz ojca, opatrzone dokumentami i komentowane z dzisiejszej perspektywy przez kogoś, kto bynajmniej nie jest bezwiednie powtarzającym dawne opowieści rodzinnym hagiografem. Choć Gołąbek uważa się za Kaszubę z dziada pradiada, nie popada w megalomanię swego pochodzenia i potrafi wskazać wzloty i dość przeciętne momenty życia swoich krewnych. Ta umiejętność zdystansowania się wobec najbliższych i wobec siebie to ważna cecha jego wspomnień, która pozwala mu na formułowanie wypowiedzi bezpośrednich i niekoturnowych, dobitnie i wyraziście przedstawiających zawiłe niekiedy losy członków rodziny i jego własne. Szczególnie frapująco w pierwszej części *Wspomnień kaszubskich i polskich* wyglądają takie artykuły jak: *Moja praca zawodowa i zainteresowania muzyczne*, *Przemiany językowe w moim środowisku, czyli kaszubszczyzna i ja*, *Moja kaszubska droga na tle zreszeniowej historii* czy też *Rozważania o naszej świadomości narodowej*. Gołąbek wart-

ko opisuje swoje doświadczenia życiowe w zawodzie elektryka i jednocześnie predyspozycje do grania na różnych instrumentach muzycznych. Nie wysła się tutaj na budowanie wymyślnych konstrukcji, które miałyby uzasadniać jego wybór zawodu, ani też nie wyolbrzymia swoich zdolności w opanowaniu gry na saksofonie czy tubie. Bezpretensjonalny jest także Gołąbek we wspomnieniach o swojej dwujęzyczności, kiedy pisze o oczywistym używaniu kaszubszczyzny w sytuacjach rodzinnych i bardziej warunkowym posługiwaniu się nią w realiach komunikacyjnych na zewnątrz domu. Trzeźwość sądów także i tutaj pozwala autorowi w osobisty sposób przywoływać czasy dzieciństwa i szkoły, w której nie był za używanie kaszubszczyzny ani prześladowany, ani też chwਾਲony. Dzisiaj jest stosowanie traktuje Gołąbek jako naturalny sposób wyrażania emocji i myśli, który nie stoi w sprzeczności z polskim patriotyzmem. Szczególnie cenny dla badaczy historii i literatury jest rozdział *Moja kaszubska droga na tle zreszeniowej historii*, w którym autor przedstawia pokrótce przedwojenne środowiska literackie (zrzeszyńcy i klekowcy) oraz opisuje swoje pierwsze kontakty z Lechem Bądkowskim, Janem Drzeżdżonem czy Józefem Borzyszkowskim. Bardzo barwnie wyglądają opisy Gołąbka ukazujące, jak wyglądały dyskusje nad uchwaleniem *Zasad pisowni kaszubskiej* w układzie Edwarda Brezy i Jerzego Tredera albo jakie było jego uczestnictwo w seminariach kaszubskich w Łączyńskiej Hucie. Autor wspomnień opisuje również swój sposób tłumaczenia Nowego Testamentu na język kaszubski, a nawet zmagania z maszyną do pisania marki Łuczniak. Oprócz czynnika anegdotycznego w owych wspomnieniach cenne jest również odtworzenie atmosfery ówczesnych lat, polityki kulturalnej PRL-u czy sprzecznych czasami ambicji w środowisku kaszubskim. Gołąbek, choć zaangażowany w dyskusję nad pisownią czy kwestie obywatelsko-tożsamościowe, potrafi we wspomnieniach z ironią opowiedzieć tak o swoich oponentach,

jak i o sobie. Jego wypowiedź zatytułowana tak, jak wiele autorefleksji zawartych w Jana Drzeżdżona *Współczesnej literaturze kaszubskiej*, charakteryzuje się prostotą i komunikatywnością, której brakuje niektórym literatom w pracy autora *Twarzy Smętka*. Gołąbek nie szuka okazji do mityzowania swojej roli w ruchu kaszubskim, nie chce udowodnić, że on właśnie miał rację. Jest przy tym na tyle elastyczny, że potrafi się przyznać do popełnionych błędów, ale też zna swoją wartość. Widać tę cechę także w rozdziale *Rozważania o naszej świadomości narodowej*, w którym Gołąbek w charakterystyczny dla siebie sposób („żołnierski”, modelowy, ale także dobitny oraz odważny) wyjaśnia, do czego prowadzą kaszubska „autonomia” i zabiegi oddzielające Kaszuby od Polski. Autor wspomnień objawia w tym miejscu swój konserwatywizm, krytykując nadmierne liberalizm polityczny i moralny Unii Europejskiej, a także naiwność i prowokacyjne teoretyzowanie niektórych działaczy kaszubskich.

Druga część omawianego wydawnictwa ma tytuł *Wspomnienia różnych osób spisane przeze mnie*. Są to relacje, które Gołąbek zgromadził jako zbieracz i regionalista podczas swoich wielu wyjazdów, spotkań i rozmów. Odnaleźć tutaj można zarówno wspomnienia wypowiedziane przez członków jego rodziny, jak i opisy uzyskane od osób znajomych, które umiał przekonać do opowiedzenia swych przeżyć i losów. Wspomnienia np. Franciszka Krefta, Jana Pecka, Franciszka Hazy, Bernarda Hermana czy innych osób, spisane przez Gołąbka, przynoszą ze sobą relacje o skomplikowanych stosunkach społecznych i kulturowych na

kaszubsko-niemiecko-polskim pograniczu. Nie zatrzymują się wszakże na charakterystyce czasów do 1945 roku, ale wskazują także niejednoznaczny okres powojenny aż do końca XX wieku. Warto docenić tę chęć przedstawienia różnych dekad po 1945 roku, ponieważ także i one nie są jednolite w doświadczeniach politycznych czy ideowych Kaszubów, Gołąbek zaś potrafił ukazać na przykładzie losów niektórych z opisywanych postaci, jak kształtuje się pamięć o dawnych wydarzeniach, jak różnie są dziś oceniane dramatyczne czyny, wybory lub postawy życiowe. Gołąbek jako narrator chwilami staje się reporterem śledczym, który musi zachować dużą czujność, aby nie przyjmować wszystkiego, co mu się przekazuje, bez obiektywnego krytycyzmu. Bardzo dobrze to widać na przykładzie wspomnień o Stefanie Dargaczu, który we współczesnych realiach społeczno-politycznych przez jednych traktowany jest z czcią jako kaszubski partyzant, przez drugich – z podejrzliwością jako społeczny wichryciel. Gołąbek chce za pomocą swoich wspomnień wskazać różne strony działalności tego człowieka i podkreślić, że dzisiejsze kryteria oceny czynów nie zawsze są adekwatne do tak niecodziennych sytuacji jak wojna czy proces wprowadzania socjalizmu.

Ostatnia, trzecia część kompozycyjna pracy Gołąbka to *Wspomnienia autorstwa innych*. W tej partii artykułów autorski udział Eugeniusza Gołąbka był najmniejszy, ponieważ pisarz napotykał na swojej drodze materiały właściwie gotowe do publikacji. Pojawiają się zatem zapiski Stefana Fikusa, Marii Sarnawskiej, Feliksa Littwina, Franciszka Gołąbka, Haliny Pawłowskiej, Celestyny Kowalskiej

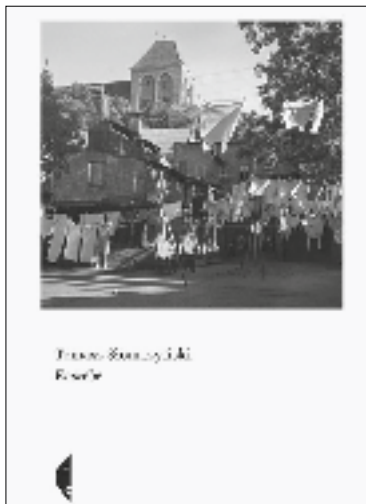
oraz Krzysztofa Weissa. Niektóre z nich są opisem epizodów biograficznych, dających wgląd we fragment przeszłości, którą autorzy przeżyli w dość typowy sposób, inne znowu dotyczą tragicznego czasu II wojny światowej, w której nic nie było typowe, jeśli rozbijano rodziny, wypędzano je z domów i ginęli ludzie. Z części pojawiających się tutaj opisów wynika, że ich autorzy mają zacięcie pamiętnikarsko-literackie (szczególnie ciekawy jest rozdział Stefana Fikusa o żołnierzach z czasów I wojny światowej), inni są mniej literatami, a bardziej dokumentalistami rodzinnych opowieści (np. wnikliwa opowieść o ppor. Stanisławie Weissie pseud. Pius).

*Wspomnienia kaszubskie i polskie* Eugeniusza Gołąbka wyszły w serii wydawniczej Instytutu Kaszubskiego zatytułowanej Stegnami Pomorskiego Pogranicza. Wcześniej wydane były w jej ramach wspomnienia Eryki Blaszczyk *Kaszubskie brzozy. Błądne ogniki* (2011) czy Franka Meislera *Zaułkami pamięci. Gdańsk–Londyn–Jaffa* (2014). Teraz pojawiają się memuarystyczne relacje z punktu widzenia Kaszuby niebojącego się omawiać dyskusji wewnątrzkaszubskich, wątku niemieckiego czy bardzo oryginalnie brzmiącego motywu czeskiego. Wszystkie owe wypowiedzi Gołąbka, postrzegane całościowo w jednym tomie, kolejny raz wskazują na bogate doświadczenia egzystencjalne Kaszubów, którym przyszło żyć pod różnymi administracjami państwowymi, lecz stale z przekonaniem, że mieszkają u siebie i we własnej ojczyźnie.

Daniel Kalinowski



# KASZĚBĚ WÓŁAJA... TOMASZA SŁOMCZYŃSKIEGO WANOGA UWAGA



Tomasz Słomczyński, *Kaszëbë*,  
Wydawnictwo Czarne, Wołowiec  
2021, ss. 443

W serii Sulina Wydawnictwa Czarne do Podlasia (*Orzeszkowo* 14 Anny Romaniuk), Bieszczad (*Kiczery* Adama Robińskiego), Warmii i Mazur (*Wieczny początek* Beaty Szady), Górnego Śląska (*Kajś* Zbigniewa Rokity) dołączyły Kaszuby<sup>1</sup>. Tomasz Słomczyński swoją nie małą, bo ponad czterystustronicową, rozpiętą na sześć części książkę zatytułował krótko – *Kaszëbë*. Pod tym prostym słowem kryją się jednak treści nieproste i różnorodne, a użycie endonimu sugeruje podmiotowe podejście do terenu, który przemierza i z którym mierzy się autor.

Książce „patronuje” cytat z Güntera Grassa:

*Kaszubów nie można przenieść nigdzie, oni zawsze muszą być tutaj i nad-*

*stawiać głowy, żeby inni mogli uderzyć, bo my za mało polscy jesteśmy i za mało niemieccy, bo jak ktoś jest Kaszubą, nie wystarcza to ani Niemcom, ani Polakom*<sup>2</sup>.

Rozumiem autorską intencję przywołania tego fragmentu *Blaszanego bębenka*: ma wyeksponować absurd zarzutów i roszczeń, które Kaszubi musieli (i, jak się okazuje, nierzadko nadal muszą) odierać. Podkreślanie co rusz ich polskości (jakby były co do tego nadal wątpliwość), usilne negowanie niemieckości (albo też wręcz przeciwnie: „zarzut” o germanofilstwo) – w XXI wieku, 103 lata od odzyskania przez Polskę niepodległości, 101 lat po jej zaślubinach z (Po)morzem, 76 lat po drugiej wojnie światowej – jest niezrozumiałe, ale i emblematyczne<sup>3</sup>. Warto jednak, jak sądzę, na marginesie tego cytatu zwrócić uwagę, że wybrzmiewająca z niego egzotyzyacja Kaszubów (nieustanne robienie z nich „innego”) oraz podkreślone tu ofiarne ich przeznaczenie – bo *muszą być tutaj i muszą nadstawiać głowy, żeby inni mogli uderzyć* – zrozumiałe u Grassa, opisującego wojenną przemoc i polityczne rozruchy – przywoływane po raz kolejny współcześnie, zaczynają irytować, bo odbierają Kaszubom głos i sprawczość, których przecież – jak pokazuje w dalszej części swojej książki sam Słomczyński – nie są pozbawieni: ani osobiście, ani politycznie (mam tu na myśli choćby funkcjonowanie ruchu kaszubskiego, licznych organizacji pozarządowych, własnej organizacji regionalnej czy zaangażowanie w politykę na każdym szczeblu).

Zasiadając do czytania, obawiałam się nieco, że oto kolejny raz ktoś opowie mi, jak być i co to znaczy być Kaszubką. Nie twierdzę bynajmniej, że pisanie o Kaszubach powinniśmy zostawić tylko Kaszubom. Dość już jednak było

literatury, w której autorzy pisali o tuzimcach z perspektywy kolonialnej, z niekrytą bądź nieudolnie krytą wyższością, a w najlepszym razie z życzliwym szowinizmem oczekującym „poprawnie” i „autentycznie” praktykowanego folkloru bądź wskazującym, co i jak robić z (nie) naszą kaszubską „cepelią”. Takie bywały opisy etnograficzne, foldery turystyczne, relacje z podróży po jeszcze „dzikich”, choć coraz bardziej modnych Kaszubach: ograniczające ojczyznę rdzennych Pomorzan do folkloru, biznesu i turystyki. Sam Słomczyński autokrytycznie przyznaje się do takich pierwotnych skojarzeń (które przecież nie są zupełnie bezzasadne), widząc w Kaszubach *krainę przygotowaną specjalnie do wypoczynku, przygody* (s. 93): domków letniskowych, czystych jezior, grzybnych lasów, wędrowek, rajdów, spływów kajakowych, obozów sportowych i harcerskich; dodać do tego pakietu można jeszcze łańskie plaże, dom do góry nogami, plastikowe dinozaury i pluszowe foki, poprzebieranych za piratów i powożących bryczką Kaszubów w strojach świetlicowych...

Autor szybko jednak odrzuca tę powierzchowną narrację, sugerując, że taka perspektywa nie poprowadzi ani do dostrzeżenia i zrozumienia kaszubskiego punktu widzenia, ani tym bardziej do identyfikacji z miejscem, zakorzenienia (s. 93-94). Trzeba też od razu podkreślić, że Tomasz Słomczyński w swojej opowieści o Kaszubach uniknął powyższych ograniczeń: „ciceronuje” bez kolonizowania. Jak się wydaje – sam potrzebował takiego przewodnika, więc odpowiada poniekąd na swoje własne pytania, niepewności i zadziwienia. Postanowił jednak, że na obranej ścieżce przewodnikiem nie będzie sam. Przede wszystkim pyta tutejszych. I to nie pierwszych na-

<sup>1</sup> Wspominam tu tylko o publikacjach dotyczących regionów Polski. W Sulinie jednak dyskutowane są też inne tereny, kraje i regiony europejskie, m.in. Spisz i brzeg Morza Czarnego, Kaukaz, Sycylia, Apulia, Baskonia, Nadniestrze, Niemcy, Czechy, Litwa, Ukraina, Białoruś, Węgry i Basen Karpacki, Bałkany... Zob. <https://czarne.com.pl/katalog/serie/sulina> [dostęp: 23.08.2021].

<sup>2</sup> G. Grass, *Blaszany bębenek*, tłum. S. Błaut, Kraków 2004.

<sup>3</sup> Cytowane przez Tomasza Słomczyńskiego (s. 284) słowa Brunona Zwarra o akcji rehabilitacyjnej (*Deklaracja wierności Narodowi Polskiemu i Demokratycznemu Państwu Polskiemu*) bywają niestety aktualne: *Jakież to było dla nas obraźliwe [...] władze polskie zaszeregowały nas za niepełnosprawnych Polaków, uznały nas za niepewnych mieszkańców Gdańska*, B. Zwarra, *Wspomnienia gdańskiego bówki*, t. 4, Gdańsk 1994, s. 121.



potkanych. Nie boi się konsultacji z uczonymi, specjalistami z i od Kaszub, ale i z innych dziedzin (genetyka, traumatologia, psychoanaliza). Zagłębia do źródeł historycznych, literatury pięknej, pism politycznych przeszłych i współczesnych. Ponadto dyskutuje z przedstawicielami różnych kaszubskich formacji: od Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, przez Kaszëbską Jednotę, po Instytut Kaszubski. Ta zewnętrzno-wewnętrzna perspektywa daje świetne efekty. Jest cenna też dla samych Kaszubów, bo może uporządkować, utrwalić bądź odświeżyć wiedzę, a przede wszystkim skłonić do dyskusji, jako neutralny grunt, różne kaszubskie środowiska (Kaszubi są przecież społecznością – jak każda – wewnętrznie zróżnicowaną).

Reporterska precyzja autora owocuje poukładaną z rozsypanych fragmentów historią. Próba całości całkiem nieźle się broni. Książka jest ułożona logicznie i spójnie – każdy rozdział wynika z poprzedniego. Znaczący tu redakcyjny porządek. Słomczyński zgrabnie snuje opowieść, przechodzi z tematu na temat, wiążąc po drodze tematyczne supełki. Wychodzi od współczesności – prezentuje jakiś kontrowersyjny temat, sytuację wywołującą medialną burzę (np. inicjujący książkę opis zniszczenia tablicy i kamienia węgielnego pod pomnik Józefa Piłsudskiego w Kartuzach) i powoli zaczyna rozwikływać wątki. To bardzo udana metoda: podejrzliwie interpretowany lub źle zrozumiany aktualny problem wyjaśniony jest częścią historyczną, współczesne kontrowersyjne kwestie tłumaczone są dawnymi zaszłością. Ale nie tylko bieżące sensacje są tematem przewodnim publikacji. Po rozsianych na Kaszubach śladach przeszłości, grobach i innych miejscach (nie)pamięci reporter dociera do żywych i ich wspomnień. Próbuje zrozumieć tużemców przez poznanie warunków ich

życia, wniknięcie w historię i schodzenie terenu. Szczególnie warte docenienia są wywiady, w których czuć antropologiczny zmysł autora (m.in. uważny opis rozmówców, ich zachowań, otoczenia i warunków rozmowy). I co najważniejsze: Słomczyński delikatnie porusza się po tematach trudnych i przemilczanych, nie wydiera informacji od rozmówców, po prostu cierpliwie i uważnie słucha. Dociekliwość każe mu przy tym rozwiewać „wiejskie legendy”. Zagłębia do źródeł i opatruje je przypisami, pyta specjalistów i czyta ich naukowe rozprawy, weryfikuje usłyszaną historię – nawet jeśli wyciąga ją od tzw. jej świadków. Słucha życzliwie, ale sprawdza krytycznie. Wszystko to robi bez lekceważenia rozmówców, nawet jeśli nie podziela ich poglądów czy wierzeń lub wprost jest sceptyczny wobec mistyczno-tajemniczej duchowości lasów i losów, mieszaniny religijności katolickiej z wierzeniami przedchrześcijańskimi, w której wiara w Borową Cotkę miesza się z wiarą w szatana, a wiara w duchy opiekuńcze krzyżuje się z wiarą w Ducha Świętego.

Książka napisana jest poprawnym, przystępnym językiem (to plus, zwłaszcza w przypadku skomplikowanych losów Pomorza, które autor czytelnie wykłada), jednak brak jej wyrazistego stylu. Kto szuka eseju z popisem erudycji czy wyszukanego kunsztu literackiego, nie będzie usatysfakcjonowany. Dostanie za to solidnie przygotowany i skonstruowany kolaż reportaży, przeplatany dziennikiem z wanogi (z charakterystyczną dla tego typu pisarstwa swobodą i autobiografizmem). Poetyka eseju ujawnia się za to w otwartej formule książki – każdy jej rozdział to bowiem osobna (choć nieoderwana od reszty) część, dzięki czemu *Kaszëbë* można nazwać zbiorem prób opisu – bez roszczeń do wielkiej (jedynnej i słusznej) narracji – niezamknię-

tym i niezamykającym, otwierającym na dalsze uważne wanożenie.

Każdą z sześciu części kończy podrozdział zatytułowany *Wanoga*. To opis pieszej wędrówki autora wzdłuż Kaszub: Brusy, Chojnice, Czarnoszyce, Stara Rogoźnica, Swornegacie, Małe Swornegacie (s. 86-103), Nowa Huta, Jezioro Kamienne, Głodnica, Osiek, Porzecze (s. 156-171), Grzybowski Młyn, Ostrzyce, Łubiana, Garczyn, Skorzewo, Wieprznica, Sikorska Huta (s. 236-249), Gołubie Kaszubskie, Krzeszna, Węsiory (s. 293-297), Wejherowo, Osłonino, Sławutowo, Sławutówko, Smolno, Mrzeżino, rezerwat Beka (s. 363-371), Zatoka Pucka (s. 420-424). Tu też znajdziemy refleksje o przybranej tożsamości kaszubskiej, opowieść o wyborze Kartuz na miejsce do życia, wchodzeniu w teren i między ludzi, rozważanie statusu języka kaszubskiego i stosunku młodych jego użytkowników do lekcji *rodnô mòwe* w szkołach, a także nawiązania do demonologii ludowej czy też uwagi o turystycznym kiczu (swoją drogą wanożnik Słomczyński życzliwie ominął Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku; sądzę, że o tym kaszubskim skansenie osobliwości mógłby powstać osobny tematyczny rozdział).

Wspomniana formuła dziennika terenowego – pamiętnika z podróży czyni z tych podczęstek swoiste, dające wytchnienie, intermedia wplecione pomiędzy historyczno-publicystyczne części, stanowiące główny trzon książki<sup>4</sup>. Doceniłam ten zabieg redakcyjny zwłaszcza po dramatycznych opisach w rozdziale *Skamielina*. To szczególnie ważny, ale i równie wstrząsający fragment dotyczący „kłęski wyzwolenia”<sup>5</sup> Pomorza przez Armię Czerwoną, opisujący masowe gwałty, jakich dokonywali żołnierze radzieccy na Kaszubkach wiosną 1945 roku. Słomczyński poprzez rozmowy ze

<sup>4</sup> Choć nie zawsze treść *Wanogi* jest tylko snuciem włóczykija, miejscami i tu autor przywołuje tragiczne historie, m.in. mord na kościernych Żydach – rodzinie Mendelsohnów, a także dramatyczny w skutkach konflikt między Józefem Dambkiem i Józefem Gierszewskim w TOW Gryf Pomorski.

<sup>5</sup> To trafne sformułowanie zostało ukute przez Cezarego Obracht-Prondzyńskiego, zob. tegoż, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, tom V, *Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, Gdańsk 2020.

Świadcami tamtych wydarzeń otwiera niezabliźnione pomorskie rany, wprowadza temat, którego dojmujący brak w narracji o wojnie nie pozwala na prace pracowanie traumy z tym związanej. Autor, nieco w imieniu poszkodowanych, wypowiada na głos to, co zostało zepchnięte do sfery tabu, które ujawnia się szczególnie w języku, jakim rozmówcy (nie) opowiadają o tym doświadczeniu (gwałt opisywany jako „załatwianie potrzeb”, „czyny nieczne”, o ofiarach mówiono, że zostały „zhańbione”, „zepsute”...). Kobietom, które doświadczyły tej potwornej zbrodni, nie wystawia się pomników, nawet symbolicznych<sup>6</sup>. To wyciszona, zdławiona i przemilczana historia, pokryta pokoleniowym wstydem, uniemożliwiającym terapię i zalecenie. W rozdziale tym znajdziemy ważną rozmowę z psychoanalityczką badającą zespół stresu pourazowego po wojennym gwałcie Wiołą Rębecką-Davie oraz biochemikiem z Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego doktorem habilitowanym Tomaszem Śledzińskim, który tłumaczy skomplikowany proces kodowania traumy w DNA (jak zapisuje się ona w ludzkim ciele i jak jest przekazywana w następnym pokoleniach).

Książka zaczyna się od pytań o tożsamość (także od poszukiwania własnej) i na niej kończy. Słomczyński pokazuje, jak niełatwo ją odkryć/odnaleźć, zrozumieć i opowiedzieć. Nie wystarczy jedynie deklaracja, tożsamość spleciona jest bowiem wielką historią naznaczającą małe historie (pojedyncze i jedyne życia), dziedziczną krwią i traumą, językiem serca i językiem urzędu, w końcu też

wiąże się z zakorzenianiem, zasiedlaniem i umiłowaniem terenu, który mamy pod powiekami i pod stopami.

Zdaje się, że sam autor ze swoją pomorskością ma problem: *etniczny kundel warszawsko-kresowy z Trójmiasta* – jak sam o sobie pisze – *spragniony jakichkolwiek korzeni*, przenosi się do Kartuz i postanawia *przywdziać tożsamość kaszubską* (s. 93). A przecież Pomorze to nasza wspólna mała ojczyzna – także Pomorzan, których rejestry tożsamości związane są z doświadczeniem emigracji, przesiedlenia (w tej lub poprzednich generacjach). Z czasem i każdym kolejnym pokoleniem wszyscy mamy tu swoje sprawy, domy i groby.

*Kaszëbską juwernotę* autor rozpatruje z kilku ujawniających się stron, prezentuje za swoimi rozmówcami różne jej konfiguracje: kaszubsko-polską, polsko-kaszubską, narodową kaszubską... To czasem tożsamość budowana na antytożsamości – jak w wypadku przytaczanych przez Słomczyńskiego w pierwszym rozdziale wydarzeń po zaślubinach Polski z (Po)morzem i goryczy poślubnej Kaszubów. Dla Kaszubów było to małżeństwo z miłości, dla Polski Cassubia stanowiła brankę: rdzenni Pomorzanie – gospodarze tych ziem – zostali potraktowani jak naród podbity, a samo Pomorze – jak kraj okupowany. Cytowany przez autora (s. 24) Jan Karnowski pisał: *obudziło się w Pomorzaninie ponownie [...] uczucie odrębnej szczepowości [...]. [...] [W]ojsko polskie [...] obudziło w ludzie kaszubskim świadomość odrębności szczepowej i etnicznej w stosunku do przybyszów*<sup>7</sup>.

I tu spoiler, choć przewidywalny – jednoznacznej odpowiedzi od Słomczyńskiego nie dostaniemy: *A kaszubska tożsamość? Wszak to jej miałem poszukiwać. Sam nie wiem, czy ją znalazłem. To nie tak, że nagle się pojawia, objawia i już jest. Nie, ona rodzi się powoli, kiełkuje, wzrasta. Trudno powiedzieć, kiedy się zaczyna* (s. 424) – czytamy w zakończeniu. I nawet jeśli autor ostatecznie nie odpowiada na zadane na początku pytanie o tożsamość kaszubską – nie szkodzi, to dobrze. Ważniejszy jest sam akt opowiadania, tak jak sam akt wędrowania i wolność, którą dają (warto zerknąć na s. 88). Pójście dalej, rozkwit, rozwój, zmiana, proces, nieustanne negocjowanie – oto płynny fundament tożsamości.

„Kwestia kaszubska”, „tendencje separatystyczne”, „dziadek z Wehrmachtu”, „zakamulowana opcja niemiecka” – te fragmenty ogólnopolskiej narracji wskazują na to, że Kaszuby to nadal (!) *terra incognita* w świadomości przeciętnego, przyjmującego perspektywę warszawską mieszkańca naszego kraju. Cieszę się, że dzięki Słomczyńskiemu Kaszuby znalazły swoje miejsce w jednym z najbardziej liczących się polskich wydawnictw. Może dzięki temu uwaga autora, że *te wszystkie informacje, relacje czy wspomnienia są jakby powstrzymywane niewidzialną granicą i wciąż nie wydostają się poza same Kaszuby* (s. 153), przestanie być tak kłująco prawdziwa. Bo Kaszuby wołają, ale nie każdy chce i umie słuchać tak jak Tomasz Słomczyński.

Agnieszka Bednarek-Bohdziewicz

<sup>6</sup> Tatiana Słowi w rozmowie z Tomaszem Słomczyńskim w Pucku podczas XXII Zjazdu Kaszubów przypomniała o rzeźbie Komm Frau, którą w 2013 roku tuż obok radzieckiego czołgu przy alei Zwycięstwa w Gdańsku umieścił trójmiejski artysta Jerzy Bohdan Szumczyk. Przedstawiająca radzieckiego żołnierza gwałcącego ciężarną kobietę praca stała w tym miejscu zaledwie kilka godzin, potem została usunięta przez policję, a sprawą zajęła się prokuratura. Media uznały rzeźbę za „kontrowersyjną”, a ówczesny ambasador Rosji w Warszawie Aleksandr Aleksiejew nazwał akcję gdańskiego artysty „przejawem chuligaństwa”. Szumczyk natomiast tłumaczył, że jego praca *przedstawia tragedię kobiet, która nie jest poruszana i jest hołdem wobec wszystkich ofiar wojennego gwałtu*, zob. <https://tvn24.pl/pomorzel/zolnierz-radziecki-gwalcacy-ciezarna-kobiet-kontrowersyjny-pomnik-w-gdansk-u-ra362576-3446127> [dostęp: 23.08.2021].

<sup>7</sup> J. Karnowski, *Moja droga kaszubska*, Gdańsk 1981, s. 127-128.



Na ódjimkù je widzec, kùli wikszò òd òstri skójczy (*Unio tumidus*) i zwęczajny szczeżujë (*Anodonta anatina*) je wiòlgò szczeżuja (*Anodonta cygnea*). Ta, jakã je tu widzec, mò kòl 19 cm dlugòscë, ale trófiãjã sã dlëgszë jak 20 cm. Ódj. K. Rolbiecczi

## ROBÒTA DLÒ LINNEÛSZA

Swórka, szczeżuja, *Anodonta anatina* czë mòże *Anodonta cygnea*, abò równak *Unio crassus*?

Chto chce òpòwiãdac pò kaszëbskù ò swórkach, a mòżna wiele, mò kłòpòt. Bò tak richtich co taksonomiczno òznòczò to słowò? To je gatënk, rodzëzna, a mòże gromada? Pòlniowi Kaszëbi swórkã zwelë żabiònkã (rekówkã) razã ze zwierzãtkã, jaczé w ni zëje. Nic wiãcy, a téż nic kònkretno. Temù zdò sã, że swórczi to prosto gromada *Bivalvia*, pò pòlskù *małże*. (Pròwdac pòlniowi Kaszëbi pewno nie znelë mòrskich *Bivalvia*, ale dójmë ju pòkù, chcemë załatwic chòc jednã taksonomicznã sprawã).

Czej tak, to mòżemë próbòwac jic niżi, to je do rodzëznë. Zòs pòmòże nama pòlniowòkaszëbskò słowizna. W òkòlim Lesna, Rolbika i Swòrów ks. Sëchta zapisòł słowò szczeżuja. To takò swórka, co zëje w jezorze abò rzëce, zòs nié kònkretny gatënk. Tec mòżemë bez pòdobnotã do znaczeniù w pòlszcim (*szczeżuja*) domerkac, że jidze ò pòrã gatënków twòrzãcëch rodzëznã Unionidae. W tradycyjny kaszëbiznie szczeżuje nie sã pòdzielonã na òsobné gatënczi, temù robiãcë za Linneùsza, ójca taksonomie, bédëjã:



Ódj. K. Rolbiecczi

*Anodonta cygnea* – wiòlgò szczeżuja, *Anodonta anatina* – zwęczajno szczeżuja, *Pseudanodonta complanata* – plaskatò szczeżuja, *Unio crassus* – grëbòskòrëpnò skójka, *Unio pictorum* – malarskò skójka i *Unio tumidus* – òstrò skójka (to wszëtckò rodné gatënczi).

Terò ju mòżemë dac pòkù temù jãzëkòwémù wësttwòrzaniu. Chcemë co rzec ò kaszëbszczich szczeżujach. Nòlégò nadczidnac, że na pierszi wzër nie je letkò je rozròznic. Òne wëzdrzã dosc pòdobno i wszëtczë jedzã to samò: fito- i zooplanktòn a téż detritus. Sã filtratorama wòdë. Wiele równak nie bawi, żebë nauczëc sã je òdròznic. Na przëmiar wiòlgò szczeżuja je nòwiãkszã rodnã skójkã, nié le na Kaszëbach. Rosce nawet wiãcy jak 20 cm i wòzi do 1,2 kilo. Dòwni bëło ji wiele, kò dzysò òsta wpisòno do pòlszczi czerwiony knédzi zwierzãtów (stojã tam téż plaskatò szczeżuja i grëbòskòrëpnò skójka). Spòdk lëczbë nëch swórków pòcygnãło pògòrszenie jakòscë naszégò strzodowiska, òne nie lëdajã lëchi wòdë. Temù sã merkã czëstoscë.

Pierwi na Kaszëbach szczeżuje brelë na jòdã dlò chòwë, na przëmiar dlò swiń abò kaczków (tónë zdrzòdło biòłtka). Wcyg sã jëstkù dlò rëbów, wëdrów, lësów abò dzëków.

Westrzòd szczeżujów mòmë ju téż migrantów. Nym nòwiãkszym, nawet zdebło wiãkszym òd wiòldzi szczeżuji, je chińskò szczeżuja. Do Pòlszczi przëcygnãlë jã w przeszlim wëkù z Chin razã z rëbama do hòdowlów. Pòrã lat temù òsta dozdrzòno téż na Kaszëbach. Nie je rzeklë, że w przëindnocë nie mdze barzi pòpularnò jak wiòlgò szczeżuja, bò nie brëkujë jãz tak czësti i natleniony wòdë.

P.D.

# Klęka

## KROKOWA. ODDZIAŁ ZRZESZENIA OBCHODZIŁ 30-LECIE



Ōdj. Z. Heft

Niedziela 1 sierpnia była bardzo uroczystym dniem dla członków Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Krokowej. Tego dnia obchodzili oni 30-lecie istnienia oddziału oraz 25. rocznicę nadania i poświęcenia sztandaru.

Uroczystość składała się z trzech części. Otworzyła ją Msza Święta z kaszubską liturgią słowa, sprawowana przez księży Mariana Miotka i Grzegorza Kościelniaka. W serca i umysły wiernych zapadło wzruszające kazanie księdza Mariana, z ogromną wdzięcznością i uwagą przyjęte zostały życzenia wygłoszone przez proboszcza krokowskiej parafii księdza Sebastiana Habowskiego.

Po Mszy Świętej, której towarzyszył śpiew zespołu Koleczkowanie oraz gra Orkiestry Strażackiej ze Sławoszyzna, na skwerze Jana Pawła odsłonięta została pamiątkowa tablica z cytatem z homilii Jana Pawła II wygłoszonej do Kaszu-

bów w Gdyni. Odsłonięcia dokonali: poseł Kazimierz Plocke, starosta pucki Jarosław Białk, prezes ZG ZKP Jan Wyrowiński i wójt gminy Krokowa Adam Śliwicki.

Po ceremonii, która odbyła się w centrum Krokowej, wszyscy – poczty sztandarowe oraz zaproszeni goście – udali się do krokowskiego zamku. W jego sali balowej, w okolicznościowym przemówieniu prezes oddziału Roman Kościelniak wspomniął trudne początki związane z powstaniem organizacji. Następnie przedstawiona została prezentacja multimedialna „Poczet prezesów ZKP Krokowa w minionym 30-leciu”. Czworo z nich: Urszula Dopke, Ewa Kur, Małgorzata Śliwicka i obecnie sprawujący tę funkcję Roman Kościelniak mówiło z ekranu o swojej pracy, dokonaniach i pragnieniach. Z przyczyn osobistych nie mogła wywiadu udzielić założycielka oddziału i jego pierwsza prezes Krystyna Muza-Kaczmarek. Dzięki uprzejmości Tomasza Fopkego zaprezentowany został jej portret autorstwa Macieja Tamkuna, krótkie wspomnienie zaś i wiersz autorstwa pani Krystyny przedstawiła Jadwiga Kirszling.

Potem nastąpiły przemowy gości, były kwiaty, życzenia i gratulacje oraz inne bardzo sympatyczne momenty – uczniom Szkoły Podstawowej w Krokowej, którzy zostali laureatami konkursu plastycznego i literackiego ogłoszonego przez oddział z racji obchodów jubileuszu, wręczone zostały nagrody, była też wystawa haftu dwu zrzeszeniowych hafciarek – Ewy Kur oraz Bożeny Hartyn-Leszczyńskiej, którą z zainteresowaniem oglądali nie tylko nasi goście, ale również goście odwiedzający zamek.

Ciekawym punktem jubileuszowego spotkania było przedstawienie naszych spotkań w ostatnim pięcioleciu. Zrobiły to niemal etatowe recytatorki: Teresa Fikus-Mach, Jadwiga Kirszling, Ewa Kur i Marianna Styn. Ponieważ z racji pandemii w roku 2020 nasze działania były dość mizerne, ten rok podsumowała pani Teresa swoim krotochwilnym

wierszem o niemal każdym członku oddziału, Jadwiga zaś posługując się cytatem z pana Tomasza Fopkego: *Dzysdnia, czej sa sóm nie pòchwólisz, tej zóden czort ciebie nie zmerkò i całò robòta jidze wniwecz* – uzasadniła wystąpienie swoje i swoich koleżanek.

Z zachwytem wszyscy zgromadzeni wysłuchali koncertu zespołu Koleczkowanie pod dyrekcją Tadeusza Dargacza. Jubileuszowa uroczystość zakończona została wspianym poczęstunkiem przygotowanym przez gospodarzy zamku w Krokowej.

BOŻENA HARTYN-LESZCZYŃSKA

## WIELÉ. SWIĄTO KASZĘBSCZI (I NIÉ LENO) GŌDCZI



Mirela Stiwe. Ōdj. z archiwum Domu Kulturowego m. H. Derdowszczygò we Wielu

Latos ju 44. róż nòlepszi gadészë przëjachelë do Wielu, żebě sã pòtkac, wëstãpic na binie i jic na miónczi z jinyma méstrama gòdczi. W dniach 7-8 zélnika 2021 r. w sztërzach kategóriach wżalò ùdzél 26 ùczastników (do te béł jész jeden wëstãp niékònkùrsowi). W karnie òbsãdzecelów bëłë: Tadeusz Lipszci (przédnik), Felicjò Bòska-Bòrzëszkòwskò, Bòżena Ùgòwskò i Grégór Schramke. Wedle jich rozsądzeniów na nòdgròdë zasłużëlë:

**w kategórii m. Józefa Brzezyńszcégò (dlò dzeci i młodzëznë do 15 lat):**

I m. – Emiliò Szëszka, II m. – Emiliò Sajdak, III m. – Mònika Mòkwa, wëprzédnienié – Mirela Stiwe;

**w kategórii m. Józefa Bruszcégò (pùblikòwóné gòdczi):**

I m. – Genowéfa Czech, II m. – Kristina Kamińskò, III m. – Joana Jester;

w kategorii m. Wincata Rogalė (dló ùczãstników z bůtna Kaszėb i Kòcewió):

I m. – Stefanió Bůda, II m. – Kadzmiara Bābenk (pòl. Bębenek), III m. – Grażėna Cisek, III m. – Wiktorió Wąsik, wėprzėdnieniė – Izabelle Bartusik i Łucjò Czudec;

w kategorii m. Hieronima Derdow-szczėgò (niepùblikòwónė autòrszczėgòdci):

Przėdnò Nòdgròda – Aleksandra Dzācelskò-Jasnoch,

I m. – Òlga Kùklińskò, II m. – Tomòsz Goyka, III m. – Andżelika Kamińskò. Nòdgròdā dló nómłòdszėgò ùczãstnika dostòł Bartłomiń Rzepka.

W „Pòmėraniu” pùblikùjemė dobėtnā gòdkā Aleksandrė Dzācelszi-Jasnoch, a w „Stėgnie” tekst Òldzi Kùklińszci, jaczi dól jej pierszi plac w kategorii Dėrdow-szczėgò.

Nòdgròdė dobiwcóm wrācziwelė: przėdnik Kaszėbskò-Pòmòrszczėgò Zrzeszeniò Jón Wėrowińszci i wójtm. Kòrsėno Róman Brunka.

RED.

## TĚCHÓM. KÓRBA Ò KASZĚBSCZI EDUKACJE



E. Prėczkòwskò. Òdj. z archiwùm E.E. Prėczkòwsczich

W pierszim dniu lėpińca, w Spòdlecznij Szkòle w Tėchòmiu, óstała zòrganizòwónò II Kòrba Kaszėbskò. Ji tėmā bėło nauczaniė kaszėbszczėgò jāzėka pò 1990 rokù. Pierszim prelegentā bėł Witòłd Bòbrowszci, chtėren òpòwiòdòł ò drāgòtach i redotach zrzeszonėch z pòczātkama ùczbė kaszėbszczėgò w szkòle na Głòdnicė. Pòzni Mateusz Titė Meyer gòdòł ò finansowanim ùczbė kaszėbszczėgò jāzėka wedle akcje Watchdog

na Kaszėbach w 2020 rokù. Na zakùńczeniė referatowėgò dzėlu prof. Adela Kòżėczkòwskò szukala òdpòwiėdź na pitaniė: „Kaszėbskò edukacjò – 30 lat mināło i co dali?”

Pò nėch wėstapieniach zaczāła sā gòracò diskusjò. Westrzòd nòwòzniėszich wniòsków bėło daniė bòczeniò na coròz barzi pòwszėchnė wėdòwaniė przez samòrządė dėtków namienionėch na ùczbā kaszėbszczėgò na jinė zadania. Zbigniew Bėczkòwsczi prezentòwòł dónė, z jaczych wėchòdò, że blòs 8% subwencji na nòukā kaszėbiznė je realno wėdòwónò na ten cėl. Bėłė tėż glosė, że system edukacje kaszėbszczėgò jāzėka je dopasowóny przėdno do mòłėch szkòłów, co nie je dobrim rozrzeszenim, bò jėgò przĩndnotā zanòlėgò przėde wszėtczim òd wiòldzich mòłów. Òrganizatorzė zagwėsnijajā, że referatė i diskusjò òstónā òpùblikòwónė.

RED.

## CHALĚPĚ. KASZĚBSCZĚ BÒTĚ PÒD ŻÓGLAMA 2021



Òdj. kaszubi.pl

W niedzielā 25 lėpińca bėła 42. edicjò Kaszėbszczich Bòtów pòd Żòglama. Òrganizatorama tegò wėdarzeniò sā tradicjyno: part Kaszėbskò-Pòmòrszczėgò Zrzeszeniò we Wiòldzi Wsė i szòłtėstwò Chalėpė. Pòmògòł jima Aleksander Celarek, gòspòdòrz chalėpszczėgò pòrtu, dze òdbiwała sā rozegracjò, i ks. Adóm Pleskòt, probòszcz mòłowi parafie sw. Anė. Wòzny bėł tėż ùdzėl nòlėzników Stowòrė „Pomarenk” z Jastarnie.

W kategorii bòtów ò dlugòscė do 8 mėtrów dobėła Klo, w kategorii wėzi 8 mėtrów Amata.

Latos zafelāło krómów z wėrobinama lėdowėch ùtwòrców, bėłė za to mỳzycznė wėstāpė taczich karnów jak: Manijòcė, Kaszubianki, Bliza i MartiniDuo.

Kaszėbszczė Bòtė pòd Żòglama bėłė ùdėtkòwionė przez Fùndacjā m. F. Stefczika.

NA SPÒDLIM WIADŁA NA KASZUBI.PL

## WIEŻECA. BĚLNÒ SZKÒLA DLÓ LUBÒTNIKÓW KASZĚBIZNĚ



Ùczãstnicė Latowij Szkòłė przed sedzbā wejrowszczėgò MKPPIIM. Òdj. kaszubi.pl

Òd 30 czerwińca do 13 lėpińca warāła Latowò Szkòła Kaszėbszczėgò Jāzėka, Kùlturė i Historii Kaszėb. Bėła to ju sòdmò edicjò tegò wėdarzeniò òrganizòwónėgò przez Kaszėbskò-Pòmòrszczė Zrzeszeniė dzāka dėtkowi wspòmòzce Ministerstwa Bėnowėch Spròw i Administracji.

Ùczãstnicė Szkòłė zacinelė dzėn òd ùczbė kaszėbszczėgò jāzėka w sedzbie Kaszėbszczėgò Lėdowėgò Ùniwersytetu we Wieżecė. Zajmė prowadzėł: Paulėna Wāserskò, Jiwóna Makùròt i Dark Majkòwsczi.

Òkróm pòznòwaniò jāzėka bėł tėż czas na pòdzėwianiė snòzotė najich strón i gòdci z czekawima lėdzama. Plan rozmajitėch wanogów rėchtowòł Łukòsz Grzādzėcczi, chtėren sóm jėdzyl z kùrsantama i òpòwiòdòł ò historii i dzysdniowòscė Kaszėb. Na zakùńczeniė Latowij Szkòłė bėło pòtkaniė z przėdnikā KPZ Janā Wėrowińszcim.

Wòrt wspòmñac, że westrzòd ùczãstników w kòzdim rokù je wiele lėdzy z bůtna Kaszėb, w tim ùczālėch z cali Pòlszci i niė blòs (np. z ùczbòwniów w Pardubicach, Gduńskù, Lublinie, Warszawie i Pòznaniu; w tim numrze „Pòmėraniu” mòżeta przėczėtac wėdowėdzā z Chinkā Wu Lan, jakò tėż wzāła ùdzėl w latosy Szkòle). Nie felėje tėż szkòlnėch kaszėbszczėgò jāzėka, sztudérów etnofilologie, mỳzeòwników i lubòtników kaszėbszczij kùlturė.

RED.

## STĚDNICE. MIESZKAŃCĚ ROZSĄDZĄ Ò DĚBELTNĚCH TÒFLACH

W sėwnikù w gminie Stėdnice òbczas wieszczich zėnđzeniów mieszkāncė bādā mielė leznosc zdecydowaniò ò pòsta-

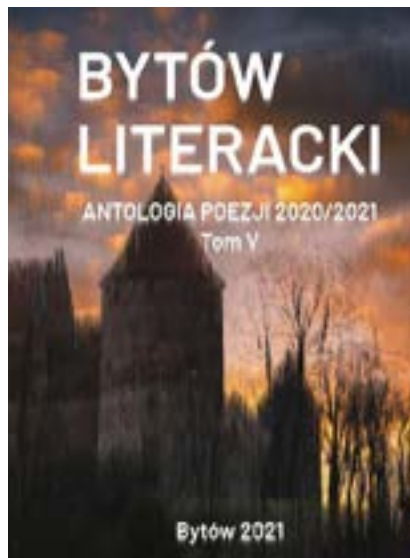


wienim dwajazeków w drogach tołów.

Ju 60 lat taczé kaszëbskò-pòlszcé tóblëce stoją we wszëtczich gminach, jaczé sąsądją z gminą Stëdnice. *Mé nie chcémë czekac na rezultatë prowadzonégò terò pòwszecnégò spisënkù. Tim barzi, że pòznómë je wierã dopiérze w przinidnym roku. Radny gminë ju sã wëpòwiedzëlë pòzytiwno w ti sprawie. Na nòblëszich wieszczich zéńdzeniach głos w diskùsji bądą mòglë wzac mieszkańcë, z jaczima téz chcémë zrobic kònsultacje. Jezlë wiący jak 50% mieszkańców wsë bądze chcało dëbeltné tófle, më zacniemë miec starã 6 przëznanié rządowëch dëtków na ten cël (...). Nigle nowé tóblëcë stóną we wsach, rëchli wszëtczé pòzwë skònsultujemë z Radzëzną Kaszëbszczégò Jãzëka. Jak wszëtkò dobrze pùdze, to nazwë w rodny mówie pòjawią sã w przinidnym roku – gòdò Bògdón Rës (pòl. Rys), wójt Stëdnic.*

NA SPÒDLIM WIADŁA NA STARNIE  
[HTTPS://KURIERBYTOWSKI.COM.PL](https://kurierbytowski.com.pl)

## BËTOWÒ. PROMÒCJÒ ANTOLOGII PÒEZJI



Latos ùkòzòł sã piąti dzél almanachù *Bytów literacki. Antologia poezji*. Je w nim cziliset dokazów 30 aùtorów zrzeszonëch z bëtowską zemiã. 10 lëpińca 6dbëło sã pòtkanié, na jaczim bëła promòwónò ta ksążka. W salë Orange Miastowi Biblioteczi w Bëtowie prowadzyl je przëdnik bëtowszczégò Lëteracczégò Klubù „Wers” Andrzej Waszkiewicz. Na zéńdzenié przëszała wikszość aùtorów. Kòzdi z nich prze-

czëtòł pò jednym swòjim ùsòdzkù, jaczi 6stòł 6pùblikòwóny w almanachù.

Pò tim swiãce pòezji bëł téz czas na 6bgòdci z lëteratama i wspòminczi niezëjającëch ju pòetów, chtërnëch dokazë sã w promòwóny antologii – Wacława Pòmòrszczégò, znónégò téz z bëlnëch kaszëbskòjãzëkòwëch ùsòdzków, i Andrzeja Szczepanika.

Wòrt pòdczorchnąc, że chãtnëch do kùpieniù ksążki *Bytów literacki* bëło baro wiele. Wszëtczé przërëchtowóné do przedaniù rozeszlë sã na mòlu.

NA SPÒDLIM WIADŁA NA STARNIE  
[HTTPS://KURIERBYTOWSKI.COM.PL](https://kurierbytowski.com.pl)

## GDINIÒ. PLENER LËDOWËCH ARTISTÓW



6dj. J. Dwòrakòwsczi

Ju trzeci róz Kaszëbszczé Fòrum Kùlturë w Gdinie i gdińsczi part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniù zòrganizowalë Gdińsczi Plener Lëdowëch Ùtwòrców. W dniach 6–9 zélnika na 6ksëwim mieszkalo i twòrzëło 6smë artistków: Alicjò Serkòwskò, Zofiò Bòtulińskò, Regina Białk, Danuta Gacek, Terëza Ùzdrowskò, Terëza Éllwart, Ana Erdmańczik, Bògumiła Bach, i jeden artista Henrik Kasprzik.

Przëdnym placã zéńdzeniù bëła siedzba Caritas kòł garnizonowégò kòscoła pw. Matczy Bòsczi Czãstochòwsczi (probòszczã mòłowi Wòjskòwi Parafii Wòjnowi Marinarczci RP 6d 2016 r. je ks. kmdr. Zbigniew Recko [pòl. Recko]).

6bczas sztërzëch dni pleneru artiscë twòrzëlë dokazë w rozmajitëch technikach – w wikszość malarsczich. 6króm twòrzeniù artiscë mòglë téz zwiedzëc wiele kaszëbszczich placów w centrum Gdinie i na 6ksëwim. Prowadnikama bëłë nòleznicë KPZ Gdiniù: Andrzej Bùsler, Frãcyszcz Gùrszci, Jerzi Miotke i Danuta Krëgier.

Dokazë, jaczé pòwstałë 6bczas Gdińsczégò Pleneru Lëdowëch Ùtwòrców,

bądze mòzna 6bzerac w rujanie w siedzbie Kaszëbszczégò Fòrum Kùlturë kòł al. Piłsudzczégò 18.

RED.

## GDINIÒ. TRZË TOBACZÉRË 6BRAMA



W piërszi rëdze 6d lewi: R. Czedrowskò, M. Gracziak i A. Klepin. 6dj. am

W zalë Cechù Rzemiasła i Pòdjimnotë w Gdinie 31 lëpińca 6stałë wrãczonë Medale Strzëbrznò Tobaczëra 6brama. 6d 1994 roku sã 6ne przëznòwónë przez gdińsczi part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniù lëdzóm i instytucjom dzejającym dlò Kaszëb i szerzi Pòmòrzò. Donëchczòs to wëprzëdniënié dostało wicy jak sëtmiëdzësãt laùreatów.

Ùroczëzna zaczała sã wrowadzenim staniców i zaspiewanim kaszëbszczégò himnu. Pòzni przëdnicë gdińsczégò partu Frãcyszcz Gùrszci i Andrzej Bùsler przëwitelë gòscy, wëstrzòd chtërnëch bëłë m.jin. Jakùb Ùbëch – wiceprzëdnik Radzëznë Miasta Gdinie, Mark Gòlińsczi – wiceprezydent Slëpska, Pioter Wittbrodt – wicebùrmëster Rëmi, przëdnicë partów w Slëpskù (Karolëna Keler) i Rëmi (Józef Lanc).

Kòmunikat 6 latosëch laùreatach Tobaczëré 6dczëtòł nòleznik zarzãdu gdińsczégò partu Jerzi Miotke. Wëprzëdniënié dostelë: Marzena Gracziak – mùzyk, dirigentka chùru Rumianie (ji laùdajcã zaprezentowòł direktòr Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszci Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie Tomòsz Fópka), 6. prof. Adóm Riszòrd Sykòra – tòmòcz Swiãtëch Pismionów na kaszëbsczim jãzëk (w jegò miono nòdgròdã 6debrała Renata Czedrowskò, a chwòlając mòwã wëgłòsł Andrzej Bùsler) i Alfòns Klepin – kaszëbszci dzejòr ze Slëpska (laùdajcã przedstawiła Karolëna Keler).

Pò wrãczeniù Medalów bëł czas na pòdzãkòwania laùreatów i gratulacje 6d bëtników ùroczëznë.

RED.

## CHINĚ – KASZĚBĚ. SŁOWŔZ DOSTĀPNY... LE WE WEJROWSCZIM MŪZEŪM



Baro czekawi i „egzotyczny” darĕnk przekōzała do zbierów Mŭzeŭm KaszĚbskō-Pòmorsczĭ Pismieniznĕ i Mŭzyczi we Wejrowie profesór Gduńszczĕgō Ŭniwersytetu Wu Lan òbczas VII Latowi Szkolĕ KaszĚbszczĕgō JĀzĕka. Je to kaszĚbskō-chińszci i chińskō-kaszĚbszczi słowŕz!

KsążkĀ przĕrĕchtowōł Krĕsztof S. Achinger, chtĕren je miĕwcĀ Wĕdōwiznĕ Bohan z KĀt w Małopōlsce, jakō zajimō sĀ przede wszĕtczim pōlskō-chińszczima słowŕzama.

Równak nakłōd bĕł mōli i słowŕz ten je na KaszĚbach wnetka nieznōny. Na szczescĕ ju wnetka zaczekawiony bĀdĀ mōglĕ z niego skōrzĕstac w Dzĕlu Lĕteraturĕ i Prasĕ MKPPiM.

Profesor Wu Lan serdeczno dzĀkujemĕ za nen darĕnk, a Czĕtińcōw rōczimĕ do przeczĕtaniō rozmōwĕ z niĀ w tim numrze „Pōmeranii”.

ADÓM LUBŌCCZI

### GNIEW. VIVAT VASA!, CZYLI BITWA DWŌCH WAZŌW

W sierpniowe dni Gniew, miasteczko kociewskie nad WisłĀ, przeniōsł siĕ w czasie – do XVII stulecia. Wszystko w ramach rekonstrukcji historycznej nazywanej „Vivat Vasa! – bitwa dwōch WazŌw”. Miała ona przypomnieĕ starcie pomiĕdzy siłami Rzeczypospolitej i Szwecji, ktŕe miało miejsce miĕdzy 22 wrzĕsnia a 1 paŕdziernika 1626 roku.



Fot. TJ

Podczas bitwy wojskami polskimi dowodził Zygmunt III Waza, a na czele armii szwedzkiej stał – równieŕ pochodzący z dynastii WazŌw – krŕl Szwecji Gustaw Adolf. To bitwa nierozstrzygniĕta, podczas ktŕorej wojska Rzeczypospolitej pokrzyŕowały Szwedom plany podboju Gdańska, armia szwedzka zaś obroniła zamek w Gniewie.

Prawie czterystu rekonstruktorŕw z całĕj Polski przypomniało to wydarzenie historyczne. Barwnie i okazale prezentowała siĕ polska husaria oraz jej szarŕa. Przez trzy dni Gniew ŕył wspomnianiem historii. Ta ŕywa lekcja dawnych dziejŕw odbyła siĕ w grodzie nad WisłĀ juŕ po raz dwudziesty. Warto kultywowaĕ pamieĕ historycznĀ, a takie wydarzenia temu sprzyjajĀ.

TOMASZ JAGIELSKI

### LĒZĒNO, WEJROWŌ. PŌSOBNŌ KSAŕKA FANTASY



StarĀ Mŭzeŭm KaszĚbskō-Pòmorsczĭ Pismieniznĕ i Mŭzyczi we Wejrowie i Gminowĕgō Dodomŭ Kulturĕ w Lĕzĕnie wĕszedł smarĀ kaszĚbszczi roman fan-

tasy *Droga wólmech lĕdzy* napisŕony bez Adama Hĕbla. W swiece stworzonym w wĕobraznie autora ŕĕje wiele rasŕw, jaczich pŕzwĕ sĀ znŕne z kaszĚbszczich bŕjkŕw a legendŕw, m.jin. Bŕrŕwcowie, Mŭmacze, KrŕsniĀta i Trzĕsĕwidzĕ. Wikszĭ dzĕł ksĀŕzci to historiŕw pŕjmańczikŕw, jaczĭ próbujĀ ũcekaĕ òd swŕjch sĕrĕch miĕwcŕw w krŕjnie Tigla.

15 zĕlnika w Lĕzĕnie odbĕła sĀ pierwszŕ promŕcjŕ ti ksĀŕzci. Towarzĕłĕ ji krŕtczĕ scenci przĕrĕchtowĕne przez lĕŕyńszczich aktorŕw i kaszĚbszczĕ spĕwĕ. KŕrbiŕnkĀ ò romanie fantasy prowadzĭ Dark Majkŕwsczi, chtĕren pitŕł Adama Hĕbla m.jin. ò wĕdrzatk jegŕ ũniwersum, malĕnczi (zrobił je Tomŕsz Mering) i robŕta wkŕł napisaniŕ *Drodzi wólmech lĕdzy*. Bĕła tĕŕ leŕnosc kŕpieniŕ ksĀŕzci i ũdostaniŕ autŕrsczĕgŕw wpisĕnkŭ.

RED.

### KOSZALIN. XVI SPOTKANIA KULTUR



Fot. W. Nowicki

Po raz kolejny Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Koszalinie był wspŕorganizatorem festiwalu kultur mniejszości etnicznych i narodowych zamieszkujĀcych Pomorze Zachodnie. W tegorocznych spotkaniach, ktŕe odbyły siĕ 21 sierpnia, oprŕcz kaszubskiej prezentowana była muzyka niemiecka, romska i ukraińska.

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie reprezentował Zespŕł Pieśni i Tańca „Krĕbane” z Centrum Kultury i Biblioteki im. Jana Karnowskiego w Brusach, ktŕorego kierownikiem jest Katarzyna Kamrowska. Na estradĕ członkowie zespołu wyszli jako pierwsi, ĩadnie grali, spĕwali, a przede wszystkim tańczyli. Podczas godzinnej prezentacji podbili serca licznie zgromadzonej na koszałińskim staromiejskim rynku publiczności, zebrali gromkie brawa. Kosza-

lińscy Kaszubi upiekli *kaszëbschi kùch* i częstowali nim wszystkich chętnych. Tradycyjne przysmaki serwowała też społeczność gruzińska.

W tym roku, z powodu pandemii, koszalińskie spotkania odbywały się w tym samym czasie, co Światowy Zjazd Kaszubów. Bardzo nam przykro, że nie mogliśmy być w Pucku. Uważamy, że naszym bardzo ważnym zadaniem jest edukacja regionalna. To nie tylko popularyzacja naszej kultury, ale też przypomnienie obecnym mieszkańcom regionu o dawnych mieszkańcach księstwa kaszubskiego Gryfitów.

WACŁAW NOWICKI

WICEPREZES ZKP ODDZIAŁ W KOSZALINIE

## INTERNET. PROMOCJŃ KASZËBSCHI PÒEZIJI



Muzeum Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie zaczęło realizacją projektu *Cashubian contemporary poetry* (Kaszëbskò dzysdniowò pòezjò). Mò òn promòwac teròczasnëch kaszëbszczich pòetów i jich dokazë westrzód anielskòjãzëkòwëch lëdzy na całym świecie.

W òbrëmim tëch dziejaniów pòwstónie seriò krótczych filmów, jaczé mdą pùblikòwóné na karnòlu YouTube, a pòzni téż w spòlëznowëch mediach slëchajęcëch Mùzeùm. W kòżdym taczim materiale wëstąpi pòetka abò pòeta i przeczëtò dwa swòje ùsòdzczi.

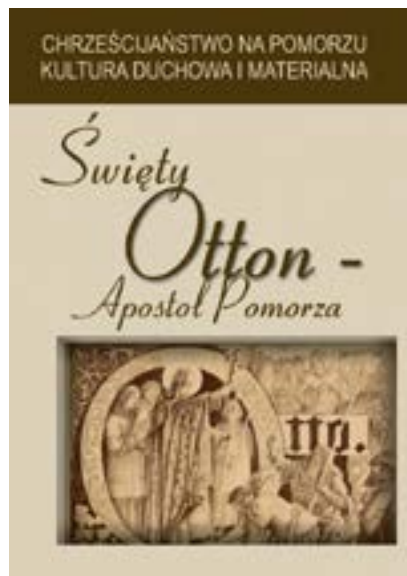
W òpisènkù pòd kòżdym filmikã bądze òpùblikòwóny biogram àutora i tekstë czëtónëch przez niego wiërtzów przetłomaczóné na anielszczi jãzëk. W òbrëmim projektu mdą zaprezentowóny ùtwòrcë tak starszégò, jak i młodszégò pòkòlèniò, pòchòdający z rozmajitëch nòrtów Kaszëb.

Pierszim nagrónym pòetą je Stanisław Janka, „one of the most outstanding Kashubian writers and poets, although he is most famous for trans-

lating Adam Mickiewicz's *Pan Tadeusz* to Kashubian”. Film z nagraniem tegò pòetë nalëzeta na <https://youtu.be/kb-NM16UtBvo>.

RED.

## SLËPSKÒ, WEJROWÒ. KSĄŻKA Ò MISJONARZU PÒMÒRZÒ



Wëszła smarą ksążka namienionò Światémù Òtowi, chtërna je brządã sympòzjum, jaczé zòrganizowòł Instytut Pòlonisticzi Pòmòrszczi Akademii w Slëpskù w 2017 roku. Òkróm przërëchtowónëch z ti leżnoscë referatów, w pùblikacji pòjawiło sã jësz czile jinëch artiklew, òsobliwë pòkazywajęcëch kùlt Apòstzòła Pòmòrżò na dzysdniowëch Kaszëbach.

Czëtińc nalëze w ksążce wëdóny przez Nòukòwą Wëdòwiznã Pòmòrszczi Akademii w Slëpskù i Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie czilenòsce tekstów. Hewò title niejednëch z nich: „Pogańskie przestrzenie kultowe Pomorza na drodze misyjnej biskupa Ottona” (Rafół Fòltin), „Żywoty Świętego Ottona z Bambergu jako teksty hagiograficzne” (Daniël Kalinowsczi), „*Ten wielki apostoł Słowian Północy*. Misja św. Ottona na średniowiecznym Pomorzu w powieści historycznej *I ona ma zielone oczy* Zbigniewa Zielonki” (Adela Kùjik-Kalinowskò), „Mniej i bardziej święty. Uwagi o ikonografii św. Ottona z Bambergu” (Elżbieta Kal), „Przejawy kultu św. Ottona – Apostoła Pomorza – na te-

rytorium obecnych Kaszub” (Eùgeniusz Prëczkòwsczi). Redaktorką pùblikacji je prof. Adela Kùjik-Kalinowskò.

RED.

## GDUŃSK. NÒWIKSZÒ KASZËBSKÒ FANA



18 zëlnika je Swiãto Kaszëbsczi Fanë. Z ti leżnoscë Kaszëbi z całëgò swiata wëwiëszajã w rozmajitëch placach czòrno-żółte stanice. Jò so ùdbòł pòjchac do Gduńska na Gradowã Górá (chtërna pò pòwdze je grzëpã) òbzerac nòwiãkszą jistniejącã kaszëbską fanã. Òna bëła pierszi róż wëwiëszonò w tim placu ju w strëmiannikù ùszlégò rokù, w Dzëń Jednotë Kaszëbów, ale wnenczas jëmë mielë lockdown, tedë nie bëło niżòdny rozegracji; pòtemù jësz dwa razë bëła ùroczësto wcygòno na maszt: 18 zëlnika 2020 roku i 19 strëmiannika tegò roku.

Równò w pòłnië nasza kaszëbskò fana pòmalinkù zaczęła jic w górá. W tim czasie dało czëc nagranië „Zemi Rodny” Jana Trepczika spiewóny przez chùr. Wkòł masztu stojało wiele lëdzy, dzël z nich spiewòł w gromadze z chùrzistama. Dlò tëch, co ni mielë swòji stanicë, „Fundacja Kaszuby” (ùdbòdòwca tegò wëdarzeniò) przërëchtowala 30 darmòwëch. Dało to czekawi efekt. Kròjmalënk zamienił sã w mòrze kaszëbszczich fanów. Jem ròd, że jò mógł bëc jegò partã.

Jednym z lëdzy, chtërnégò jò pòtkòł na Gradowi Górze, bëł Jakùb Lubòcczi [rozmòwa z nim je w tim numrze „Pòmèraniu”]. Rzekł mie m.jin. tak: *Jò przëjchòł tuwò, bo kòchóm mòjã kaszëbską zemiã, i Swiãto Kaszëbsczi Fanë je dlò mie jakno Kaszëbë barò wòrtne. Nòlepi je ùtczëc (...) w naji prastòri stolëcë – Gduńskù.*

SZËMÓN PIÉRZ

## RADÓM. PÒ ANIELSKŪ Ò KASZĚBSCZIM JĀZĚKŪ

Rafół Gółąbk z Technologiczno-Humanisticznégò Ùniwersytetu w Radomiu je jednym z uczaléch, chtĕrny zainteresowelĕ sĕ kaszĕbiznĕ obczas Latowi Szkòłĕ Kaszĕbszczégò JĀzĕka. Ò pòznòwanim przez niégò kaszĕbiznĕ i jegò miłoce do naji kùlturĕ mòže przeczĕtac w „Pòmĕranii” we wĕdowiĕdzĕ pt. „Drĕdźi jĀzĕk” (nr 9/2018).

Òd te czasu dr Rafół Gółąbk napisòł ju pòrà nòukòwĕch tekstów ò kaszĕbiznie. Jednym z nich je „Kashubian as an ausbau language: a sociolinguistic perspective” w „Language, Literature and Culture in Education 2019. Conference Proceedings 5–7 December 2019, Rome, Italy”. Piszĕ w nim ò mòzłĕwòce ùznaniò kaszĕbszczégò za jĀzĕk tipù ausbau [wiĕcy ò ti lingwistyczny kòncepcje w: Kloss, ‘Abstand Languages’ and ‘Ausbau Languages’, „Anthropological Linguistics”, 9 (7), 1967].

W 2020 r. ùkòzòł sĕ jiny jegò referat namieniony naji mòwie. Wspòł z Anĕ Stachùrską napisòł „On selected efforts with a view to the standardization of the Kashubian Language”. Tekst òpisywò przedno dzejania wkòł standarizacje i normalizacje kaszĕbszczégò jĀzĕka. Je òpublikòwòny w: *Jĕzyk na rozdrożu*

(pòd red. Anĕ Stachùrsczi i Dariusza Trzesniowsczégò, Radom 2020).

RED.

## CHMIELNO. SWIĀTO NA ÒSMĔ WIEKÓW JISTNIENIÒ

25 lĕpińca w Chmielnie mieszkancĕ i gòsce swiĀtowelĕ 800-lĕcĕ ti kaszĕbsczi wsĕ. Òbchòdĕ miałĕ bĕc w 2020 roku, ale na skùtk pandemii kòrònowirusa òdbĕłĕ sĕ dopiĕrze latos.

Ùroczĕzna zaczĕła sĕ òd mszĕ swiĀti w intencji dzysdniowĕch i dòwnĕch chmielanów, jakĕ w mòlowim kòscele sw. Piotra i Pawła òdprawił bp Ryszòrd Kasyna.

Pòzni w Kamianym Parkù òstała wmiuròwòno „Skrzĕniò Damroczi”, w jaczi sĕ zachĕ z najich czasów. Kasta mò bĕc òtemkò za 200 lat i pòkazac przinđnym mieszkancóm Chmielna, jak żelĕ tuwò lĕdze w XXI wieku. Je tĕż „przesłaniĕ dlò pòtòmnĕch”, pòd jaczim pòdpiselĕ sĕ pelplińsczi biskùp Ryszòrd Kasyna, wòjt gminĕ Chmielno Michòł Melibruda i przĕdnik Radzĕznĕ Gminĕ Stanisłòw Klimòwicz.

Pò tim oficjalnym dzĕlu zaczął sĕ Festiwal Kaszĕbszczich Tradicjów – bĕłĕ rozmajitĕ krómĕ z wĕrobinama lĕdowĕch ùtwòrców, wĕstĕpĕ fòlklorowĕch karnów, turniĕr búczczi i jinĕ atrakcje.

Tĕgò dnia òdbĕłĕ sĕ tĕż Mĕsterstwa Pòlsczi w zażiwanim tobaczi. Dobiwcama

òstelĕ: Genowĕfa Czech (I mòł), Elżbiĕta Ęwa Zelińskò (II m.) i Róman Ptach (III m.).

RED.

## BRUSĔ, BĚTOWÒ. MĚSTROWIE LĔDOWĔGÒ KŪNSZTU

W Zòpadnokaszĕbsczim Mùzeùm w Bĕtowie 9 lĕpińca òstòł rozrzeszony II Kònkùrs LĕdowĔgò Kùnsztu m. Jòzefa Chelmòwsczégò. Zgłosĕto sĕ 24 ùtwòrców z trzech wòjewództw: pòmòrsczégò, zòpadnopòmòrsczégò i kùjaws্কò-pòmòrsczégò. Przĕsłĕłĕ òni 126 dokazów w trzech kategoriach: rzezbą (84), malarstwò na plòtnie (17) i malarstwò na skle (25). Ùsòdzczi taksowĕła kòmisjò òbsĕdzĕcelów, w jaczi bĕłĕ: Marzanna Mazur (przĕdniczka), Małgòrzata Dubasiewicz, Benita Grzenkòwicz-Ropela, Mirosłòw Kùklik i Karòł Walczak.

Przĕdnĕ nòdgròdĕ (3 tĕs. zł) dostòł Włòdzĕmiĕrz Òstoja-Lnisczi. Pierszi mòł òstòł przĕznòny Stanisławòwi Janikòwsczĕmù, drĕdźi ex aequo Jerzĕmù Dorawie i Wòjcechòwi Wessleringòwi, a trzeci (tĕż ex aequo) mielĕ: Janusz Drapała, Zofiò Mùcha i Jòzef Walczak. Wĕprzĕdniĕnia dostelĕ: Leszk Baczkòwsczi, Kristina Malek, Jòzef Semmerling i Róman Ziemey.

Pòdrechòwaniĕ kònkùrsu zakùnczilĕ wernisaz pòkònkùrsowĕch dokazów.

RED.



Gduńsk: „Pòmnik Zabitĕch Żòłnierzów – Mieszkanców Emaus i Òkòłégò” – zbudòwòny z pòdskacĕnkù mòłowi stowòrĕ kòmbatantów w 1923 roku. Z leżnosĕcĕ przebudòwĕ krzizòwczĕ sz. Kartĕsczi i Łostowiczĕi w 2012 roku, mònument òstòł przĕsĕniony ò czilenòsce mètrów i wĕremòntowòny (òbczas robotów pòd fundamĕntĕ bĕła nalazłò metalowò „kapsulĕ pamiĕcĕ”, m.jin. z nòzwĕskama zabitĕch. Òdj. Sławòmir Lewandowsczi



# Pòéce...



Cěž to je taczégò? Pòéta. Jakùż to wěždrzi? Za czym szlachùje? Mòże nié za czym... Jidzesz drogą i jak taczégò pòznòsz? Mò czòpk, a czedé jidze, sã klóniò biątkóm? Mò letką, latną sėkniã, co jã wiater ùktòdò i ptėnie nad swójsczima plėtama? A mòże je taczì wėsoczi, że sygò głową w blónė i stądka taczé mù mėsłė przėchòdają? A mòże gò jaczi aniòt pòěžje nòsziwò, cobė sobie zemsczim pichã bótów nie czapòt...? Chcemė so pòdocygac...

Są pòéce i pòėtci. Jich dokazė sã jinaczã, bò czėsto jinak widzã te same rzeczė. Chcemė wzãc taczégò kòta. Zwėczajnegò serzchlòka. Chłop napisze colemaò:

*Tė, co chòdzysz kòta cėszì  
Pòtrãpckòj tak w mòji chėczi  
Bò czej depcesz jaz tak głosno  
Włosė w bėno czasczì roscã...*

Krótkò, dosc szpòrtowno i zarò je wiedzec, ò co jidze. Wczora za wiele wėpił... Jesz je wiedzec, że dobri rzemiãsnik, bò mù AABB sã zrėmòwało i to żeńsczim. Kąsk mòże sã zajiscėc, że dziecny kùnòszk ùiż – to mòże jakã depresjã znaczcė abò co nòmni niewėspaniė pò tim, co wczora bėto...

*A biatka?  
Zapapãckòj, pùjkù, pajkã  
Slėpka jezòrnė  
Pėtaniė ògónknė  
Mėszkò, ùcekòjkòj  
Cmùlululkòj, mùlkù kròlkù...*

Dorazu je widzec, co òni (z chłopã pòéta) na jedny rozegracji bėłė i pilė to samò, leno òna wiãcy... Tuwò za zwierzã nie je wiedzec, ò co jidze. Kò tu mòże sã wszėtkò zatacėc. Òd wėznaniò miłotė do wėpòwiedzeniò wòjnė. I wcale kòt nie je nòwòzniėszì. Słòdkò òd tėch zdrobnieniów jaz do zercėganiò. Szturu ni ma, pòrzãdkù. Szlabizė nie-rechòwónė. Rėmė, jaczė rėmė?

Pòéce są jaczis taczì niezėcowi. Wòdã przėpòłã. Dwa ròznė bótė òbleknã. Z pielgrzimkã do Warszawė, a nié do Swiònowa piechti pùdã. W lėchi aùtobùs wsadnã. Na nié ten pògrzėb, wieselė przìndã. Òstawiã dze szorėm, szal, złoti zėgark. Pòmilã pėle. Spòznã sã. Naròz stanã dze a mdã co skriblac. Na tuce òd paszė. W mòbilce. Òdbierzã nié to dzieckò z przedszkòlò... Chtos midzė profesorã, artistã a... infòmatikã. Colemaò brėle noszi-



PÒÉCE JEDZĄ  
WIELE SŁODCZÉGÒ,  
BÒ TO JIMA DÒWÒ  
LETKÒSC PIÓRA  
A SZPÒRTOBLÈWÒSC.  
TEMÙ: JIM GRÈBSZI  
PÒÉTA – TIM  
SZPÒRTOBLÈWSZI.

wają. Tim grėbszė skłã – jim bėlniėszì kùńsztorz.

Òni na gwės cygaretė pòłã. Trzimaniė cygaretė midzė pòlcama je fabriczno zadònym òdpòczinkã midzė pisaniama. Pòmìãgòli, pòmìãgòli i lzi mù sã czwarzì na papiorze. Jak sã pònawcygò dēmù, nawãdzy – tej lėdze trzimã sã òd nie z dòleka. I ò to prawie jidze, bò pòéce majã gãbė leno do pierwòsznegò słów próbòwaniò. Kò to je nòt przemùlac chizni ne wszėtczė epitetė, przenosnie a jinė apòsztrofė – nigłė sã je zapisze. Òni nie zmùdzã niepòtrzėbnã gòdkã, dėrdanim. Czãsto ni majã nick mądregò do rzeknieniò. Òni sã òd pisaniò. Pòéce jedzã wiele słòdczégò, bò to jima dòwò letkòsc pióra a szpòrtoblėwòsc. Temù:

jim grėbszi pòéta – tim szpòrtoblėwsi. Pòéce sedzã dali òd swiata, pò nòrtach, pò daczkama lėdczégò namknieniò. Dolėbóg jo, bò lėdze majã na nich namktė. Nie czėtajã tegò, co piszã. Tej-sej sã przėzdrzã na snòzã pòėtkã. W całoscė młòdã, co jesz mało słów, w tim epitetów znaje. Sã lėdzėska dzywny, co dokazė pisajków wėdòwajã na swiat. Ani z te wzãtkù, ani dobėcò. Jesz mùszì dopłacėc, cobė klijencė brełė. A klijent wòli co prakticznėgò, z òbròzkã, z dobrim papiorã. Wiedno mòże w to zapakòwac jakã sztòlã. Taczė cos, tfù! pòěžjò, mùszì dobrze na pòlėcė wěždrzec, czej gòsce przìndã bibliotekã òbzerac. Czej mò cwiardã òbkòd-kã i czasã mòże tim nòpiartã mùchã ùpitoszcė – tej sã mówi ò „praktycznym wėmiarze pòěžje”. Szczestlėwi ti, co do jich słów jaczi kòmpòzytóra co ùsady. Tedė wiėrzta žėje drėdzim žėcy. Gòrzi, czej do te niepòwòtòny mdã to spiewac... Pòėtów lėdze nie lėdajã, w całoscė dziecė, co mùszã jich pisaniė czėtac w szkòle. Czãsto taczė dzieckò żdaje pòzni z pòmstã na pòėtã za niebėlnã òcenã przez nie wėrzektėgò jegò wiersza. Jidze pisajk(a) dze dreptòkã, a taczì wėrosłi ùczėn psã pòszczwie: – Hapsnij, Hamlėtkù, pisajka! Abò kòmbajnã žiwcã rozjedze za jaczi sonėt... W lėfce òstònie pitaniė do rozrzeszeniò: cěž pòéta miòt na mėsłė...?

Pòėtów w całoscė bė mùszòt dze zamknãc. Do jaczi bòlnicė dlò òdzėwiałėch, z wiãzònyma rãkòwama. W nòmniėszì jizbce zamknã tėch, co piszã pò kaszėb-skù. A krėczy, warnė a gapė zakraczã na czòrno jich kùńsz nìkòmù niepòtrzėbny...



TÓMK FÓPKA

## Pùcczi Zjôzd

Jo, në i më sã z brifkã a lesnym dozdelë! Kùreszce! 21 zëlnika 2021 rokù wzãlë më to, co më mielë toni przërëchtowóné, to je tobakã, wiertlówkã, grósc dëtków a, jakbë co, to jesz kòwidowé paszpòrtë, a wczas reno pòczadzë më flot do Pùcka na XXII Swiatowi Zjôzd Naszińców (dodac mùsi, że òbòniyony letnikama a przëtròfkòwima wanożnikama).

Jo, më trzeji mielë razã jachac, ale òb drogã më sã, jak to pëlc-kòwsczi ùpartélcowie, rozdzelë, ë kòzden swòjã stëgnã czadzył – brifka swòjim kòfã, jò gwiżdżącã banã, a lesny rëbacczim bôtã.

Në i co? Në i bëto tak: jò w Ré-dze w banã wsòdł, a tak pò pròwdze mie bënë wcësnãlë, kò niespòdzòno hùrma lëdzy ò tim jistnym transpòrce pòmësla. Brifka pãdałowòł stateczno, le niebezpieczno, a òd negò dërchnëgò bez szoférów trãbieniò ùszë miòł czerzwionë a spùchtë. Zòs naj' lesny z bôta w Pùckã Plëtã wpòdł, a w Marszu Sledza, co w jistnym czasie bëł, do Réwë doszedł. Stamtãdka jaczis lëdze, mësłacë, że mają jaczi stòrodòwny òkòz na sztrãdze nalãzë, przetranspòrtowelë gò do pùcczëgò mùzeùm – Szpëtòlëka. Tã najëgò lesnëgò fejn z piòskù i czidzënhë òbczëszczëlë, a do żëwëch òn wnetkã nazòd przëszedł.

Në i tak më trzeji, dzãka Bògù a bëlnym lëdzóm, na Zjezdze sã szczãslëwie pòtkelë, dokładno na Stòrim Rinkù, dze prawie mùzykańcë z pùcczi òrkestrë trãbilë. Bez no trãbienië më sã ni mòglë dogadac, tak téz kòzden w jinszą stronã lòzł – jò na Zelonã Plãzã, dze mùzycznò bina a bùdë z jestkù, pitkù a pamiãtkama bëtë ùstawionë, brifka do Mieszczi Bibloteczki, dze bëł Ògród Lëteraturë, a lesny do pùcczi farë òfiarã za ùchòwanië zëcëgò zložëc.

Czej më trzeji òb wieczór sã zeszlë, tej më wszëtczë naju zeznania do grëpë zložëlë, cobë Wa sã mògła z nima zapòznac. Hewò tak to na Pùcczim Zjezdze bëto: FEJN!



CZEJ MË TRZEJI  
ÒB WIECZÓR Sã  
ZESZLË, TEJ MË  
WSZËTCZË NAJU  
ZEZNANIA DO GRËPË  
ZŁOŻËLË, COBË  
WA Sã MÒGŁA  
Z NIMA ZAPÒZNAC.  
HEWÒ TAK TO NA  
PÙCCZIM ZJEZDZE  
BËŁO: FEJN!

Eeee, doch jedno słowò na pò-rechòwanië tak widzatëgò Zjazdu nie sygnie? Mało? Tej wicy: BARO FEJN!

Tak pò pròwdze to bë ni miòł drëkarsczi farbë marnowac, le dlò tëch, co na Zjezdze ni mòglë bëc, nót jesz co dodac.

Tak tej: binë bëtë trzë, a do te jesz jeden wòłtòrz. Na kòzdi binie wiele sã dzało – grełë ë spiéwelë ti chùrowi, akòrdeònowi, farwnolëdowòruchnowi, diskòwi a pòpòwi mùzykańcë. Do te nie zafela plestów, gòdkòrzów a kòmédiantów. Króm mùzyczi a szpòrtów, jak wiedno, dało sã czëc: chcemë le so zażëc, chcemë le so wëpic, chcemë le so zatańcowac, chcemë le so pògadac, chcemë le so pòczëtac, a téz chcemë le wãgòrza kùsznac... Ti, co chcą sã doznac ó co z nym wãgòrza jidze, mùszã do Pùcka

ròz czedës zajachac – kò zjòzdowicze ti rëbë nie zjedlë, òna dërch tã je a teskno, czë to za Pëlc-kòwiòkama, czë letnikama żdaje.

Z latosëgò Zjazdu më do najëgò zataconëgò na zberkù swiata Pëlc-kòwa zòs bëlny lopk ksążków, wszëtczë, co bëtë w Ògrodze Lëteraturë promòwóné, mómë przëwiozłë. To znaczi przëwiozł je naj' kòchóny brifka. Jak je przëczëtò, tej je nama pòzëczi, abò... òpòwië, na gwës kriticznë słowò òd se dodòwajacë.

Je kòmu mało ti zjazdowi relacje? Jo? Në tej niech so w internece wësznëkrëje zjazdowë òdjimczy, kò nëch „gãbòchwòtów” pò Pùckù sã wiele kręcëto. Chtos tã nawetka jaczë filmë kręcëł.

Tej co, do ùzdrzeniò a ùczëcò w 2022 rokù wew Brusach!

Më trzeji, brifka, lesny a jò, ju teròzka sã na nen prziińdny Zjôzd rëchtëjemë a mòdlimë sã, cobë na przëgrzeszonò chëra, jistno jak latos, so na nen zjazdowi czas ùrlop wzãła.

RÓMK DRZÉDZÓNK



Polub nas:

[www.KaszubskaKsiazka.pl](http://www.KaszubskaKsiazka.pl); FB [Kaszubskaksiazka.pl](https://www.facebook.com/Kaszubskaksiazka.pl)  
Instagram [kaszubskaksiazka.pl](https://www.instagram.com/kaszubskaksiazka.pl)

ZAPRENUMERUJ  
„POMERANIĘ”

# POMERANIA

PIĘCIECZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 5,00 zł | NR 9 (545) | WRZESIEŃ 2020



WYSTARCZY ZŁOŻYĆ ZAMÓWIENIE  
W BIURZE ZARZĄDU GŁÓWNEGO  
ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO:

TEL. 500 183 832

E-MAIL: [PRENUMERATA@KASZUBI.PL](mailto:PRENUMERATA@KASZUBI.PL)